

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»
ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (32) 2018

Черкаси
2018

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
«ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

№ 4 (32) 2018

У журналі публікуються статті українською, російською, англійською та польською мовами.

Виходить 4 рази на рік.

Засновник:

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».

04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.

Видавець:

Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи».

18028 м. Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 164.

Включено до Переліку наукових фахових видань України з питань економіки (наказ МОНУ № 1411 від 10.10.2013) та провідних міжнародних наукометричних баз: EBSCO Publishing (США), Open Academic Journal Index (ОАІ), CiteFactor

Рекомендовано до поширення в мережі «Інтернет» вченою радою Черкаського навчально-наукового інституту Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи», протокол № 12 від 23 грудня 2018 року.

При використанні матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на «Фінансовий простір» обов'язкове.

Редакційна колегія

Головний редактор:

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр Іванович,
доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Заступник головного редактора:

ПАНТЄЛЄЄВА Наталія Миколаївна,
доктор економічних наук, доцент,
заступник директора
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Відповідальний секретар:

ГМИРЯ Вікторія Петрівна,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Члени редколегії:

АЛІКАРІЄВ Нуріддін Сапаркарійович,
доктор економічних наук, професор
кафедри соціології Національного університету
Узбекистану імені Мірзо Улугбека (Узбекистан)

ГРАБІНСЬКА Барбара,
Ph. D., ад'юнкт кафедри фінансів
Краківського економічного університету
(Республіка Польща)

ДМИТРЕНКО Ірина Миколаївна,
доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри обліку і оподаткування
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ДУНСЬКА Маргарита,
доктор економічних наук, професор,
заступник декана факультету бізнесу, менеджменту
та економіки Латвійського університету
(Республіка Латвія)

КУЗНЕЦОВА Анжела Ярославівна,
доктор економічних наук, професор,
ректор ДВНЗ «Університет банківської справи»
(Україна)

КУЗНЕЦОВА Світлана Анатоліївна,
доктор економічних наук, професор,
проректор з навчально-методичної роботи
ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

КУЗЬМЕНКО Олександр Борисович,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки підприємства
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили (Україна)

КУКЛІН Олег Володимирович,
доктор економічних наук, професор, директор
Черкаського державного бізнес-коледжу (Україна)

МІЩЕНКО Світлана Володимирівна,
доктор економічних наук, доцент, професор
кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ПАШКЯВІЧЮС Арвідас,
доктор соціальних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів економічного факультету
Вільнюського університету (Республіка Литва)

ПРОКОПЕНКО Наталія Семенівна,
доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи Приватного вищого
навчального закладу «Європейський університет»,
радник податкової служби I рангу (Україна)

РОГОВА Наталія Василівна,
кандидат економічних наук, доцент,
директор Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

СМОВЖЕНКО Тамара Степанівна,
доктор економічних наук, професор,
ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ХАБЕР Йозеф Антоні,
Ph. D., професор Школи бізнесу Познані
(Республіка Польща)

ШЕБЕКО Костянтин Костянтинівич,
доктор економічних наук, професор,
ректор Поліського державного університету
Національного банку Республіки Білорусь
(Республіка Білорусь)

Адреса редакційної колегії

Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»,
вул. В'ячеслава Чорновола, 164, м. Черкаси, 18028, тел.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

Ministry of Education and Science of Ukraine
State Higher Educational Institution «Banking University»
Cherkasy Educational-Scientific Institute

FINANCIAL SPACE

THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

№ 4 (32) 2018

Cherkasy
2018

ELECTRONIC SCIENTIFIC EDITION
THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL
«FINANCIAL SPACE»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

№ 4 (32) 2018

Contributions to the Journal are accepted in Ukrainian, Russian, English and Polish.
 Published 4 times a year.

Founder:

State Higher Educational Institution «Banking University».
 04070 Kyiv, Andriivska str., 1.

Publisher:

Cherkasy Educational-Scientific Institute of the State Higher Educational Institution «Banking University»
 18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164.

*Included in the List of research and professional publications of Ukraine on economics
 (Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1411 of October 10, 2013)*

Recommended for online publication by the Academic Council of Cherkasy educational-scientific Institute
 of the State Higher Educational Institution «Banking University» by protocol № 12 of December 23, 2018.

In case of reprinting of materials published in the journal, the reference to «Financial Space» is required.

Editorial Board

Editor-in-Chief:

Alexander BARANOVSKY,
 Doctor of Economics, Professor,
 Vice Rector for Research Affairs of SHEI «Banking
 University» (Ukraine)

Deputy Editor:

Natalia PANTELEYEVA,
 Doctor of Economics, Associate Professor,
 Deputy Director of Cherkasy Educational-Scientific
 Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Executive Secretary:

Victoria HMYRYA,
 Ph. D., Assistant Professor of Cherkasy Educational-Scientific
 Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Members of the editorial board:

Nuriddin Saparkariyevich ALIKARIYEV,
 Doctor of Economics, Professor of Department of Sociology,
 National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
 (Uzbekistan)

Barbara GRABINSKA
 Ph. D., Associate Professor,
 Department of Finance, Cracow University of Economics
 (Republic of Poland)

Irina DMITRENKO,
 Doctor of Economics, Associate Professor,
 Head of Department of Accounting and Auditing,
 SHEI «Banking University» (Ukraine)

Margarita DUNSKA
 Doctor of Economics, Professor,
 Deputy Dean of the Faculty of Business, Management
 and Economics of the University of Latvia (Republic of Latvia)

Anzhela KUZNYETSOVA,
 Doctor of Economics, Professor,
 Rector of SHEI «Banking University»
 (Ukraine)

Svitlana KUZNETSOVA,
 Doctor of Economics, Professor,
 Vice Rector for teaching and methodological work
 of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Alexander KUZMENKO,
 Doctor of Economics, Professor,
 Head of Department of Economics,
 Enterprise of the Black Sea National University
 named after Petro Mohyla (Ukraine)

Oleg KUKLIN,
 Doctor of Economics, Professor, Director
 of Cherkasy State Business-College (Ukraine)

Svetlana MISHCHENKO,
 Doctor of Economics, Associate Professor,
 Department of Finance, Banking and Insurance,
 SHEI «Banking University» (Ukraine)

Arvidas PASHKIAVICHUS,
 Doctor of Social Sciences, Professor,
 Head of Department of Finance Faculty of Economics
 University of Vilnius (Republic of Lithuania)

Natalia PROKOPENKO,
 Doctor of Economics, Professor,
 Vice Rector of the Private higher educational
 institution «European University»,
 Adviser of the Revenue Service of the 1-st rank (Ukraine)

Nataliya ROGOVA,
 Ph. D. in Economics, Associate Professor,
 Director of Cherkasy Educational-Scientific Institute
 of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Tamara SMOVZHENKO,
 Doctor of Economics, Professor,
 SHEI «Banking University» (Ukraine)

Anthony Joseph HABER,
 Ph. D., Professor of School of Business,
 Poznan (Republic of Poland)

Konstantin SHEBEKO,
 Doctor of Economics, Professor,
 Rector of Polesky State University
 of the National Bank of Belarus (Republic of Belarus)

Editorial office address:

Cherkasy educational-scientific institute of the State Higher Educational Institution «Banking University»
 18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164, tel.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

ЗМІСТ / CONTENT

<i>Федушко Соломія Степанівна</i> <i>Лукашенко Тетяна Валентинівна</i> <i>Храбуст Софія Адамівна</i> ПЕРЕДУМОВИ, ЕВОЛЮЦІЯ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-СПІЛЬНОТ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	8
<i>Fedushko Solomiya</i> <i>Lukashenko Tetyana</i> <i>Khrabust Sofia</i> BACKGROUND, EVOLUTION AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE INTERNET COMMUNITIES AT THE PRESENT STAGE	14
<i>Колодій Сергій Юрійович</i> <i>Белялов Талят Енверович</i> <i>Гаряга Леся Олегівна</i> <i>Руденко Микола Вікторович</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ	16
<i>Kolodiy Sergii</i> <i>Belyalov Talyat</i> <i>Hariaha Lesia</i> <i>Rudenko Mykola</i> METHODOLOGICAL APPROACHES OF ECONOMIC SECTOR DEVELOPMENT INDICATORS RESEARCH	24
<i>Колодій Сергій Юрійович</i> <i>Колодій Світлана Кузьмівна</i> ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ТЕОРІЯ ЯК ПРОЯВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТРАДИЦІЙ ПЛЮРАЛІЗМУ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ	27
<i>Kolodii Serhii</i> <i>Kolodii Svitlana</i> INSTITUTIONAL THEORY AS A MANIFESTATION OF EUROPEAN TRADITIONS OF PLURALISM IN MODERN ECONOMIC SCIENCE	34
<i>Орехова Катерина Віталіївна</i> <i>Шабанов Санан</i> PROVIDING PERFORMANCE BUSINESS ACTIVITY IN CANADIAN COMPANIES.....	36
<i>Орехова Катерина Віталіївна</i> <i>Шабанов Санан Чингізович</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ У КАНАДІ	44
<i>Novikova T. V.</i> <i>Pashkevych M. V.</i> INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE IN THE FINANCIAL SAFETY SYSTEM MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE	46
<i>Новікова Т. В.</i> <i>Пашкевич М. В.</i> ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА	51

Болгар Т. М. Гарцуєва О. С. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	53
Bolgar T. M. Hartsuieva O. S. MODERN TENDENCIES OF MODERNISATION OF DOMESTIC SMALL BUSINESS UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY	58
Chereliuk Hanna FINANCIAL SECURITY OF THE BANK: MANAGEMENT AND INFLUENCE FACTORS	60
Чепелюк Ганна Миколаївна ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВ: УПРАВЛІННЯ І ФАКТОРИ ВПЛИВУ	67
Зорянський Віталій Анатолійович ВИБІР ОРГАНУ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ГІПЕРРОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ	69
Zorianskyi Vitalii A CHOICE IS ADJUSTING ORGAN IN THE CONDITIONS OF INTENSIVE DEVELOPMENT OF FINANCIAL INSTITUTES	78
Єгоричева Світлана Борисівна ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ В РАМКАХ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ ТА ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ	80
Yehorycheva Svitlana FINANCIAL INCLUSION IN THE FRAMEWORK OF CRIMINAL PROCEEDS LEGALIZATION AND TERRORIST FINANCING COUNTERACTION SYSTEM	88
Варцаба Віра Іванівна Заславська Ольга Ігорівна СУЧАСНА ПОЛІТИКА ПЕНСІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	90
Vartsaba Vira Zaslavskaya Olga CURRENT POLICY OF PENSION REFORM IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS.	97
Затворницький Костянтин Сергійович КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЯКОСТІ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКУ	99
Zatvornytskyi Konstantin CRITERIA FOR ASSESSING THE QUALITY OF THE BANK'S LOAN PORTFOLIO	107
Гуменюк Володимир Володимирович Кісь Святослав Ярославович Гречаник Богдан Васильович ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА В СИСТЕМІ КООРДИНАТ ЦІННИСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ	109

Humeniuk Volodymyr Kis Sviatoslav Hrechanyk Bohdan HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS IN THE COORDINATE SYSTEM OF THE VALUE BASED MANAGEMENT	115
Касич Алла Олександрівна Полосіна Альона Миколаївна Попова Яна Анатоліївна Шахмаєва Анна Олександрівна СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ...	117
Kasych Alla Polosina Alona Popova Yana Shahmayeva Anna STRUCTURAL ANALYSIS OF REVERSAL ASSETS MACHINE-BUILDING ENTERPRISES	123
Пантелєєва Наталія Миколаївна Кабенгеле Григорій Теофіло КІБЕРБУЛІНГ ЯК ЗАГРОЗА ПСИХОЛОГІЧНІЙ І СОЦІАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА	125
Pantielieieva Natalia Kabengele Gregory CYBERBULLYING AS A THREAT TO THE PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL SECURITY OF THE INDIVIDUAL AND SOCIETY ACTIVITY	132
Васильєва Наталія НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ	134
Vasylieva Natalia SCIENTIFIC AND PRACTICAL APPROACHES TO BUILDING BANK CREDIT RISK MANAGEMENT SYSTEM	141
Zaunalov Dj. Aliyeva S. THE INFLUENCE OF INFLATION ON THE VITAL ACTIVITY OF A SOCIETY IN THE CONDITIONS OF A DYNAMICALLY DEVELOPING ECONOMY	143
Abdibekov S. Kalmanova N. DIRECTIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRARIAN INDUSTRY COMPLEX	150
Ткаченко Наталія Losovska Nina THEORETICAL PRINCIPLES OF FORMING BUSINESS SOCIAL RESPONSIBILITY	153
Ткаченко Наталія Володимирівна Лосовська Ніна Володимирівна ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ	158

УДК 004.738

ПЕРЕДУМОВИ, ЕВОЛЮЦІЯ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-СПІЛЬНОТ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

ФЕДУШКО Соломія Степанівна

доцент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»
e-mail: sofahrabust@gmail.com

ЛУКАШЕНКО Тетяна Валентинівна

старший викладач кафедри економіки підприємства
Львівського національного університету імені Івана Франка
e-mail: tatiana.Lukashenko@gmail.com

ХРАБУСТ Софія Адамівна

студентка
Національного університету «Львівська політехніка»
e-mail: sofahrabust@gmail.com

Анотація. Розглянуто питання щодо сутності та передумов створення інтернет-спільнот, етапів їх розвитку, переваг в організації різного роду суспільних взаємодій, запобігання поширенню негативної інформації в соціальних мережах.

Ключові слова: взаємодія, інтернет-спільноти, комунікація, соціальні мережі, спілкування.

Постановка проблеми. Сучасні досягнення науки і техніки зачіпають усі сфери життя людини, змінюючи їх і вдосконалюючи. Не є винятком і сфера комунікації, можливості якої суттєво розширюються завдяки Інтернету. На сьогодні Інтернет — не тільки сховище інформаційних даних, а й комунікаційне середовище, канал спілкування, сфера інформаційної взаємодії. Інтернет-спілкування сприяє об'єднанню їхніх учасників у певні групи за соціальними запитаннями, які отримати назву «інтернет-спільнота». Сила і наслідки впливу інтернет-спільнот на суспільне життя до кінця не є вивченими, хоча, беззаперечно, вони є предметом багатьох досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування інтернет-спільнот присвятили свої праці низка зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема із зарубіжних —

Анотація. Рассмотрены вопросы относительно сущности и предпосылок создания интернет-сообществ, этапов их развития, преимуществ в организации различного рода общественных взаимодействий, предотвращения распространения отрицательной информации в социальных сетях.

Ключевые слова: взаимодействие, интернет-общества, коммуникация, социальные сети, общение.

А. Тоффлер, Ф. Уэбстер, Й. Масуда, М. Кастелье. Серед вітчизняних науковців цю проблему досліджували Л. Скокова, В. Щербина, О. Олійник, А. Пелещин, О. Голобицький, Д. Афанасьєв та ін. У роботах цих науковців висвітлюються значення і роль інтернет-спільнот у розв'язанні економічних, соціальних, політичних, культурно-філософських та низка інших актуальних проблем соціуму.

Водночас є необхідність додаткового дослідження чинників формування та еволюції інтернет-спільнот, тенденцій їхнього розвитку для виявлення переваг і можливих загроз для суспільного прогресу.

Метою статті є дослідження передумов та етапів розвитку інтернет-спільнот, їхніх переваг у соціально-економічному розвитку, можливих негативних наслідків, напрямів їх попередження і подолання.

Виклад основного матеріалу. Виявлення чинників і тенденцій розвитку спільнот у середовищі Інтернету передбачає з'ясування їхньої сутності. Наука соціологія визначає спільноту як елемент соціальної структури суспільства, який являє собою групу людей, пов'язаних між собою відносно сталими відносинами [1]. Спільнота, яка формується в соціальних мережах «Інтернету», за своєю суттю є онлайн-спільнотою, іншими словами — об'єднанням зареєстрованих користувачів інтернет-ресурсу за визначеним спільним інтересом. Ураховуючи, що інтернет-ресурси становлять базу для створення онлайн-спільнот, їх ще називають інтернет-спільнотами, мережевими об'єднаннями, віртуальними спільнотами тощо.

Специфічними ознаками інтернет-спільнот є:

- регулярна відвідуваність мережевого ресурсу, навколо якого створюється спільнота;
- наявність зворотного зв'язку завдяки інтерактивним можливостям ресурсу;
- створення власної субкультури з усіма обов'язковими атрибутами: ієрархією, етичними і поведінковими нормами, рольовими іграми, спільною участю в online / offline заходах [2, с. 72].

У сучасному світі інтернет-спільноти виконують низку важливих функцій, основними з яких є: комунікаційна, інформаційна, соціалізуюча, самоактуалізуюча (самопрезентаційна), ідентифікаційна, розважальна [3, с. 651].

Відносини всередині інтернет-спільнот будуються реальними людьми. Ці люди живуть у відповідному соціальному середовищі, мають певні інтереси та пріоритети, що визначає пошук ними груп зацікавлених осіб у віртуальному світі. Відповідно, першоосновою формування спільнот у мережі «Інтернет» є потреба в комунікації, а то і взаємодії індивідуума з обраною групою осіб з проблем, що є для нього і членів обраної ним соціальної групи важливими. Причому одна і та сама людина може бути учасником кількох спільнот і взаємодіяти з ними лише з приводу питань, які вважає для себе цікавими. Спілкування в інтернет-спільноті дає низку вигід учасникам, зокрема, обмін думками сприяє напрацюванню досвіду спілкування, різносторонньому оцінюванню інформації, дослідженню певної проблематики. Інтернет-спільноти напрацьовують власні інформаційні бази, які створюють додаткові можливості для нарощення інтелектуального потенціалу учасників.

Потреба в інтернет-спілкуванні обумовлюється також намаганням людини з користю використати свій вільний час, а інколи «відключитись» від буденних проблем і перенестись у простір, де ти не один і де цікаво. «Спілкування, опосередковане соціальними мережами, особливо важливе для тих людей, чиє життя з різних причин обділене міжособистісною взаємодією. Такі люди використовують всесвітню мережу як альтернативу своєму оточенню, адже опосередковане on-line-спілкування створює ілюзію товариських відносин без вимоги дружби» [4, с. 112].

Ще одним визначальним аспектом формування інтернет-спільнот є потреба людини в самоідентифікації. Ідентифікація, самоствердження особи можлива лише у процесі її взаємодії з іншими подібними собі, у результаті чого виявляються спільні та відмінні її характеристики, власна субкультура і спосіб життя. У цьому плані інтернет-спільноти є драйвером ідентифікації особистості, оскільки, як вважає Д. М. Афанасьєв, «основними рисами сучасного механізму ідентифікації суб'єктів Інтернет-мережових спільнот ми можемо вказати такі: розмиття образів „свій” і „чужий” через втрату довіри до інших учасників спільноти, стирання просторових і часових меж в Інтернет-мережі призводить до мінімізації відчуття колективної ідентичності» [5, с. 16].

Сучасний рівень розвитку спільнот у мережі «Інтернет» є результатом технічного прогресу і соціальних змін. В Україні загальний доступ до Інтернету започатковано 1990 року. З цього часу відслідковується три етапи в розвитку мережових соціальних взаємодій. Перший етап (приблизно до 2000 року) характеризується створенням веб-сайтів з інформаційним текстовим наповненням і забезпеченням спілкування через гостьові книги, форуми, чати. Зрозуміло, що учасниками віртуального спілкування могли бути люди, які мали доступ до Інтернету. Зважаючи на складнощі соціально-економічного розвитку, у 1990-ті такий доступ існував на підприємствах і в організаціях і, відповідно, основними користувачами Інтернет-ресурсу були їхні керівники та інженерно-технічні працівники.

Починаючи з 2000 року, завдяки технічними досягненням, спрощуються процеси створення особистого простору у всесвітній павутині. З'являються платформи, які дозволяють без особливих труднощів оприлюднювати контент, і, відповідно, забезпечувати якісну комунікацію

між членами інтернет-спільноти. Це посприяло демократичному приєднанню до спільнот відповідно до інтересів та соціальної сутності людини. У той період виникають закриті соціальні спільноти, які започатковують відбір потенційних учасників співтовариства. Одним із способів, який фільтрував якісний склад спільнот, стало виконання потенційним учасником обов'язкових умов, установлених спільнотою. Закриті спільноти у процесі свого розвитку стали свого роду клубними об'єднаннями за інтересами, які нині відіграють важливу роль у суспільно-політичному житті країни.

Десь починаючи з 2010 року, настає період масового використання Інтернет-ресурсу. Число користувачів всесвітньою мережею досягло нечуваних раніше значень і далі зростає, перш за все завдяки користувачам мобільних телефонів.

Сьогодні кількість інтернет-користувачів в Україні — 21 мільйон осіб. Це понад 60 % населення. Ще 2007 року мережею користувалися 20 % українців, а 2012-го кількість користувачів становила вже 50 %. Значною мірою полегшили доступ до мережі гаджети. Як свідчить опитування, половина всіх користувачів є абонентами мобільного інтернету. А 14 % зазначили, що заходять у мережу лише з мобільних пристроїв [6].

Процес комунікації безмежно спростився. Нині він не передбачає глибокого оцінювання контенту, написання коментарів, а лише примітивних «лайкнути», тобто «уподобити», або «поширити» зноску на своїй сторінці. Оскільки потік інформації стає лавинним, не вистачає часу на її детальне опрацювання, то спілкування проходить у формі коротких повідомлень, більше того, часто має невербальний характер (думки передаються зображеннями). Пасивність користувачів інтернет-ресурсів дозволяє інтернет-спільнотам, якими опікуються, здебільшого, професіонали, нав'язувати свої міркування і позицію, маніпулювати особою, спонукаючи її до участі у спільноті, яка не зовсім відповідає її соціальним установкам. Сьогодні через соціальні мережі та різного роду пошукові системи відслідковуються дії користувача, йому нав'язуються певні інтернет-ресурси і знайомства з досі невідомими людьми.

По суті, сучасні інтернет-спільноти за своєю сутністю — це визначена філософом Х. Ортега-і-Гассетом сукупність людей маси. Людина маси — це середня, пересічна людина без індивідуальності, яка не відчуває в собі особливого дару.

Для нормального історичного життя в суспільстві має бути домінуючий стан еліти, яка здатна випрацювати нові ідеї, ідеали, моральні норми і т. п., тобто нову систему ціннісних орієнтацій, і повести за собою масу. Але зараз ситуація змінилась — відбувся бунт мас, і маса захопила місце еліти. Ортега-і-Гассет убачає в самому характері західної цивілізації можливість для людини маси користуватися її благами, у тому числі й технічними, ігноруючи її принципи. Це породжує намагання мас правити світом, спрямовувати процес цивілізації, не володіючи законами її розвитку [7]. Як наслідок, інтернет-спільноти все частіше мають розважальний характер, а інформаційні потоки за своїм змістом є примітивними і неякісними.

Підтвердженням є те, що нині у світі найбільшого поширення набули соціальні мережі загального характеру. За рейтингом сайтів, визначеним TNS, в Україні у квітні 2018 року найбільш популярною в Україні була пошукова система Google, на другому місці — відеохостингова компанія YouTube, що надає користувачам послуги зберігання, доставки і показу відео, на третьому — соціальна мережа Facebook.com, яка наразі є єдиною соцмережею, що входить у Топ-10 популярних серед українців сайтів. Соціальна мережа Instagram посіла 12-те місце. Водночас, попри вжиті владою заходи, щодо обмеження доступу до інтернет-сайтів російського походження, ідеться, зокрема про російські соцмережі Vk.com та Odnoklassniki.ru, вони все ще утримують значне коло українських користувачів, перебуваючи відповідно на 11-му і 13-му місцях рейтингу [8].

Беззаперечно, сьогодні інтернет-спільноти є привабливою формою досягнення окремих цілей за допомогою інформаційних впливів, що дозволяє використовувати їх в різних сферах і для досягнення різних результатів. Розглянемо найпоширеніші.

Популярним є використання інтернет-спільнот як каналу маркетингових комунікацій. Нинішній споживач широко використовує Інтернет для того, щоб отримати інформацію про товар або послугу, його виробника, місце купівлі-продажу, ціну тощо. У цьому плані соціальні мережі та пошукові системи забезпечують низку переваг. Це підтверджує той факт, що у квітні 2018 року серед найпопулярніших в українців інтернет-ресурсів опинилися торгові майданчики — OLX.ua (4-те місце), Prom.ua (7-ме місце), Rozetka.com.ua (8-ме місце) і китайський

AliExpress.com (16-те місце). Крім того, популярним є довідковий фармацевтичний сайт Tabletki.ua (19-те місце) [8].

Інтернет-спільноти активно залучаються до обговорення насущних проблем споживчого ринку. Рекомендації членів спільноти про переваги бренду, продукту, бізнесу є неоцінними, оскільки сприймаються як поради друзів, членів родини тощо. Частина інтернет-спільнот створюється як група, об'єднана потребою придбати певний вид товару, тобто як тематична цільова маркетингова інтернет-спільнота, яка забезпечує обмін думками щодо споживчого призначення товару, його характеристик, невдоволення щодо якості, подяк щодо хорошого обслуговування тощо. Зважаючи на результативність соціальних мереж у плані просування товарів, вони мають шалену популярність серед корпорацій, що створюють у соціальних мережах свої корпоративні сторінки. Маркетингове наповнення часто мають і персональні блоги. Усе це свідчить про те, що соціальні інтернет-спільноти на сьогодні є елементом інтерактивного маркетингу, а тому викликають інтерес як у споживачів, так і у виробників певних послуг та товарів.

Через соціальні популярні мережі можна отримати велику кількість трафіка, без значних зусиль охопити цільову аудиторію. Тому фірми, які просувають свій товар, намагаються поліпшити доступність своїх сайтів, займаючись їхньою оптимізацією і просуванням через соціальні мережі. Йдеться про запровадження SMO (Social media optimization), що являє собою оптимізацію сайта, але не під пошукові машини, як це передбачає SEO (Search Engine Optimization), а під соціальні медіа. Це комплекс робіт, які проводяться на сайті з метою його просування в соціальних мережах, який полягає в оптимізації інтернет-ресурсів для залучення користувачів соціальних мереж, форумів, блогів, а також у постійній підтримці зв'язку з ними [9]. SMO дозволяє залучити широке коло учасників інтернет-спільнот до ознайомлення з маркетинговою інформацією, розміщеною на сайті, сприяє її поширенню через соціальні мережі, дозволяє поліпшити якість інформаційного ресурсу через спілкування з інтернет-користувачами.

Значними є вигоди, які забезпечуються інтернет-спільнотами в освітній сфері. Завдання цих спільнот — навчання їхніх членів, формування і поширення освітньої інформації, налагодження консультування учасників, забезпечення

контролю їхніх знань тощо. Навчальні інтернет-спільноти зазвичай розрізняють на основі інструментів і технологій, що використовуються, і різновиду процесів співпраці. Синхронні онлайн-спільноти використовують синхронні інструменти, які дозволяють у реальному часі спілкування та колаборацію в режимі «спільний час — різний простір» (спілкування по Skype). Асинхронні онлайн-спільноти об'єднують людей у режимі «різний час — різний простір» за допомогою таких інструментів, як дискусійні форуми, веб-журнали, електронна пошта, слайд-шоу і потокове відео. Більшість сучасних навчальних інтернет-спільнот використовують декілька автономних інструментів в єдиному інтегрованому середовищі [10].

Навчальні інтернет-спільноти мають низку переваг над традиційною моделлю навчання, а саме:

- розширяються можливості доступу до навчальних ресурсів різних суб'єктів навчальної діяльності, незалежно від місця розташування;
- формується спільний досвід у навчанні та соціальній взаємодії, підвищується інформаційна компетентність як учнів, так і вчителів (викладачів, тренерів);
- забезпечується постійний зв'язок з іншими учнями та з учителями, що дозволяє створювати колективні освітні продукти, які адаптовані під сучасні потреби навчання;
- відкривається можливість для самоініціативи — кожний учасник може створити свій блог;
- підтримується навчальна діяльність за основним місцем навчання або роботи, набуваються навички самоосвіти і професійного розвитку;
- має місце можливість відкрито відстоювати свою позицію з тієї чи іншої проблеми;
- забезпечується оптимізація часових і фінансових ресурсів на організацію навчальної діяльності.

Для того, щоб навчальні інтернет-спільноти успішно виконували покладені на них функції, доцільно, щоб задіяні в них педагоги реалізувались як наставники-партнери, а не як джерело знань. Вони повинні сприяти самовираженню членів спільноти, розвиткові їхньої самоініціативи, стимулювати створення власних освітніх продуктів. На сьогодні актуальним для педагогів, які задіяні в інтернет-спільнотах, є не просто технічне супроводження курсу, а організація різноманітних конкурсів навчальних проєктів,

запровадження механізмів підтримки та оцінювання проектів, поширення напрацьованих результатів, залучення нових членів спільноти тощо.

На сучасному етапі інтернет-спільноти стали фактором політичної активності громадян. Як інструмент масової комунікації, соціальні мережі постають за умов, коли утворюють кільце зворотного зв'язку між індивідуумами і соціальними групами, між політичною системою і суспільством, а також між елементами політичної системи, забезпечують суспільний дискурс і в такий спосіб виступають необхідним фактором розвитку демократії [11].

У середовищі інтернет-спільнот політики отримують можливість не тільки ознайомити всіх зацікавлених зі своєю політичною позицією, а й налагодити діалог із користувачами Інтернету і тим самим отримати від них підтримку або, навпаки, критику. Інтернет-спільноти є місцем гострих політичних дискусій, засобом зворотного зв'язку між суспільством і владою, інструментом їх взаємодії.

Інтернет-спільноти — це свого роду ефективний канал представлення суспільством своїх потреб, знаряддя впливу на рішення влади, спосіб участі в нормотворчих процесах. В інтернет-спільнотах максимально задовольняються політичні запити виборців, усесторонньо оцінюються політичні позиції партій, формується політична єдність суспільства. Інтернет-спільноти допомагають перебудові державного управління, оскільки без значних витрат людських, матеріальних та організаційних ресурсів доносять до влади позицію громадськості з тих чи інших питань, сприяють урахуванню думки рядових громадян при ухваленні нормативних актів, тим самим забезпечуючи децентралізацію і деконцентрацію влади та управління. Суттєвим є вплив віртуальних спільнот на міжнародну політику та відносини.

Таким чином, інтернет-спільноти на сьогодні є невід'ємним структурним елементом соціальної взаємодії, за допомогою якого забезпечуються значні вигоди в багатьох сферах суспільного життя. Водночас свобода і непідконтрольність функціонування віртуальних спільнот зумовлюють низку загроз для життя суспільства. Ідеться про нав'язування атмосфери бездуховності та аморальності, негативного ставлення до культурної спадщини, маніпулювання суспільною свідомістю і політичною орієнтацією соціальних груп населення, дестабілізацію політичних від-

носин між партіями. Особливо небезпечними є наслідки завідомо спланованих інформаційних атак на настрої учасників інтернет-спільнот в умовах нинішнього військового конфлікту на Донбасі. Інтернет-спільноти є сприятливим середовищем для розмноження замовних дописів, доставки фейкової інформації, тролінгу тощо. Наслідки цільових інформаційних впливів в інтернет-просторі можуть бути непередбачуваними — від традиційних флеш-мобів до акцій, протестів, виступів, які часто вносять елементи загрози і нестабільності в суспільне життя. Відповідно, в умовах військової агресії головним пріоритетом інформаційної державної політики стає захист громадян від негативних інформаційних потоків. У зв'язку з цим доцільними є:

- моніторинг інформаційних потоків у мережі «Інтернет», ужиття обмежувальних заходів для поширення небезпечної для країни та її громадян інформації, що передбачає створення системи інформаційної безпеки;

- підвищення рівня обізнаності з безпечним використанням Інтернету, посилення виховної та роз'яснювальної роботи серед населення, переважно серед молоді, яка найбільше присутня в інтернет-спільнотах;

- посилення правової відповідальності за поширення інформації, що шкодить реалізації суспільних інтересів.

Висновки. Інтернет-спільноти є найпопулярнішою формою організації взаємовідносин між людьми. Завдяки своїм комунікаційним перевагам вони дозволяють задовольнити соціальні потреби людини. Пройшовши ряд етапів розвитку, інтернет-спільноти перетворились в інструмент спілкування в інструмент взаємодії між зацікавленими сторонами. За посередництва спільнот суттєво розширюються можливості просування товарів та послуг, організується навчання, будуються взаємовідносини з органами влади, громадськими і політичними організаціями, забезпечується свобода слова. Водночас у реаліях нинішнього дня інтернет-спільноти підпадають під дію безпекових ризиків, спровокованих у тому числі й гібридною війною з Російською Федерацією. У цих умовах необхідним є створення системи інформаційної безпеки держави, бізнесу, громадян. Вимагається забезпечення інформаційної грамотності користувачів інтернет-ресурсів, прищеплення їм умінь аналізувати і критично оцінювати інформаційні потоки, особливо при ухваленні рішень щодо їх поширення в інтернет-спільноті. Урахо-

вуючи загрози, які провокуються поширенням неправдивої інформації або такої, яка суперечить нормам моралі та суспільним інтересам,

слід на законодавчому рівні визначитися з відповідальністю суб'єктів, які причетні до її продукування та/або поширення.

Список використаної літератури

1. Вербець В. В. Соціологія : навч. посібник [Електронний ресурс] / В. В. Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. — Київ : КОНДОР. — 2009. — 550. — Режим доступу : https://pidruchniki.com/12920522/sotsiologiya/sotsialna_struktura_suspilstva.
2. «Электронная демократия» vs «электронное правительство»: концептуальное противостояние? [Электронный ресурс] / И. А. Быков // Политэкс: Политическая экспертиза. — Вып. 3. — Санкт-Петербург, 2005. — С. 69—77. — Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/elektronnaya-demokratiya-vs-elektronnoe-pravitelstvo-kontseptualnoe-protivostoyanie>.
3. Воронкин А. С. Социальные сети: эволюция, структура, анализ [Электронный ресурс] / А. С. Воронкин. — С. 650—675. — Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnye-seti-evolyutsiya-struktura-analiz.pdf>.
4. Малімон В. І. Віртуальне спілкування і самотність людини [Електронний ресурс] / В. І. Малімон // Гуманітарний вісник : збірник наукових праць Запорізької державної інженерної академії. — 2015. — Вип. 63. — С. 111—118. — Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/gvzdia_63_111_118.pdf.
5. Афанасьев Д. М. Особливості ідентифікації суб'єкта інтернет-мережєвих спільнот [Електронний ресурс] / Д. М. Афанасьев // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота. — 2012. — Вип. 24. — С. 15—18. — Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua>.
6. Як з'явився Інтернет в Україні та скільки людей уже там [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://informatоr.news/yak-z-yavuvsvya-internet-v-ukrajini-ta-skilky-lyudej-uzhe-tam>.
7. Історія філософії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://pidruchniki.com/69944/filosofiya/plesner_plessner_gelmut.
8. Топ 25 найпопулярніших в Україні сайтів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2455506-top25-najpopularnisih-v-ukraini-sajtiv.html>.
9. Что такое SMO и SMM? Социальная оптимизация и продвижение. Smo оптимизация [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://prostoy-site.ru/optimizaciya/smo-optimizaciya.html>.
10. Поціпух О. Як побудувати ефективну навчальну інтернет-спільноту? [Електронний ресурс] / О. Поціпух. — Режим доступу : <http://company.shodennik.ua/presscenter/63378>.
11. Сахань О. М. Про використання соціальних мереж інтернету як засобу створення іміджу політичної влади в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Сахань. — Режим доступу : http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/8355/1/Sahan_143.pdf.

Jel Classification L50, L86, O33, O39

BACKGROUND, EVOLUTION AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE INTERNET COMMUNITIES AT THE PRESENT STAGE

FEDUSHKO Solomij

Associate Professor Department of Social Communications and Information Activities
National University «Lviv Polytechnic»

LUKASHENKO Tetjana

Senior lecturer, Enterprise Economics
Lviv National University named after Ivan Franko

KHRABUST Sofia

Student National University «Lviv Polytechnic»

Anotation. *The article deals with process of forming the essence of the notion of «Internet community» and its preconditions, the stages of its development, the advantages in organizing various types of social interactions, and the prevention of the dissemination of negative information in social networks.*

Keywords: *interaction, Internet community, communication, social networks, communication.*

The purpose of the article is to study the preconditions and stages of development of Internet communities, their advantages in socio-economic development, possible negative consequences, directions of their prevention and overcoming. The Internet community in its essence is an association of users of the Internet resource with a certain common interest. They carry out a number of important social functions aimed at satisfying human needs. Through the intermediation of Internet communities, a person is self-identified, interacts with the personality of her interest, collects and processes information, shares her thoughts and experiences, makes good use of free time.

The evolution of Internet communities is a result of technical progress and social change, and is marked by a rapid increase in both the technical capabilities of communication and the growing number and scale of the communities themselves. The technical capabilities of the Internet provoke a certain passivity of participants in virtual associations, and as a consequence, the threat of manipulating their behavior.

Internet communities provide a number of benefits in various spheres of public life, including marketing, educational activities, political life, rule-making sphere. At the same time, the lack of control of the functioning of virtual communities causes a number of destructive effects on the society, the effect of which is aggravated in the context of the military conflict in Donbass region. They are aimed at imposing the atmosphere of impotence and immorality, forming a negative attitude towards cultural heritage, manipulating public consciousness, destabilizing political relations. In these conditions, it is necessary to create a system of information security of the state, business, citizens. It is necessary to ensure the information literacy of users of Internet resources, to inculcate their ability to analyze and critically evaluate information flows, especially when deciding on their dissemination. Taking into account the threats that are provoked by the dissemination of information that is contrary to the public interest, it is necessary to determine at the legislative level the responsibility of the entities involved in its production and / or distribution.

References

1. Verbec, V. V., Subot, O. A., & Hrustuk, T. A. (2009). *Sotsiologiya [Sociology]*. Retrieved from https://pidruchniki.com/12920522/sotsiologiya/sotsialna_struktura_suspilstva [in Ukrainian].

2. Bykov, I. A. (2005). «Electronnaia demokratiia» vs «electronnoe pravitelstvo»: konceptualnoe protivostoianie? [«E-democracy» vs «e-government»: conceptual confrontation?]. *Politeks: Politicheskaya ekspertiza — Politex: Political Expertise*, 3. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/elektronnaya-demokratiya-vs-elektronnoe-pravitelstvo-kontseptualnoe-protivostoyanie> [in Russian].
3. Voronkin, A. S. (n. d.). Sotsial'nyye seti: evolyutsiya, struktura, analiz [Social networks: evolution, structure, analysis]. *cyberleninka.ru*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnye-seti-evolyutsiya-struktura-analiz.pdf> [in Russian].
4. Malimon, V. I. (2015). Virtual'ne spilkuvannya i samotnist'lyudyny [Virtual communication and human loneliness]. *Humanitarnyy visnyk : zbirnyk naukovykh prats' Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi — Humanitarian herald: collection of scientific works of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 63. Retrieved from http://www.zgia.zp.ua/gazeta/gvzdia_63_111_118.pdf [in Ukrainian].
5. Afanasiev, D. M. (2012). Osoblyvosti identyfikatsii subiekta internet merezhevykh spilnot [Features of the subject identification of Internet Network Communities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Pedahohika, sotsialna robota» — Scientific herald of Uzhgorod National University. Pedagogy, social work*, 24, 15—18. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Yak z' yavyvsya Internet v Ukraini ta skil'ky lyudey uzhe tam [How the Internet appeared in Ukraine and how many people are already there]. (2017). *nformator.news*. Retrieved from <https://informator.news/yak-z-yavyvsya-internet-v-ukrajini-ta-skilky-lyudej-uzhe-tam> [in Ukrainian].
7. Istoriya filosofiyi [History of Philosophy]. (2012). *pidruchniki.com*. Retrieved from https://pidruchniki.com/69944/filosofiya/plesner_plessner_gelmut [in Ukrainian].
8. Top 25 naypopulyarnishykh v Ukraini saytiv [Top 25 most popular sites in Ukraine]. (2018). *www.ukrinform.ua*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2455506-top25-najpopularnisih-v-ukraini-sajtiv.html> [in Ukrainian].
9. Chto takoye SMO i SMM? Sotsial'naya optimizatsiya i prodvizheniye. Smo optimizatsiya [What is SMO and SMM? Social optimization and promotion. Smo optimization]. *prostoy-site.ru*. Retrieved from <https://prostoy-site.ru/optimizaciya/smo-optimizaciya.html> [in Russian].
10. Potsipukh, O. (2013). Yak pobuduvaty efektyvnu navchal'nu internet-spil'notu? [How to build an effective online learning community?]. *company.shodennik.ua*. Retrieved from <http://company.shodennik.ua/presscenter/63378> [in Ukrainian].
11. Sakhan, O. M. (2014). Pro vykorystannya sotsial'nykh merezh internetu yak zasobu stvorenniya imidzhu politychnoyi vlady v Ukraini [On the use of social networks of the Internet as a means of creating the image of political power in Ukraine]. *dspace.nulau.edu.ua*. Retrieved from http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/8355/1/Sahan_143.pdf [in Ukrainian].

УДК 330.34:338

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ¹

КОЛОДІЙ Сергій Юрійович

*д.е.н., професор кафедри менеджменту та інформаційних технологій
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: kolodii_sergei@ukr.net*

БЕЛЯЛОВ Талят Енверович

*к.е.н., доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київського національного університету технологій та дизайну
e-mail: taliatbielialov@google.com*

ГАРЯГА Леся Олегівна

*к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: garyaga@ukr.net*

РУДЕНКО Микола Вікторович

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: mykola_rudenko@ukr.net*

Анотація. Проведено аналіз методологічних підходів дослідження показників розвитку секторів економіки (на прикладі фінансового сектору). Визначено фундаментальні чинники впливу на фінансовий ринок та охарактеризовано основний методичний інструментарій технічного аналізу. Проведено порівняння відмінностей використання фундаментального і технічного аналізу до дослідження фінансового ринку.

Обґрунтовано, що основні методи аналізу (фундаментальний, технічний, фрактальний, інтуїтивний) є принципово різними підходами до вирішення схожих фінансових та ринкових завдань.

Комплексне поєднання основних методів аналізу показників розвитку секторів економіки дозволяє отримати найбільш повну картину майбутнього, оскільки використання вищезазначених методів окремо має досить обмежений характер.

Аннотация. Проведен анализ методологических подходов к исследованию показателей развития секторов экономики (на примере финансового сектора). Определены фундаментальные факторы влияния на финансовый рынок и охарактеризован основной методический инструментарий технического анализа. Проведено сравнение различных использования фундаментального и технического анализа к исследованию финансового рынка. Обосновано, что основные методы анализа (фундаментальный, технический, фрактальный, интуитивный) являются принципиально разными подходами к решению подобных финансовых и рыночных задач. Комплексное сочетание основных методов анализа показателей развития секторов экономики позволяет получить наиболее полную картину будущего, поскольку использование вышеупомянутых методов в отдельности имеет достаточно ограниченный характер.

¹ Статтю підготовлено в рамках НДР «Теорія та методологія трансформаційних процесів у фінансовому секторі країни» (номер державної реєстрації 0117U002441), що виконується за рахунок видатків із загального фонду держбюджету.

Ключові слова: методологічні підходи, сектор економіки, методи аналізу, розвиток, фінансовий ринок.

Постановка проблеми. У сучасних умовах довгострокове прогнозування економічного розвитку неможливе без урахування основних глобальних тенденцій і викликів світового розвитку [1, с. 176].

Світ перебуває в активній фазі економічної інтернаціоналізації, за якої процес лібералізації зовнішньої торгівлі є безальтернативним варіантом розвитку економік. Сучасне поглиблення міжнародного поділу праці вибудовує нову економічну карту світу.

Глобалізація економік світу загострює необхідність пошуку нових адекватних методів, підходів і прийомів наукових досліджень економічних відносин, що складаються в сучасному економічному просторі взагалі та в окремих секторах економіки зокрема.

Вищезазначене актуалізує питання застосування ефективних і відповідних економічним реаліям методологічних підходів дослідження показників розвитку секторів економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливою проблемою дослідження секторів економіки є вибір адекватних інструментів і методів аналізу. Методологічною базою дослідження виступають фундаментальні роботи видатних науковців, проведені в економічній науці, та доповнені сучасними тенденціями зміни поведінки економічних агентів в умовах невизначеності. Вітчизняні та закордонні науковці присвятили багато своїх праць вивченню різноманітних методів аналізу економічних показників, зокрема Р. Барон, А. Кияниця, Б. Мандельброт, Р. Палат, Е. Петерс, О. Пластун, Р. Претчер, М. Прінг, П. Самуельсон, М. Тейлор, М. Томсет, І. Химич і багато інших.

Метою статті є аналіз методологічних підходів дослідження показників розвитку секторів економіки (на прикладі фінансового сектору).

Виклад основного матеріалу. У рамках проведеного аналізу методологічних підходів дослідження показників розвитку секторів економіки особлива увага приділяється аналізу гіпотези ефективного ринку як відправної точки, що пояснює поведінку фінансових і товарних ринків в умовах сьогодення.

Основним постулатом гіпотези існування ефективного ринку (англ. *Efficient Market Hypothesis*) є припущення, що всі учасники ринку є раціональними суб'єктами господарювання, які функціонують за умов повного доступу до неупередженої інформації про ринок і мають можливість прогнозувати коливання ціни. Гіпотезу ефективного ринку запропонував фахівець із фінансів і теорії ефективності ринків, лауреат Нобелівської премії з економіки 2013 року американський економіст Юджин Фама. Гіпотеза ефективного ринку (ЕМН) — гіпотеза, згідно з якою вся суттєва інформація негайно і повною мірою відбивається на ринковій курсовій вартості цінних паперів: ринок є ефективним щодо деякої інформації, якщо вона відразу і повністю відбивається в ціні активу, що робить цю інформацію непотрібною для отримання надприбутків.

Ключевые слова: методологические подходы, сектор экономики, методы анализа, развитие, финансовый рынок.

Розрізняють слабку, середню і сильну форми гіпотези ефективного ринку:

- слабка форма ефективності, за якої вартість ринкового активу повністю відображає минулу загальнодоступну інформацію, що стосується даного активу (перш за все, щодо динаміки курсової вартості та обсягів торгівлі фінансовим активом);
- середня форма ефективності, за якої вартість ринкового активу повністю відображає не тільки минулу, але й поточну публічну інформацію (звіти компаній, виступи державних службовців, аналітичні прогнози тощо);
- сильна форма ефективності, за якої вартість ринкового активу повністю відображає всю інформацію: минулу, публічну і внутрішню (інсайдерську, яка відома вузькому колу осіб з огляду службового становища або інших обставин).

За таких умов фактична ціна фінансового активу дорівнює його ринковій (внутрішній) вартості, що унеможливує отримання надприбутків та є абсолютно ефективним. Високоєфективному ринку, на думку П. Самуельсона [2], притаманна непередбачувана зміна ціни, оскільки досить складно врахувати очікування всіх без винятку учасників ринку.

Виділимо основні припущення гіпотези ефективного ринку: інформація про суттєві зміни на ринку миттєво відображається в ціні активів; рішення учасників ринку ухвалюються з урахуванням ризикової складової та ймовірних наслідків; відсутність можливості впливу на

ринкову ціну; очікування інвесторів гомогенні тощо [3].

Автори [4; 5] описали і сформулювали перелік основних аномалій механізму функціонування ефективного ринку: по-перше, перш ніж у ціні відобразиться ринкова інформація, мине певний проміжок часу; по-друге, психологи піддають сумніву гіпотезу про завжди раціональну поведінку людей, оскільки останні схильні до помилок і підпадання під «ефект натовпу»; по-третє, інтервенції національних банків, вихід великих гравців з ринку, переорієнтація інвесторів і т. д. призводять до зміни ціни на ринку; по-четверте, політика управління ризиками різних суб'єктів господарювання різна, що, без сумніву, відображається на дохідності активів; по-п'яте, трейдери і професійні ринкові гравці широко використовують технічний аналіз, що доводить доцільність та ефективність його застосування; по-шосте, ціни окремо взятих фінансових активів можуть відхилитися від рівноважних цін, тобто є небезпека виникнення цінових бульбашок.

Проаналізувавши основні складові гіпотези ефективного ринку, маємо можливість зробити проміжні висновки:

- досліджена гіпотеза являє собою ідеальну модель і в чистому варіанті її застосування на практиці обмежене;
- описані передумови і припущення дозволять краще зрозуміти сутність процесів, що протікають на фінансовому і товарному ринках;
- за науковою обґрунтованістю альтернативи концепції ефективного ринку, яка повною мірою пояснює поведінку фінансових і товарних ринків, авторами не виявлено, що дає підстави вважати вищезазначену концепцію відправною точкою поглибленого аналізу методологічних підходів дослідження показників розвитку секторів економіки.

Аналіз методологічних підходів дослідження показників розвитку секторів економіки проведемо на прикладі фінансового сектору, оскільки останній виступає в ролі «кровоносної системи» економіки держави.

Сучасному фінансовому ринку характерна досить швидка зміна цін на фінансові інструменти і, як наслідок, зміна величини попиту і пропозиції на ринку. Аналіз зміни динаміки елементів фінансового ринку є досить складним практичним завданням, оскільки він формується під впливом значної кількості різноманітних макро- і мікроекономічних чинників.

Сучасні трансформаційні зміни фінансового ринку викликані галопуючим розвитком технологічної бази та цифровізації фінансового сектору, що потребує концептуального переосмислення і пошуку нових вискоєфективних методів аналізу як фінансового, так і товарного ринків. Розвиток методології дослідження методів аналізу фінансового ринку потребує ґрунтовного перегляду наявних підходів. У західних країнах найбільшого поширення набули три основні методи аналізу фінансового ринку: фундаментальний, технічний та інтуїтивний.

Фундаментальний аналіз (англ. *Fundamental analysis*) є базовим підходом до аналізу фінансових ринків за допомогою застосування інструментарію визначення макроекономічних чинників, які впливають на динаміку активів і фінансових інструментів. Ключові постулати фундаментального аналізу базуються на таких твердженнях: ціна фінансового активу чутлива до фундаментальних чинників і поточне коливання цін на фінансові інструменти не впливає на загальний стан справ на ринку [6].

Проведення фундаментального аналізу передбачає деталізоване виявлення причин, які безпосередньо впливають на економічну ситуацію на ринку, окреслення причинно-наслідкових взаємозв'язків між окремими явищами і процесами. Фактично фундаментальний аналіз «спеціалізується» на вивченні причин, які є драйверами ринку.

Алгоритм аналізу фундаментальних факторів, що впливають на вартість фінансових ресурсів, має включати кілька основних етапів:

- по-перше, макроекономічний аналіз (динаміка ВВП, інфляція, процентні ставки, курси валют, фіскальна політика, доходи державного бюджету і наявність або відсутність його дефіциту; емісія грошей та її обсяги, доходи населення, облікова ставка центрального банку і т. д.);
- по-друге, галузевий аналіз (життєвий цикл галузі, державна підтримка, галузевий обсяг продукції та послуг; конкурентоспроможність, державне регулювання, особливості функціонування галузі тощо);
- по-третє, регіональні особливості (регіональний рівень добробуту населення, внесок регіону у ВВП країни, інфраструктура фінансового ринку регіону, регіональні учасники фінансового ринку);
- по-четверте, ринкові фактори впливу (попит і пропозиція всередині фінансового ринку, ціни, склад і кількість основних фінансових ін-

струментів, динаміка зміни ключових ринкових індикаторів);

– по-п'яте, мікроекономічні чинники (економічний розвиток окремих суб'єктів господарювання, кредитоспроможність і платоспроможність суб'єктів господарювання, баланс між власним і позиковим капіталом, фінансова рівновага);

– по-шосте, конкретні чинники (обсяг операцій на фінансовому ринку, ліквідність представлених на ринку фінансових інструментів, цінове коливання тощо).

Поглиблене дослідження макроекономічних чинників є основою фундаментального аналізу, оскільки саме макропоказники здійснюють безпосередній вплив на загальний стан фінансового ринку і його динаміку, що дозволить виокремити ринкові інвестиційні активи із завищеною чи заниженою оцінкою.

Як і на будь-якому ринку, співвідношення попиту і пропозиції визначає кон'юнктуру фінансового ринку, яка може істотно відрізнитися в різні часові проміжки. При збільшенні валового внутрішнього продукту (ВВП) як основного джерела капіталу в країні відбувається поступове збільшення інвестування у фінансові ресурси та активи, що позитивно позначається на функціонуванні фінансового ринку. У вітчизняній економіці значну роль у вищезазначеному процесі відіграють інвестиції нерезидентів країни.

Науковці [5; 7–9] і практики [10] вважають, що деталізований фундаментальний аналіз повинен урахувувати такі макроекономічні показники:

– нормативно-правові основи здійснення інвестиційної діяльності;

– фактичний стан економіки та інвестиційний клімат;

– структурні пропорції розвитку економіки (частки промисловості, сільського господарства, інших галузей економіки у ВВП);

– інфляція і прогнози щодо її зміни;

– ставки процентів за вкладами в банківських установах;

– ступінь розвитку фондового ринку, механізми його регулювання, капіталізація і т. д.;

– розвиненість інфраструктури ринку;

– державне регулювання економіки;

– рівень оподаткування доходів;

– кон'юнктура товарного ринку, дорогоцінних металів, нерухомості;

– процеси споживання і нагромадження;

– рівень безробіття;

– середні доходи на душу населення тощо.

Аналіз вищенаведених чинників дозволяє визначити загальний стан економіки і побудувати прогнози на найближчу перспективу. Важливим показником, який слід урахувувати при дослідженні вітчизняного фінансового ринку, є інвестиційні ризики, з обов'язковим включенням політичної складової.

Основний методологічний апарат фундаментального аналізу включає набір методів, які передбачають прогнозування розвитку елементів фінансового ринку в цілому на основі кон'юнктури фінансових інструментів. Фундаментальні чинники впливу на фінансовий ринок представлено на *рис. 1*.

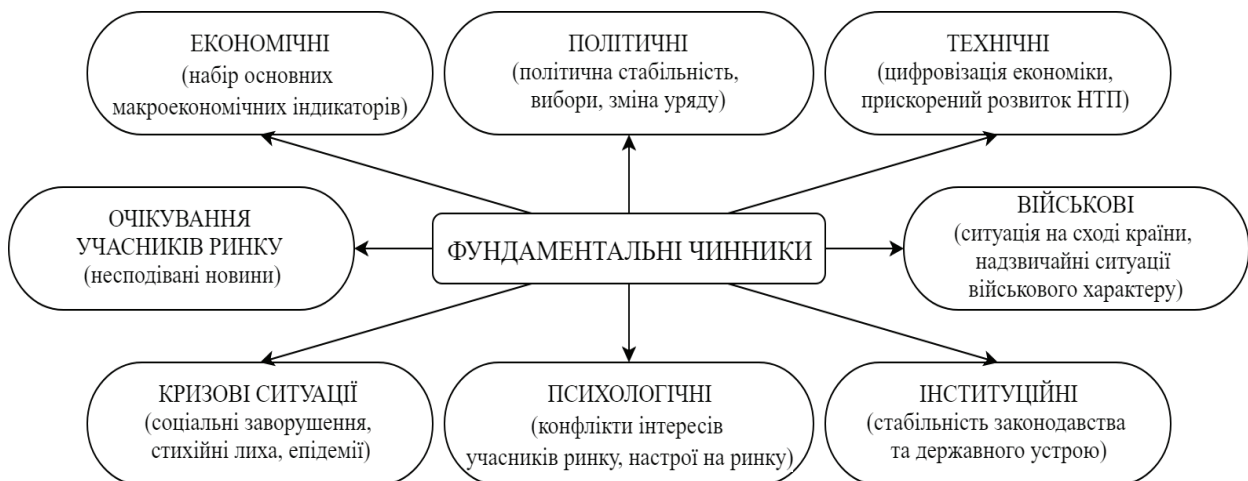

Рис. 1. Фундаментальні чинники впливу на фінансовий ринок

Примітка. Складено авторами.

Окремим блоком автори виділили очікування учасників ринку, оскільки непередбачувані події та обставини можуть сколихнути фінансовий ринок в разі сильніше, ніж очікувані новини.

Інвестори завжди намагаються підготуватися до очікуваних подій, що миттєво впливає на ціну, проте неочікувані події можуть справляти ефект «мильної бульбашки» [7].

Поряд із значними перевагами застосування методів фундаментального аналізу фінансових ринків, існує низка недоліків, серед яких виділимо: значні витрати часу на проведення; необхідність високої кваліфікації аналітика, який проводить фундаментальний аналіз, що, в принципі, не забезпечує від можливих помилок; проведення фундаментального аналізу потребує отримання та обробки значних обсягів інформації (в умовах сучасної асиметрії інформації можливі неправильні висновки).

Цифровізація економік та інформаційна асиметрія посилюють ризиковість операцій на фінансовому ринку [11], оскільки традиційні методи прогнозування динаміки фінансових активів, такі як фундаментальний аналіз, який має потужну теоретичну базу, не завжди виконує завдання ефективного механізму прогнозування у швидко змінюваному інформаційному потоці. Саме тому значна кількість учасників фінансового ринку користуються технічним аналізом.

Відправною точкою технічного аналізу (англ. *Technical analysis*) є припущення, що всі чинники впливу на фінансовий ринок (економічні, технічні, інституційні, політичні і т. д.) закладені в ціні активу і коливаються в межах цінового ряду.

Інструментів аналізу цінового ряду сотні, тому проведення ефективного технічного аналізу передбачає застосування декількох інструментів одночасно, що значно посилює точність та якість прогнозів.

Технічний аналіз досліджує зміну цін на фінансовий актив у минулому задля обґрунтованого прогнозу зміни динаміки в майбутньому та опирається на існування історичних закономірностей.

На переконання М. Прінга [12], використання технічного аналізу базується на концепції направленості руху цін залежно від зовнішніх факторів та очікувань інвесторів. Науковець використовує термін «мистецтво», оскільки виявлення та опис тренду на ринку потребує

кваліфікованої фахової підготовки, що дозволить прогнозувати динаміку зміни поведінки ключових ринкових гравців.

Формування базових основ технічного аналізу відносять до кінця XIX — початку XX століття, саме в той період поширення набуває теорія Ч. Доу, яка стала фундаментом класичного технічного аналізу.

Розвиток теоретичного підґрунтя технічного аналізу завдячує роботам Р. Елліота [13] і його монографії «Принцип хвиль», у якій автор описав власну теорію поведінки фондового ринку та заклав базові принципи концепції «теорії хвиль Елліота».

Наступною важливою «ерою» розвитку технічного аналізу можна вважати появу комп'ютерної техніки, яка використовувалася для побудови графіків і проведення на їх основі аналізу з відповідними висновками і прогнозами. Сучасний якісний технічний аналіз фактично неможливий без використання комп'ютерної техніки.

Проведення технічного аналізу можливе за допомогою значного спектра методів, які в умовах цифровізації фінансового сектору тільки збільшують свою кількість.

Найбільш популярними і доступними до використання є методи графічного, математичного і статистичного аналізу, а також застосування різних спеціальних технічних систем і програм з використанням синергетичного та аналітичного підходів.

Технічний аналіз попередніх торгів у розрізі цін та обсягів дозволяє спрогнозувати напрям, динаміку і тренд (бичачий, ведмежий, флет) руху ціни фінансових активів на найближчу перспективу [14, с. 309].

Основний методичний інструментарій технічного аналізу фінансового ринку представлено на *рис. 2*.

Порівняння ефективності та дієвості використання фундаментального, чи технічного, аналізу потребує, перш за все, розуміння відмінності підходу дослідження фінансового ринку, якщо фундаментальний аналіз розкриває суть явищ і процесів, що відбуваються на ринку, то технічний аналіз оперує цінами на відповідні фінансові інструменти і змінами їхньої динаміки, що значно полегшує сприйняття ринкової ситуації.

Фундаментальний аналіз відповідає на питання, що купувати чи продавати, а технічний аналіз — коли доцільніше це робити.

Рис. 2. Основні методи технічного аналізу

Примітка. Складено авторами.

Складність аналізу фінансового ринку криється у виборі методу аналізу, виходячи із власної фінансової обізнаності, та залежить від умінь використовувати наявні методи.

Фундаментальний аналіз більш складний для використання за рахунок урахування безлічі зовнішніх і внутрішніх ринкових факторів,

технічний аналіз більш простий для сприйняття і дозволяє «тестувати» різні конфігурації та моделі поведінки ринку в окремий проміжок часу.

Проведемо порівняльний аналіз відмінностей використання фундаментального і технічного підходів до аналізу фінансового ринку (табл.).

Таблиця

Порівняльний аналіз відмінностей використання фундаментального і технічного підходів до аналізу фінансового ринку

Порівняльна ознака	Фундаментальний аналіз	Технічний аналіз
Об'єкт дослідження	Причини і наслідки зміни цін на фінансові інструменти	Динаміка ціни на фінансовому ринку
Мета проведення	Формування сигналів на придбання чи продаж фінансових інструментів	Визначення цільової ціни та її динаміки в окремий проміжок часу
Складність застосування	Вимагає посиленої фахової підготовки (складність трактування результатів)	Доволі простий у застосуванні та інтерпретації результатів
Об'єктивність використання	Наявна суб'єктивність і можлива неточність інтерпретації результатів через складну систему аналізованих чинників	Відносна об'єктивність і більш точні результати за рахунок чіткого алгоритму проведення
Універсальність проведення	Набір чинників для аналізу диференційований залежно від ринку	Аналогічні методи і підходи можна застосовувати на різних ринках

Примітка. Складено авторами.

За результатами проведеного аналізу варто зауважити, що, по суті, фундаментальний і технічний аналізи є принципово різними підходами до вирішення схожих ринкових завдань. Синергетичний ефект від поєднання обох методів призводить до конструктивних зрушень у дослідженні поведінки основних гравців та ринку в

цілому. Експерти фінансових ринків вважають, що лише поєднання фундаментального і технічного аналізів дозволяє отримати найбільш повну картину майбутнього, оскільки використання вищезазначених методів окремо має обмежений характер. Аналізуючи інтуїтивний метод дослідження фінансових ринків, зазначимо,

що здебільшого цей метод використовують небагато професійних ринкових гравців, оскільки спиратися на інтуїцію, власний досвід, поради і спостереження експертів — досить ризикований крок, за що в реальних ринкових умовах можна дорого поплатитися.

Наприкінці XX століття було опубліковано низку праць, які викликали неоднозначну реакцію наукової спільноти, адже заперечували більшість класичних економічних теорій і пропагували використання нелінійного підходу під час аналізу ринку. Такий підхід у рамках нелінійної парадигми пояснив більшість постулатів технічного аналізу і розширив його інструментарій.

На початку XXI століття з'являються принципово нові гіпотези, методи і підходи технічного аналізу, ключовими з яких є теорія хаосу і фрактальний аналіз. У теорії хаосу підтверджується гіпотеза щодо неможливості математичного визначення хаосу, оскільки він абсолютно непередбачуваний і має нелінійний, нерегулярний рух, що ускладнює його аналіз у динамічній ринковій системі. Звичайно, якщо рух непередбачуваний, то може здаватися, що він випадковий, хоча у вищезазначеній теорії стверджується, що хаос підпорядкований своїм власним закономірностям, які в умовах хаотичного руху цін упорядковуються особливим чином.

Гіпотеза хаосу і порядку на ринках капіталу з'явилася під впливом низки причин. Виявилася слабкість гіпотези ефективного ринку, що не могла пояснити раптові зростання і падіння цін на фінансовому ринку. Потреба в нових теоретичних підходах привела до необхідності використовувати нові математичні теорії, а створення нових комп'ютерних програм і вдосконалення технологій забезпечило їх упровадження.

У практичному аспекті виявилася неможливість складання будь-яких прогнозів розвитку ринку. Економічні прогнози в цілому, у тому числі і фінансові, настільки неповні, що лауреат Нобелівської премії з економіки 1973 року Василь Леонтьєв зазначив, що «ні в якій іншій галузі практичних досліджень не використовується такий величезний і складний статистичний механізм із такими малоцінними результатами» [15, с. 94]. Фрактали, як зазначає Бенуа Мандельброт [16], з'явилися у науці для вивчення природи, вони — реальний інструмент для опису природних об'єктів. Усе у природі хаотичне, подібне, відносно і невпорядковане.

Ілля Пригожин [17] стверджує, що рівновага гнітить будь-яку систему, жива природа її не

терпить; щоб вижити, вона повинна розвиватися, еволюціонувати, тобто перебувати «далеко від рівноваги».

Ідеї нестійкості економіки, її циклічного розвитку, періодичних криз, фінансових крахів, банкрутств не нові. З розвитком нових математичних теорій вони набувають іншого змісту: необхідними умовами розвитку є хаос і невизначеність.

Едраг Петерс у своїх працях запропонував гіпотезу фрактального ринку. На його думку, потрібно ввести нелінійні методи дослідження фондового ринку, на підставі яких можна використовувати моделі з множиною можливих рішень. У своєму дослідженні [18] Е. Петерс вивів кілька важливих властивостей нелінійних динамічних систем. По-перше, це системи зі зворотним зв'язком. Явища або події, що відбуваються сьогодні, залежать від минулих. По-друге, існують критичні рівні, де має місце не один, а кілька станів рівноваги. По-третє, ця система є фракталом, окремі частини системи подібні між собою. По-четверте, у системі існує залежність від початкових умов.

На відміну від теорії хаосу, фрактальний аналіз, який використовує фрактали (протилежність хаосу), є статичним явищем. Авторське дослідження показників розвитку фінансового ринку за допомогою фрактального аналізу проведено в роботі [19]. Популярність фрактального аналізу останніми роками пояснюється можливістю випереджувальних сигналів для учасника ринку щодо руху цін і можливої зміни трендів, проте основна проблема криється в якості розпізнавання і тлумачення сигналів.

Висновки. За результатами аналізу методологічних підходів дослідження показників розвитку секторів економіки (на прикладі фінансового сектору) можна зробити такі висновки.

1. Складність, багатогранність і багатоаспектність аналізу показників розвитку секторів економіки криється у виборі адекватних методів аналізу, виходячи із власної фінансової обізнаності, і залежить від уміння використовувати наявні підходи. Фундаментальний аналіз більш складний для використання за рахунок урахування безлічі зовнішніх і внутрішніх ринкових факторів, технічний аналіз дещо простіший для сприйняття і дозволяє «тестувати» різні конфігурації та моделі поведінки ринку в окремий проміжок часу.

2. Фундаментальний аналіз розкриває суть явищ і процесів, що відбуваються на ринку, тех-

нічний аналіз оперує цінами на відповідні фінансові інструменти та змінами їхньої динаміки, що значно полегшує сприйняття ринкової ситуації. Фундаментальний аналіз відповідає на питання, що купувати чи продавати, а технічний аналіз – коли доцільніше це робити.

3. Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що, по суті, основні методи аналізу (фундаментальний, технічний, фрактальний, інтуїтивний) є принципово різними підходами до вирішення схожих фінансових і ринкових завдань. Проведення комплексного аналізу можливе за допомогою значного спектра методів, які

в умовах цифровізації фінансового і реального секторів економіки тільки збільшують свою кількість.

Синергетичний ефект від поєднання основних методів призводить до конструктивних зрушень у дослідженні поведінки основних гравців та ринку в цілому.

Комплексне поєднання основних методів аналізу показників розвитку секторів економіки дозволяє отримати найбільш повну картину майбутнього, оскільки використання вищезазначених методів окремо має досить обмежений характер.

Список використаних джерел

1. Мотриченко В. М. Мегатренди глобального економічного розвитку / В. М. Мотриченко, В. І. Опалько // Фінансовий простір. — 2014. — № 4 (16). — С. 176—181.
2. Samuelson P. Proof that Properly Anticipated Prices Fluctuate Randomly / P. Samuelson // *Industrial Management Review*. — 1965. — № 6:2. — P. 41—49.
3. Barone R. From Efficient Markets to Behavioral Finance / R. Barone // *University of Lecce Economics Working Paper*. — 2003. — № 46/24.
4. Домбровський В. С. Гіпотеза ефективного ринку як сучасна концепція фондового ринку / В. С. Домбровський, О. Л. Пластун, В. Л. Пластун // *Актуальні проблеми економіки*. — 2013. — № 1. — С. 14—19.
5. Пластун О. Л. Прогнозування фінансових ринків: сучасні концепції та нові підходи : монографія / О. Л. Пластун. — Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. — 401 с.
6. Химич І. Фундаментальний аналіз фінансового ринку / І. Химич // *Галицький економічний вісник*. — 2013. — № 2 (41). — С. 134—141.
7. Кияница А. С. Фундаментальный анализ финансовых рынков / А. С. Кияница. — Санкт-Петербург : Питер, 2007. — 304 с.
8. Колодий С. Ю. Институциональное регулирование формирования и использования финансовых ресурсов государства в посттрансформационной экономике : монография / С. Ю. Колодий. — Симферополь : ООО «ДиАйПи», 2011. — 328 с.
9. Thomsett M. S. Getting started in fundamental analysis / M. S. Thomsett. — New Jersey : John Wiley and Sons, 2006. — 232 p.
10. Palat R. Fundamental analysis for investors: 4th edition / R. Palat. — New Delhi : Vision Books, 2016. — 192 p.
11. Руденко М. В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи / М. В. Руденко // *Економіка та держава*. — 2018. — № 11. — С. 61—65.
12. Pring M. Introduction to technical analysis / M. Pring. — New York : McGraw-Hill, 1997. — 304 p.
13. Prechter R. Elliott wave principle: key to market behavior / R. Prechter, A. Frost. — New Jersey : John Wiley and Sons, 2005. — 248 p.
14. Taylor M. The use of technical analysis in the foreign exchange market / M. Taylor, H. Allen // *Journal of International Money and Finance*. — 1992. — № 11. — P. 304—314.
15. Леонтьев В. В. Экономические эссе: теории, исследования, факты и политика / В. В. Леонтьев. — Москва : Политиздат, 1990. — 414 с.
16. Мандельброт Б. (Не)послушные рынки: фрактальная революция в финансах / Б. Мандельброт, Р. Хадсон. — Москва : Вильямс, 2006. — 400 с.
17. Пригожин И. Время. Хаос. Квант / И. Пригожин, И. Стенгерс. — Москва : Прогресс, 1994. — 266 с.
18. Peters E. E. Fractal Market Analysis: Applying Chaos Theory to Investment and Economics / E. E. Peters. — New York : John Wiley & Sons, 1994. — 336 p.
19. Колодий С. Ю. Фрактальний аналіз показників розвитку фінансового ринку / С. Ю. Колодий, Л. О. Гаряга // *Фінансовий простір*. — 2018. — № 3 (31). — С. 43—49.

JEL Classification C22, O10, O17

METHODOLOGICAL APPROACHES OF ECONOMIC SECTOR DEVELOPMENT INDICATORS RESEARCH

KOLODIY Sergii

*Doctor of Economics, Professor,
Acting Head of the Department of Management and Information Technologies
Cherkasy Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»*

BELYALOV Talyat

*Ph. D. in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance and Financial and Economic Security,
Kiev National University of Technology and Design*

HARIAHA Lesia

*Ph. D. in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance and Banking
Cherkasy Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»*

RUDEKNO Mykola

*Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Department of Management and Information Technologies,
Cherkasy Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»*

Summary. *The methodological approaches of the study of the indicators of the development of the sectors of the economy (for example, the financial sector) have been researched in the article. The basic factors of influence on the financial market have been determined and the main methodical tools of technical analysis have been described. The comparison of the differences between the use of fundamental and technical analysis to the study of the financial market have been done. It has been substantiated that the basic methods of analysis (fundamental, technical, fractal, intuitive) are fundamentally different approach to solving similar financial and market problems. The integrated combination of basic methods for analyzing the indicators of the development of the sectors of the economy has been allowed to get the most complete picture of the future, since the use of the above methods is separately limited in nature.*

Keywords: *methodological approaches, sector of economy, methods of analysis, development, financial market.*

The methodological approaches of the study of the indicators of the development of the sectors of the economy (for example, the financial sector) have been analysed in the article. The basic factors of influence on the financial market have been determined. The separate block of authors have been outlined the expectations of market participants, as unpredictable events and circumstances can shake

the financial market at times more than expected news. The main methodical tools of technical analysis have been described.

The comparison of the differences between the use of fundamental and technical analysis to the study of the financial market has been done. Comparison of the efficiency and effectiveness of using fundamental or technical analysis requires under-

standing of the difference in the approach of the financial market research, if fundamental analysis reveals the essence of the phenomena and processes occurring on the market, then the technical analysis operates on the prices of the relevant financial instruments and changes in their dynamics, which greatly facilitates the perception of the market situation.

Fundamental analysis answers the question of whether to buy or sell, and a technical analysis — when it is more appropriate to do it. Fundamental analysis is more complex to use due to the consideration of many external and internal market factors, the technical analysis is somewhat easier to perceive and allows to “test” different configurations and patterns of market behavior in a separate period of time.

It has been substantiated that the basic methods of analysis (fundamental, technical, fractal, intuitive) are fundamentally different approach to solving similar financial and market problems. It has been become possible to carry out complex analysis with the help of a large spectrum of methods which, in the conditions of digitalization of the financial and real sectors of the economy, only increase their quantity. The synergistic effect from the combination of basic methods leads to constructive shifts in the study of the behavior of key players and the market as a whole. The integrated combination of basic methods for analyzing the indicators of the development of the sectors of the economy has been allowed to get the most complete picture of the future, since the use of the above methods is separately limited in nature.

References

1. Motrichenko, V. M., & Opal'ko, V. I. (2014). Mehatrendy hlobal'noho ekonomichnoho rozvytku [Megatrends of global economic development]. *Finansovyy prostir — Financial Space*, 4 (16), 176—181 [in Ukrainian].
2. Samuelson, P. (1965). Proof that Properly Anticipated Prices Fluctuate Randomly. *Industrial Management Review*, 6:2. 41—49 [in English].
3. Barone, R. (2003). From Efficient Markets to Behavioral Finance. *University of Lecce Economics Working Paper*, 46/24 [in English].
4. Dombrovs'kyi, V. S., Plastun, O. L., & Plastun, V. L. (2013). Hipoteza efektyvnoho rynku yak suchasna kontseptsiya fondovoho rynku [The hypothesis of an efficient market as a modern stock market concept]. *Aktual'ni problemy ekonomiky — Current problems of the economy*, 1, 14—19 [in Ukrainian].
5. Plastun, O. L. (2014). *Prohnozuvannya finansovykh rynkiv: suchasni kontseptsii ta novi pidkhody [Forecasting Financial Markets: Contemporary Concepts and New Approaches]*. Sumy: DBA «UAS NBU» [in Ukrainian].
6. Khymych, I. (2013). Fundamental'nyy analiz finansovoho rynku [Fundamental analysis of the financial market]. *Halyts'kyi ekonomichnyy visnyk — Galician economic journal*, 2 (41), 134—141 [in Ukrainian].
7. Kiyaniitsa, A. S. (2007). Fundamental'nyy analiz finansovykh rynkov [Fundamental analysis of financial markets]. Sankt-Peterburh: Peter [in Russian].
8. Kolodii, S. Yu. (2011). *Institutsional'noye regulirovaniye formirovaniya i ispol'zovaniya finansovykh resursov gosudarstva v posttransformatsionnoy ekonomike [Institutional regulation of the formation and use of state financial resources in the post-transformation economy]*. Simferopol: LLC «DiAiPi» [in Russian].
9. Thomsett, M. C. (2006). Getting started in fundamental analysis. — New Jersey: John Wiley and Sons [in English].
10. Palat, R. (2016). Fundamental analysis for investors. New Delhi: Vision Books [in English].
11. Rudenko, M. V. (2018). Tsyfrovizatsiya ekonomiky: novi mozhlyvosti ta perspektyvy [Digitalization of the economy: new opportunities and prospects]. *Ekonomika ta derzhava — Economy and the state*, 11, 61—65 [in Ukrainian].
12. Pring, M. (1997). Introduction to technical analysis. New York: McGraw-Hill [in English].
13. Prechter, R., & Frost, A. (2005). Elliott wave principle: key to market behavior. New Jersey: John Wiley and Sons [in English].
14. Taylor, M., & Allen, H. (1992). The use of technical analysis in the foreign exchange market. *Journal of International Money and Finance*, 11, 304—314 [in English].
15. Leont'yev, V. V. (1990). *Ekonomicheskiye esse: teorii, issledovaniya, fakty i politika [Economic essay: theories, research, facts, and politics]*. Moscow: Politizdat [in Russian].

16. Mandelbrot, B., & Hudson, R. (2006). *(Ne)poslushnye rynky: fraktalnaia revoliutsiya v fynansakh [The (mis)behavior of markets: a fractal view of risk, ruin and reward]*. Moscow: Vyliams [in Russian].
17. Prigozhin, I., & Stengers, I. (1994). *Vremya. Khaos. Kvant [Time. Chaos. Quant]*. Moscow: Progress [in Russian].
18. Peters, E. E. (1994). *Fractal Market Analysis: Applying Chaos Theory to Investment and Economics*. New York: John Wiley & Sons [in English].
19. Kolodii, S. Yu., & Haryaha, L. O. (2018). Fraktal'nyy analiz pokaznykiv rozvytku finansovoho rynku [Fractal analysis of indicators of financial market development]. *Finansovyy prostir — Financial Space*, 3 (31), 43—49 [in Ukrainian].

УДК 330.8

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ТЕОРІЯ ЯК ПРОЯВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТРАДИЦІЙ ПЛЮРАЛІЗМУ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

КОЛОДІЙ Сергій Юрійович

д.е.н., професор,

професор кафедри менеджменту та інформаційних технологій

Черкаського навчально-наукового інституту

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: kolodii_sergei@ukr.net

КОЛОДІЙ Світлана Кузьмівна

аспірант

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: kolodii_svetlana@ukr.net

Анотація. Присвячено розглядові теоретичних основ інституціональної економічної теорії, які підкреслюють особливості сучасного розвитку економічної науки в Європі та світі.

Висвітлено тенденції розвитку сучасної економічної науки і визначено ознаки, характерні для економічної теорії на цьому етапі.

Відокремлено та описано базові економічні категорії, що становлять теоретичне ядро сучасного інституціоналізму.

Ключові слова: сучасна економічна наука, плюралізм, інституціональна економічна теорія, новий інституціоналізм, неоінституціоналізм, інститут, інституціональне середовище, транзакційні витрати, інституціональні зміни.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя серед науковців дедалі частіше підіймається питання про кризу в економічній науці. Особливо гостро це питання постало у зв'язку з глобальною фінансово-економічною кризою 2008—2009 років, яка показала, що між економічною теорією і тим, що відбувається в реальності, дуже складний зв'язок.

Сучасна європейська і світова економічна наука суттєво відрізняється від того, якою вона була в минулі століття. З часів виникнення економічної теорії як науки знання про неї та вирішення практичних питань формувалися на основі ідей представників провідних шкіл.

Так, у XVIII—XIX століттях це були ідеї класичної, а потім неокласичної шкіл, у XX столітті

Анотація. Посвящено рассмотрению теоретических основ институциональной экономической теории, которые подчеркивают особенности современного развития экономической науки в Европе и мире. Освещены тенденции развития современной экономической науки и определены признаки, характерные для экономической теории на данном этапе. Выделены и описаны базовые экономические категории, составляющие теоретическое ядро современного институционализма.

Ключевые слова: современная экономическая наука, плюрализм, институциональная экономическая теория, новый институционализм, неоинституционализм, институт, институциональная среда, транзакционные издержки, институциональные изменения.

майже весь час продовжує панувати неокласика, за винятком періоду Великої світової депресії, коли першість бере кейнсіанство і починає конкурувати із неокласикою.

Неокласичний синтез певною мірою зупиняє цей марафон за першість в економічній теорії та практиці господарювання, логічно поєднавши кейнсіанство і неокласику та в такий спосіб визначивши так званий мейнстрим економічної теорії другої половини XX — початку XXI століть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна інституціональна економічна теорія з'явилася як синтез традиційного інституціоналізму й неокласичного синтезу, з'єднавши у такий спосіб риси економічного мейнстриму

й альтернативної економічної теорії. Великий внесок у формування сучасного інституціоналізму зробили представники «старого» (Дж. Коммонс, Т. Веблен, Дж. Гелбрейт) і «нового» (Д. Норт, П. Девід, У. Фогель, Р. Коуз, О. Вільямсон) напрямів. Крім того, дослідження основних течій інституціоналізму зроблено такими вченими, як А. Олійник, Р. Нуреев, В. Полтерович, В. Тамбовцев та інші.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Але разом з існуванням мейнстріму, що складається з ортодоксальних шкіл економічної теорії, все більше значення сьогодні набувають альтернативні економічні теорії.

Так, більшість економістів-теоретиків вважають, що сьогодні до мейнстріму економічної теорії треба додати інституціональний напрям з усім різноманіттям його теорій. Саме завдяки йому в сучасних умовах господарювання можливе створення дієвих програм соціально-економічного розвитку, які враховуватимуть не застаріле знання, а всю багатомірність сучасного економічного співіснування.

Метою дослідження є характеристика теоретичних основ сучасного інституціоналізму як уособлення головних тенденцій розвитку сучасної європейської та світової економічної теорії.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації та інтеграції світового господарства і одночасною трансформацією економічних систем окремих країн не уявляється можливим використання рекомендацій лише двох економічних шкіл, які до того ж все частіше звинувачують у нездатності пояснити ті процеси, що відбуваються в економіці. Сучасна економічна наука повинна враховувати всі можливі важелі, звісно, не тільки економічного характеру, що впливають на соціально-економічні процеси в суспільстві.

Тому економічна теорія XXI століття — це наука, яка розвивається в умовах постійної конкуренції та компліментарності ідей різних теоретичних шкіл і напрямів та для якої характерними є такі ознаки, як:

- багатоманітність проблем та ідей, за допомогою яких їх можливо розв'язати;
- багатоваріантність гіпотез і концепцій;
- множинність методів досліджень (методологічний плюралізм).

Узагальнюючи все вищевикреслене, можемо констатувати, що основною ознакою сучасної

економічної теорії є плюралізм у багатьох його проявах. Багато проблем сучасного розвитку, які є характерними як для розвинутих країн, так перехідних економік і країн із посттрансформаційною економікою, довгий час залишалися непоясненими ні щодо понятійного апарату політекономії соціалізму, ні методології неокласичної та кейнсіанської економічної теорії. Тому сьогодні доповнення мейнстріму економічної теорії інституціональним напрямом є важливим складником економічної науки.

Треба зауважити, що плюралізм, який є притаманним для сучасної економічної науки, спостерігається в рамках самого інституціоналізму. Адже інституціоналізм, як ми зазначали в попередніх роботах, — це не цілісна концепція, він об'єднує низку концепцій і шкіл, та на сьогодні немає єдиного підходу до їхньої класифікації. Тому внутрішня структура інституціонального напрямку в сучасній економічній теорії визначається по-різному. Якщо узагальнити основні підходи до визначення цього питання, то можна виділити три основні складові інституціонального напрямку:

- «старий» (традиційний) інституціоналізм;
- новий інституціоналізм;
- неоінституціоналізм [1, с. 77].

На нашу думку, економічні дослідження, що проводяться за допомогою методологічного апарату сучасного інституціоналізму, пов'язані з розширенням традиційних меж економічної науки і здатні генерувати нові знання в суміжних наукових областях, таких як право, політологія, соціологія та інші. Не даремно деякі вчені називають економіку королевою суспільних наук. У даний час серед економістів та інших учених, представників громадських наук методологія цієї економічної теорії має досить широке застосування.

Між старим (традиційним) інституціоналізмом і новим інституціоналізмом мають місце певні відмінності, що наведені в *табл.*

Водночас слід зазначити, що має місце певний дуалізм у розумінні того, які дослідження й наукові напрацювання належать до нової інституціональної теорії. З одного боку, до неї відносять нові підходи в руслі старого інституціоналізму. З другого боку, її використовують представники неокласичної теорії, у дослідженнях яких використовуються інституціональні підходи [2, с. 420]. Тому в даний час існує певна плутанина в поняттях.

Характеристика основних положень традиційної (старої)
і нової інституційних економічних теорій

Критерії відмінностей в аналізі економічних проблем між представниками традиційної і нової інституціональної теорії	Традиційна (стара) інституціональна економічна теорія	Нова інституціональна економічна теорія
Методологія досліджень та її пріоритетність у складі суспільних наук	Методи суспільних наук (права, соціології, політології) використовуються для вивчення економічних явищ і процесів	Економічні методи використовуються для вивчення проблем суспільних наук
Переважна система висновків	Має індуктивний характер: метод «від окремого до загального»	Мають дедуктивний характер: метод «від загального до окремого»
Опис дій основних економічних агентів	Колективні агенти (уряд, місцева влада, профспілки)	Приватні агенти (індивідуум, фірма, ринок)
Вивчення інститутів (правил гри) та їхнього впливу на економіку	Як зовнішніх (екзогенних) чинників	Як внутрішніх (ендогенних) чинників
Стосунок до загальноприйнятої парадигми економічної науки	Критичне, часткове заперечення основних постулатів класичної та неокласичної економічної теорії	Критичне, проте зроблені успішні спроби трансформувати мейнстрим в економічній теорії з урахуванням постулатів неінституціоналізму
Створення цілісної економічної теорії	Дослідження різних проблем розвитку національної економіки без створення чіткого методологічного апарату і ознак цілісної економічної теорії	Відмова від окремих постулатів неокласичної економічної теорії, проте прийняття її основного ядра і реконструкція мейнстриму з урахуванням положень неінституціоналізму

Примітка. Складено на основі узагальнення робіт вітчизняних і зарубіжних економістів у сфері інституціональної економічної теорії [2—9; 11—12].

Термін «неінституціоналізм» був уперше запропонований М. Туломе для позначення наукового напрямку, що виник у результаті злиття підходів традиційного інституціоналізму і прагматичної філософії Д. Дьюї.

Унаслідок цього ж термін широко використовується «неокласичними інституціоналістами», у результаті чого фактично різні теоретичні підходи належать до одного й того самого наукового напрямку [4, с. 97].

На думку Дж. Ходжсона, перший напрям приходить до заперечення неокласики, при цьому розвиваючи теоретичні підходи старого інституціоналізму, а другий призводить до модернізації неокласичної парадигми, розширюючи

її методологічний апарат і сфери застосування [5, с. 42]. Як вказує Р. Нурієв, якщо в рамках першого напрямку дослідники спираються на постулати традиційного інституціоналізму, розглядаючи економіку у взаємозв'язку із соціальними культурними, ідеологічними явищами, то в рамках другого дослідники розширили і значно зміцнили традиційну неокласику [3, с. 24].

Для розмежування, по суті, різних підходів, які являють собою сучасні напрями інституціоналізму, дослідники економічних учень поділяють їх на неінституціональну економіку і нову інституціональну економіку. Теоретичні концепції в рамках кожного напрямку нового інституціоналізму представлено на *рис.*

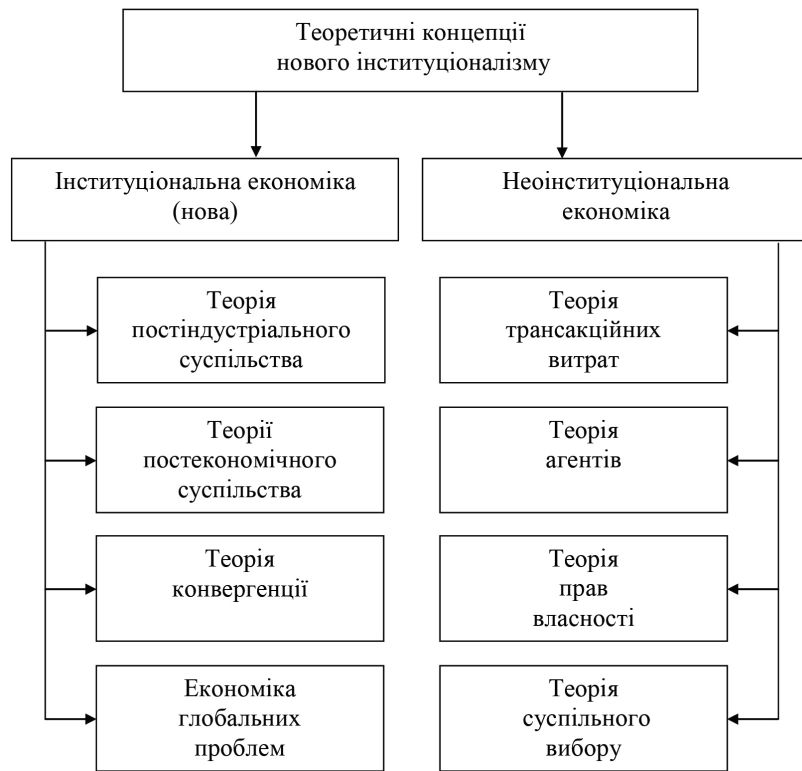

Рис. Класифікація концепцій сучасного інституціоналізму

Примітка. Складено на основі класифікації інституційних концепцій А. Олійника [6; 7].

Ключовою категорією інституційної економічної теорії є інститут, тому для розуміння суті інституціоналізму визначимося, що являє собою інститут і які атрибути для нього характерні.

Треба відмітити, що й у тлумаченні терміна «інститут» має місце багато позицій. На думку В. Л. Тамбовцева, «інститут являє собою сукупність санкціонованих правил у єдності з соціальним механізмом їхнього захисту» [7, с. 25]. Дуглас Норт вказує, що інститут — це «правила гри в суспільстві, або, точніше, придумані людьми обмеження, які направляють людську взаємодію в певне русло» [8, с. 11]. Пізніше у своїх роботах він використовує такі варіанти трактування сутності економічної категорії інститут: «це правила, механізми, що забезпечують їхнє виконання, і норми поведінки, які структурують повторювані взаємодії між людьми» [9, с. 73]; «Формальні правила, неформальні обмеження та способи забезпечення дієвості обмежень» [10, с. 307].

Професор А. А. Аузан пропонує використувати таке визначення: «Інститут — це сукупність, що складається з правила або декількох правил і зовнішнього механізму примусу індивідів до виконання цього правила» [11, с. 23].

В. Л. Тамбовцев вважає, що у складі інституту повинні обов'язково виділятися:

- а) правила поведінки економічних агентів у певних ситуаціях;
- б) правила поведінки гарантів виконання правил (а) у випадках виявлення відхилень від них» [7, с. 25].

Представники інституціональної економічної теорії не роблять різниці між поняттями «правило» і «норма», вважаючи їх у рамках своїх досліджень синонімами [11, с. 18].

Узагальнивши зміст різних трактувань розуміння сутності економічної категорії «інститут», зазначимо, що, загалом, він повинен відповідати таким вимогам (атрибутам):

- а) опис ситуації, для якої діє правило, норма — умови застосування інституту;
- б) з описом численних агентів, дії яких визначаються інститутом — перелік суб'єктів застосування інституту;
- в) опис набору дій, які суб'єкт норми повинен виконати в разі зумовленому пунктом а), — зміст інституту;
- г) характеристика набору дій, які необхідно виконати в разі невиконання або неналежного виконання пункту в) — зміст покарання за порушення правил;

г) характеристика агентів, наділених функціями примусу до виконання норми або покарання за її порушення — перелік гарантів виконання інституту.

Також на особливу увагу заслуговують питання виникнення інститутів як невід'ємної частини теорії інституційних змін.

В. Тамбовцев вказує, що, зважаючи на обмежену раціональність індивідів та узагальнивши історичні факти, можна вказати варіанти виникнення інститутів:

1) спонтанне виникнення;

2) свідоме виникнення, яке передбачає такі варіанти:

- примусове введення правила або норми;

- введення правила за домовленістю всередині групи [12, с. 86].

Слід зауважити, що неоінституціональна економіка, ґрунтуючись на неокласичному аналітичному інструментарії, використовує традиційні методологічні положення класичного інституціоналізму, а саме:

- важливість інститутів для економіки, політики й суспільного життя, причому якість наявних інститутів є найважливішим чинником економічного зростання і соціально-економічного розвитку;

- наявність у рамках певної держави інституційного середовища як найважливішого елементу виробництва власних інститутів, «приживання» імпортованих інститутів і створення передумов якісних інституційних змін;

- інститути змінюються в часі, тому окрему увагу слід приділяти питанням вивчення причин інституційних змін, розробленню системи нових правил, оцінки ефективності запровадження того чи іншого інституту;

- наявність трансакційних витрат як додаткових витрат, пов'язаних з укладенням контрактів, їхнім захистом (специфікацією), дотриманням та імплементацією; їхній облік у реальній господарській практиці може змінити склад і структуру укладених контрактів, зробити нову систему пріоритетів у сфері економічних взаємин.

Особливістю інституціональної методології дослідження є врахування міждисциплінарних зв'язків під час розв'язання економічних проблем. Інституціоналісти у своїх дослідженнях ураховують багато чинників, які не є суто економічними, але суттєво впливають на економічні процеси в суспільстві. На відміну від мейнстріму, інституціоналізм специфічно підходить до вирішення певних економічних питань. Пер-

шим на цьому шляху був Т. Веблен, який у роботі «Теорія бездіяльного класу» [13], описуючи поведінку споживачів, формулює поняття «ефект сноба», «демонстративна поведінка», коли вибір споживачів не визначається принципами раціонального споживання.

Треба відмітити, що економічна теорія довгі роки будувалася на принципі раціональності суб'єктів господарювання і принципі раціональної поведінки споживачів. Сьогодні все частіше дослідники говорять про обмеженість, а іноді відсутність раціональності під час здійснення економічних виборів. Підтвердженням цьому є Нобелівська премія в економіці 2017 року, яка була вручена Річарду Тейлеру за внесок у поведінкову економіку.

Наслідком різноманітності інституціонального напрямку став плюралізм підходів економістів щодо визначення ролі держави в економіці, утім усі вони розглядають державу як один із найважливіших інститутів сучасного інституціонального середовища [1, с. 77—79].

Треба зауважити, що поняття «інституціональне середовище» разом з іншими поняттями і категоріями, що виникли внаслідок розвитку інституціоналізму у ХХ столітті, становлять основу, ядро сучасної інституціональної теорії. Розглянемо це питання докладніше.

Як відомо, будь-яка теоретична конструкція, що претендує на створення цілісної наукової системи, повинна включати ядро і захисне оточення. Ядро включає основні постулати теоретичної конструкції, що робить її відмінною від інших. Захисне оточення містить певні припущення, принципи, закономірності і закони, які посилюють або розширюють основні постулати ядра. Якщо деякі елементи захисного оточення можуть трансформуватися, видозмінюватися, усуватися, то основні постулати ядра теоретичної концепції залишаються непорушними. І тому визнання неправильними окремих елементів захисного оточення теоретичної концепції зовсім не означає відмову від неї або визнання її неправильною.

Багато дослідників історії становлення традиційного інституціоналізму вказують, що його бурхливий розвиток наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття й подальше відносно забуття в середині ХХ століття пов'язано з відсутністю теоретичного ядра. У зв'язку з цим навіть не було єдиного підходу до розуміння сутності ключової категорії інституціоналізму — інституту. Представники традиційного інституціоналізму

займалися більше критикою своїх опонентів, які представляють мейнстрим, аніж створенням теоретичного ядра своєї концепції. Тому навіть методологічні розрахунки представників неокласичного синтезу не дозволили інституціоналістам зайняти їхнє місце в економічній теорії.

Поновлення інтересу до інституціональної економічної теорії відбулось у другій половині ХХ століття і є наслідком обмеженості методологічного апарату неокласики і кейнсіанства для вивчення певних процесів і явищ. Крім цього, мейнстрим економічної теорії спирається на безліч припущень, які роблять багато економічних моделей нереальними, відірваними від дійсності. Тому деякі рецепти проведення макро-економічної політики виявляються недієздатними через обмеженість економічних моделей.

Дослідження соціально-економічних явищ і процесів за допомогою аналітичного інструментарію сучасної інституціональної економічної теорії широко використовують емпіричні дані й аналіз реальних часових статистичних рядів. Отже, стає можливим ідентифікувати наявні проблеми, статистично перевірити поставлені гіпотези і, побудувавши адекватну економіко-математичну імітаційну модель, ніби заглянути в майбутнє, спрогнозувавши поведінку тих чи інших економічних явищ і процесів, тим самим мати можливість визначити потенційні недоліки запропонованих заходів.

Виділимо такі інституціональні категорії, які стосуються нової інституціональної економічної теорії, і пов'язані як з інституціональною, так і неінституціональною економікою:

- інституціональне середовище як основа формування різних інститутів і невід'ємний складник системи інституційного регулювання сформованої економічної системи;
- інституціональні зміни як теоретична основа процесу реформування економічної системи і побудови національної моделі інституційного регулювання;
- трансакційні витрати як об'єктивний складник національної економічної системи;
- права власності як сукупність повноважень у різних сферах економічного життя;
- траєкторія попереднього розвитку (path dependence), що дозволяє оцінити результати інституційних змін, пояснює з позицій інституціоналізму вибір різних технологій реалізації конкретних процедур у рамках економічних, соціальних або інших процесів; також розглядаються причини появи і стійкості в часі різних

«інституціональних пасток», які являють собою неефективні інститути і містять механізми блокування інституційних змін.

Зауважимо, що категорія «інституціональне середовище» є однією зі стрижневих у методологічному апараті нової інституціональної економічної теорії. Інституціональне середовище являє собою сукупність основних політичних, адміністративних, економічних, соціальних, більшість з яких формально закріплено положеннями конституції та основними нормативно-законодавчими актами держави. Також найважливішим складником інституціонального середовища є сукупність неформальних правил, історично закріплених у формі традицій, звичаїв та інших стійких шаблонів поведінки контрагентів, ніде не закріплених формально як нормативно-законодавчі акти. На думку лауреата премії імені Альфреда Нобеля 2009 року О. Вільямсона, має місце безпосередня взаємодія між інституціональними угодами, інституціональним середовищем та індивідуумами [14]. На думку науковця, інституціональні угоди являють собою правила, встановлені між різними контрагентами для оптимізації та систематизації відносин між ними. Дослідження економістів показують, що в деяких випадках неформальні інститути витісняють із практики формальні, у такий спосіб породжуючи бурхливий розвиток неформального сектору економіки. Такий стан речей характерний і для пострадянських держав. Зокрема, до неформальних інститутів можна віднести такі знайомі всім громадянам України правила, як «кумівство», «телефонне право», «повага перед ксивами» та інші.

Висновки і пропозиції. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

- тенденції розвитку сучасної економічної науки суттєво відрізняються від попередніх етапів;
- економічна наука на даному етапі має певні особливості, найбільш вагомими з яких є плюралізм сучасної економічної теорії;
- інституціональна економічна теорія є доданою новою теоретичною концепцією, яка стала дієздатною альтернативним неокласичному синтезу. Серед лауреатів премії Шведської королівської академії наук пам'яті Альфреда Нобеля з економіки останні десятиліття переважають представники нового інституціоналізму і неінституціоналізму;
- теоретичні моделі та концепції нового інституціоналізму і неінституціоналізму дозво-

ляють істотно розширити предметну область економічних досліджень. Водночас представники нової інституціональної економіки polemізують із неокласичним мейнстримом, багато в чому заперечуючи і ставлячи під сумнів його теоретичні положення, а неоінституціоналісти істотно збагачують теоретичне ядро неокласики, удосконалюючи і захищаючи суперечливий його положення;

- сьогодні при дослідженні гострих питань економічної науки, таких як проблеми сталого економічного розвитку, економічного розвитку країн із посттрансформаційною економікою, проблеми країн, що розвиваються, розв'язання основних макроекономічних проблем тощо,

доцільно використовувати теоретичні напрацювання і методологічні підходи як нової інституціональної економіки, так і неоінституціоналізму;

- специфіка інституціональних підходів до дослідження означених вище проблем полягає в дослідженні правил, норм, процедур, що регламентують ці процеси, і виявленні закономірностей їх розвитку на основі використання емпіричних методів економічного аналізу. Інституціоналізм — це невід'ємна складова сучасної європейської і світової економічної науки, що уособлює всі її особливості на сучасному етапі, одночасно доповнюючи і в деяких частинах заперечуючи теоретичне ядро мейнстриму.

Список використаних джерел

1. Колодій С. К. Огляд базових теоретичних концепцій державного регулювання доходів населення [Електронний ресурс] / С. К. Колодій // Фінансовий простір. — 2018. — № 3. — С. 131—138. — Режим доступу : <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1803/wholertext.pdf>.
2. Schoterr A. The Economic Theory of Social Institutions / A. Schoterr. — Cambridge, 1981. — 512 p.
3. Нуреев Р. М. Теория общественного выбора. Курс лекций : учеб. пособие для вузов / Р. М. Нуреев. — Москва : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. — 531 с.
4. Норт Д. Институти, институційні зміни та функціонування економіки / Д. Норт. — Київ : Основи, 2000. — 198 с.
5. Ходжсон Дж. Жизнеспособность институциональной экономики / Дж. Ходжсон // Эволюционная экономика на пороге XXI века : доклады и выступления участников международного симпозиума. — Москва : Япония сегодня, 1997. — С. 29—74.
6. Олейник А. Н. Институциональная экономика / А. Н. Олейник. — Москва : ИНФРА-М, 2000. — 416 с.
7. Тамбовцев В. Л. Институциональный рынок как механизм институциональных изменений / В. Л. Тамбовцев // Общественные науки и современность. — 2001. — № 5. — С. 25—38.
8. Норт Д. Институти, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. — Москва : Начала, 1997. — 190 с.
9. Норт Д. Институти и экономический рост: историческое введение / Д. Норт // THESIS. — 1993. — Т. 1. — Вып. 2. — С. 69—91.
10. Норт Д. Институти, идеология и эффективность экономики / Д. Норт // От плана к рынку. Будущее посткоммунистических республик. — Москва : Catallaxy, 1993. — С. 307—319.
11. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория : учебник / под общей ред. д-ра экон. наук, проф. А. А. Аузана. — Москва : ИНФРА-М, 2006. — 416 с.
12. Тамбовцев В. Возникновение институтов: методолого-индивидуалистический подход / В. Тамбовцев // Вопросы экономики. — 2010. — № 7. — С. 84—98.
13. Веблен Т. Теория праздного класса : пер. с англ. / Т. Веблен — Москва : Издательство «ПРОГРЕСС», 1984. — 314 с.
14. Уильямсон О. И. Экономические институти капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация / О. И. Уильямсон. — Санкт-Петербург : Лениздат, 1996. — С. 97—101.

JEL Classification B20, B25, B31

INSTITUTIONAL THEORY AS A MANIFESTATION OF EUROPEAN TRADITIONS OF PLURALISM IN MODERN ECONOMIC SCIENCE

KOLODII Serhii

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of management and informational technologies
Cherkasy Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»*

KOLODII Svitlana

*Postgraduated Student
of SHEI «Banking University»*

Annotation. *The article is devoted to the consideration of the theoretical foundations of institutional economic theory, which emphasize the features of the modern development of economic science in Europe and the world.*

The paper highlights the trends in the development of modern economics and identifies signs characteristic of economic theory at this stage.

The basic economic categories that constitute the theoretical core of modern institutionalism are identified and described.

Keywords: *modern economics, pluralism, institutional economic theory, new institutionalism, neoinstitutionalism, institution, institutional environment, transaction costs, institutional changes.*

Modern European and world economic science differs significantly from that of the past centuries. The economic theory of the 21st century is a science that develops in conditions of constant competition and complementarity of the ideas of various theoretical schools and trends, for which characteristics such as the diversity of problems and ideas by which they can be solved are characteristic; multivariate hypotheses and concepts; the plurality of research methods.

Along with the existence of the mainstream, increasingly important today are alternative economic theories. Thus, most economists-theoreticians believe that today the mainstream of economic theory must add an institutional line with all the diversity of its theories.

The purpose of the study is to characterize the theoretical foundations of modern institutionalism as an embodiment of the main tendencies of the development of the European and world economic theory of the present.

It should be noted that pluralism, which is inherent in contemporary economic science, is also observed within the framework of institutionalism itself. Modern institutional economic theory

emerged as a synthesis of traditional institutionalism and neoclassical synthesis, combining in this way the features of the economic mainstream and alternative economic theory. The peculiarity of the institutional methodology of the study is the consideration of interdisciplinary connections in solving economic problems.

The consequence of the diversity of the institutional direction was the pluralism of the approaches of economists to determine the role of the state in the economy, however, they all regard the state as one of the most important institutions of the modern institutional environment.

Basis, the core of the modern institutional theory are the following institutional categories as the institutional environment, institutional changes, transaction costs, property rights, trajectory of previous development.

According to the results of the study, the following conclusions can be drawn:

- trends in the development of modern economic science differ significantly from the previous stages;
- economic science at this stage has certain features, the most significant of which is the pluralism of modern economic theory;

- institutional economic theory is a rather new theoretical concept, which became an active alternative neoclassical synthesis;

- theoretical models and concepts of new institutionalism and neo-institutionalism allow to substantially expand the subject area of economic research;

- today, when studying the acute issues of economic theory and business practice, it is expedient

to use theoretical developments and methodological approaches, both the new institutional economy and neo-institutionalism.

Institutionalism is an integral part of contemporary European and world economic science, which embodies all its features at the present stage, while completing and in some parts denying the theoretical core of the mainstream.

References

1. Kolodii, S. K. (2018). Ohliad bazovykh teoretychnykh kontseptsii derzhavnoho rehuliuвання dokhodiv naselennia [Overview of basic theoretical concepts of state household income regulation]. *Finansovy prostir — Financial space*, 3, 131—138. Retrieved from <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1803/wholetext.pdf> [in Ukrainian].
2. Schotter, A. (1981). *The Economic Theory of Social Institutions*. Cambridge.
3. Nureev, R. M. (2005). *Teoriya obshchestvennogo vybora [Theory of public choice]*. Moscow: Izd. dom GU VShE [in Russian].
4. Nort, D. (2000). *Instytuty, instytutsiini zminy ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy]*. Kiev: Osnovy [in Ukrainian].
5. Khodzhsou, Dzh. (1997). Zhiznesposobnost' institutsional'noy ekonomiki [The viability of institutional economics]. *Evolutsionnaya ekonomika na poroge XXI veka. Doklady i vystupleniya uchastnikov mezhdunarodnogo simpoziuma* (pp. 29—74). Moscow: Yaponiya segodnya [in Russian].
6. Oleynik, A. N. (2000). *Institutsional'naya ekonomika [Institutional economy]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
7. Tambovtsev, V. L. (2001). Institutsional'nyy rynek kak mekhanizm institutsional'nykh izmeneniy [Institutional market as a mechanism for institutional change]. *Obshchestvennye nauki i sovremennost' — Social Sciences and Modernity*, 5, 25—38 [in Russian].
8. Nort, D. (1997). *Instytuty, institutsional'nye izmeneniya i funktsionirovanie ekonomiki [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy]*. Moscow: Nachala [in Russian].
9. Nort, D. (1993). Instytuty i ekonomicheskyy rost: istoricheskoe vvedenie [Institutions and Economic Growth: A Historical Introduction]. *THESIS*, 1 (2), 69—91 [in Russian].
10. Nort, D. (1993). Instytuty, ideologiya i effektivnost' ekonomiki [Institutions, ideology and economic efficiency]. *Ot plana k rynku. Budushchee postkommunisticheskikh respublik — From plan to market. The future of the post-communist republics*, 307—319 [in Russian].
11. Auzan, A. A. (Ed.) (2006). *Institutsional'naya ekonomika: novaya institutsional'naya ekonomicheskaya teoriya [Institutional Economics: New Institutional Economic Theory]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
12. Tambovtsev, V. (2010). Vozniknovenie institutov: metodologo-individualisticheskyy podkhod [The emergence of institutions: methodological and individualistic approach]. *Voprosy ekonomiki — Economic issues*, 7, 84—98 [in Russian].
13. Veblen, T. (1984). *Teoriya prazdnogo klassa [Theory of the idle class]*. Moscow: Izdatel'stvo «PROGRESS» [in Russian].
14. Uil'yamson, O. I. (1996). *Ekonomicheskie instytuty kapitalizma. Firmy, rynki, «otnoshencheskaya» kontraktatsiya [The economic institutions of capitalism. Firms, markets, "relative" contracting]*. Sankt-Peterburh: Lenizdat [in Russian].

JEL Classification G32, M21, P12

PROVIDING PERFORMANCE BUSINESS ACTIVITY IN CANADIAN COMPANIES

ORYEKHOVA Kateryna

Ph. D. in Economics,

Associate Professor of finance, insurance and banking department,

Kharkiv Education-Scientific Institute

of SHEI «Banking University»

e-mail: kate.orekhova2010@gmail.com

SHABANOV Sanan

National Program Officer,

Swiss State Secretariat for Economic Affairs (SECO) (Baku, Azerbaijan),

e-mail: sanan.shabanov@gmail.com

Summary. *This publication investigated the impact of capital structure choice on firm performance activity in Canada.*

Short-term, long-term and total debt ratios were employed as capital structure determinants.

In order to estimate regression properly, control variables were taken, such as firm size, growth, asset tangibility and turnover ratios.

Measuring the business activities effectiveness in Canadian firms was performed using the following indexes: return on assets (ROA), return on equity (ROE), and market-based measure (Tobin's Q).

According to the results of the regression analysis, it was installed that in Canada capital structure does not impact on ROE; capital structure has an impact on ROA and Tobin's Q.

Proposed approach will allow increasing the management effectiveness in Canadian companies.

Keywords: *Canada, company, short-term, long-term and total debt ratios, return on assets, return on equity, and market-based measure.*

Problem statement in general and its connection with important scientific and practical tasks. Since the late 50s in the 20th Century, the relationship between firms' capital structure choice and performance has been considered a topic of great debate in corporate finance. From a practice point of view, capital structure choice and the results of business activity are due to company managers, as

Аннотация. *Исследовано влияние выбора структуры капитала на эффективность хозяйственной деятельности предприятий в Канаде. Краткосрочные, долгосрочные и общие коэффициенты задолженности были использованы как детерминанты структуры капитала. Для оценки регрессии были введены контрольные переменные, такие как: размер предприятия, рост, чувствительность активов и коэффициент их оборачиваемости. Измерение эффективности хозяйственной деятельности предприятий в Канаде выполнялось с помощью таких коэффициентов, как рентабельность активов (ROA), рентабельность капитала (ROE) и рыночная стоимость (Тобина Q). По результатам регрессионного анализа установлено, что в Канаде структура капитала предприятий не влияет на ROE; структура капитала влияет на ROA и Тобин Q. Предложенный подход позволит повысить эффективность управления и хозяйственной деятельности в канадских компаниях.*

Ключевые слова: *Канада, предприятия, краткосрочные, долгосрочные и общие коэффициенты задолженности; рентабельность активов; рентабельность капитала; рыночная стоимость.*

their main task is to increase a firm's value and its shareholders' wealth. To fund their investments and operations, firms have two main sources of finance. Internal sources include retained earnings, common and preferred equity issuance and reserves. As an alternative financing source, external sources consist of bond issuance and borrowing (short-term and long-term).

Analyzing of the recent researches and publications, in which scientists began to solve this problem and on which relies the authors. The discussion about the relationship between capital structure and firm performance was sparked by the Bigelli M. [1] theory concerning the irrelevance of capital structure to firm value relations. They together laid the foundation of the modern theory of capital structure, which was the basis for further discussion of corporate finance theory. This theory claims that capital structure is irrelevant when determining firm value, if we hold the assumptions of a frictionless world where there are no taxes, no transaction costs, perfect competition and other imperfections [8].

According to this theory, in perfect capital markets the value of the firm is equal to its total assets and is not affected by its capital structure choice. In the opposite case, investors can enjoy arbitrage opportunities.

After five years, the authors reviewed the theory again and a number of market imperfections were taken into account. Making a “correction” to the previous theory, they stated that because tax deductibility debt offers a tax shield, capital structure does play a role in firm value determination [12].

However, this proposition was not accepted as absolute truth, as for example, Haizhi Wang and Kim Dong-Hyeon [3; 5] argue that the M&M theory cannot be applied in practice because it neglects bankruptcy costs.

In stating the trade-off theory, Kayhan A. and Rossi Matteo [4; 11] take a different approach to explaining capital structure choice impact on firm value.

They state that as firms have different financing alternatives, they assess those alternatives in order to find the right balance. Trade-off theory divides into static and dynamic trade-off theories and further discussion on these will be presented in the Literature Review.

Mani Yostra [9] pecking order theory suggests that due to information asymmetry firms prefer internal sources first, following by debt and then equity as a last resort. Tse Chin-Bun [13], however, give four justifications of the importance of firm performance and debt levels which can be considered general reasons. First, when debt levels increase substantially this has an impact on the performance of company. Secondly, because managers and investors have different emphases, the effect of debt must be known. Thirdly, owner

investors must know the relative strengths of debt, because they anticipate benefits which cannot be observed using traditional performance measures. The final reason is that because the manager’s primary goal is to maximise shareholders’ wealth, the association between firm performance and debt must be studied [14].

Identification the unresolved parts of general problem, which this publication is devoted. Because the goal of this publication is examine the association between capital structure and firm performance in Canadian companies, for the purpose of this analysis the regression method applied is the Ordinary Least Squared. The accounting-based measures employed for firm performance are return on assets (ROA), return on equity (ROE), and market-based measure Tobin’s Q. As the definition of capital structure is broad, relevant papers on short-term debt, long-term debt and total debt are considered reliable indicators. The results achieved are in part consistent with the results of scholars, but in some cases do not support previous empirical research.

Formation the aim of this publication. In writing this publication, the aim is to provide a better understanding of the capital structure and firm performance of Canadian companies.

The current trend of relevant research shows that scholars attempt to investigate capital structure and firm performance in relation to developing and emerging markets, and here the author will conduct a similar investigation for Canadian companies.

Presentation of the main research material with full justification of received scientific results. This analysis is conducted on the basis of financial data from Standard & Poor’s/Toronto Stock Exchange (S&P/TSE) Composite Index listed companies. According to the official web page, S&P/TSE is considered a headline of Canadian equity markets. The data is extracted from Standard & Poor’s Compustat database platform for the period 1999—2017 [15].

The main sources of data are annual financial reports which are used to calculate book and market-based variables. S&P/TSE is the main index for Canadian capital markets.

The index comprises 251 companies in the TSE and means the data captures the most liquid companies in Canada. Due to missing data, the number of companies is reduced to 247. The companies represent different types of industries and the chart below describes industry shares in terms of percentage.

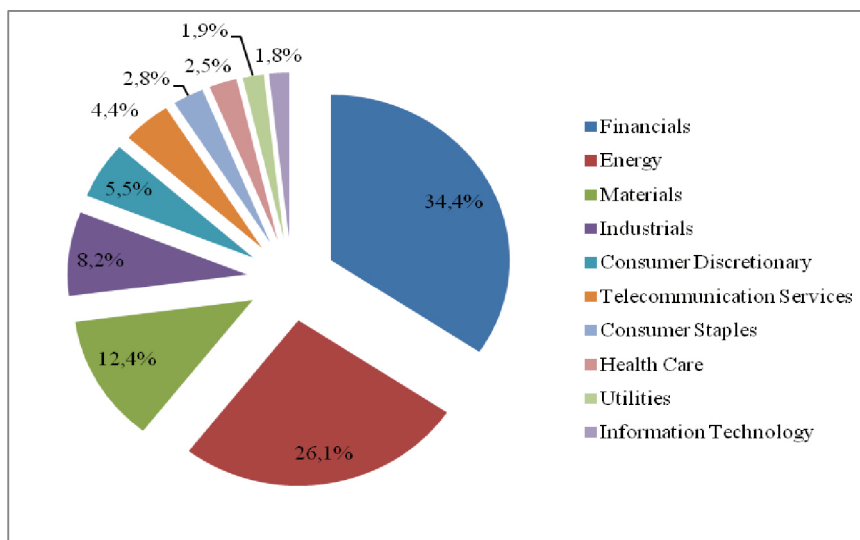

Fig. The types of industries in Canadian companies

Source: Chart extracted from S&P/TSX webpage.

Komakech Samuel [6] “capital structure puzzle” indicates which proportion of debt should be used within capital structure. The “puzzle” also explores ways of measuring debt. Previous studies by Abor, which analyse Nigerian markets, suggest three different measures [10]:

- Short-term debt to total assets;
- Long-term debt to total assets;
- Total debt to total assets.

The analysis here is extended to determine performance measures after clarifying financial leverage measures. In line with previous studies, the following performance measures will be used:

- Return on assets (ROA): calculated as the ratio of net profit to total assets (Tani, 2013). It should be noted that in corporate finance literature there are other approaches for defining return on assets, such as return on net worth [2];
- Return on equity (ROE): following Li Peixin [8] and Tan Zhibo [12], this is calculated as net profit to book value of owner equity. Here there are also different approaches, for example, Mihaela Brindusa Tudose [10] prefers EBIT (not net income) divided by equity;
- Tobin’s Q: as a market-based measure this is calculated as the market value of total assets divided by the book value of total assets [7].

The intuition in using these three corporate profitability indicators can be explained as follows: the return on assets indicates the level of effectiveness of using a firm’s assets.

As data from S&P/TSE listed companies are used for the purpose of this study, return on equity is employed to examine how the shareholders’ contribution to the company is effective. Finally, as these two measures are account-based, inclusion of a market-based measure is a wise idea as market value does not always coincide with book value. In summary, the intention is to cover all aspects of corporate profitability [4].

To eliminate overestimation of the impact of financial leverage on profitability, additional and control variables which also influence performance are employed. Prior research suggests some control variables to use, such as firm size, which is measured by a log of total assets [6]. Firm growth denotes the annual percentage change in the book value of total assets [9].

Ordinary Least Squares (OLS) will be performed to estimate regression and the results will then be interpreted. The regression model suggested by Le Thi Phuong Vy [7] is adopted with a slight modification to suit the researcher’s needs. The model is as follows:

$$\text{Performance}_{i,t} = b_0 + b_1 \text{Leverage}_{i,t} + b_2 \text{Controls}_{i,t} + e_{i,t} \quad (1)$$

As an independent variable notation *Performance* indicates ROE, ROA and Tobin’s Q. As a notation of independent variables *Leverage* represents leverage proxies and *Controls* represents

the vector of control variables. As panel data is used for the purpose of this study, subscripts *i* and *t* appear in the model denoting firm and time, respectively (*table 1*).

Table 1

Contains the result of descriptive statistics of 3147 variables

Index	Mean	Descriptive Statistics				
		Median	Max	Min	Std. Dev.	Number
ROA	0.060	0.034	0.949	-83.458	1.504	3147
ROE	0.075	0.101	6.612	-5.892	0.402	3147
Tobin's Q	1.654	1.289	83.619	0.004	2.488	3147
STDTA	0.043	0.012	13.389	0.000	0.251	3147
LTDTA	0.204	0.184	6.837	0.000	0.212	3147
TDTA	0.226	0.200	13.389	0.000	0.325	3147
Growth	0.981	0.079	1071.179	-1.000	21.624	3147
Firm Size	7.656	7.575	13.668	-3.324	2.037	3147
Tangibility	0.887	0.972	1.000	0.086	0.176	3147
Turnover	0.622	0.374	6.957	-0.117	0.701	3147

Giving the opportunity to reduce data multicollinearity, increase the degree of freedom and lessen estimation bias, panel data is an appropriate method for the purpose of this study A. Kayhan [4].

A. Kayhan [4] argues that panel data accepts economic models and treats economic hypotheses differently according their features.

Different models will be constructed for each performance indicators and for each model one leverage proxy will be included separately. As all control variables are in the same category, they will be included at the same time.

While measuring the different impact of these three leverage proxies, the sustainability of the findings will be checked.

As can be seen, the analysis of the target population shows that the mean (median) of ROE, ROA and Tobin's Q is 0.075 (0.101), 0.06 (0.034) and 1.654 (1.289) respectively.

The result of ROE shows that Canadian companies performed better in comparison to ROA during 2002—2017.

However, the high Tobin's Q mean reveals that the market value of companies is greater than their book value. As their market to book value is greater than 1, we can expect these firms to grow in the future.

The maximum (minimum) values for ROA, ROE and Tobin's Q are 0.949 (-83.458), 6.612 (-5.892) and 83.619 (0.004), respectively. The negative values indicate there are companies which operated at a loss during 2002—2017.

The mean of short-term debt to total assets and long-term debts to total assets is 0.043 (0.012) and 0.204 (0.184), respectively. This confirms that

Canadian companies rely more on long-term debts than short-term, or they prefer long-term debts to short-term liabilities.

As the mean (median) of total debts to total assets ratio is 0.226 (0.2), this suggests that about 23 % of the total assets of Canadian companies are financed by debt. It can be concluded therefore that Canadian companies operate with a moderate level of leverage and which means that financial leverage is not so high.

As the *table 1* shows, the main share of debt comes from long-term debts and the current liabilities contribution is too low.

Canadian firms have high asset tangibility with a mean (median) of 0.887 (0.972). In summary, almost 89 % of assets are fixed assets.

The mean of firm size and turnover is 7.656 and 0.622, respectively.

The mean growth (0.981) shows that during 2002—2017 Canadian listed companies performed with a high growth rate and so sound development can be noted.

Table 2 describes the correlation between the variables under examination for the purpose of checking multicollinearity. The second aim of this section is to give a brief explanation of the results of significance levels.

As shown in the *table 2*, ROA is negatively correlated with all independent variables, at 1 % confidence level with short-term debt to total assets and total debt to total assets, but at 5 % confidence level with long-term debts to total assets. Generally, there is a positive correlation between ROA and firm size, asset turnover and firm growth, except asset tangibility.

Correlation Analysis

Index	Correlation Matrix									
	ROA	TQ	ROE	STDTA	LTDTA	TDTA	Firm Size	Growth	Tan-gib.	Turn-over
ROA	1									
	0*									
TQ	-0.232	1								
	0*									
ROE	-0.247	0.139	1							
	0*	0*								
STDTA	-0.348	0.287	0.28	1						
	0*	0*	0*							
LTDTA	-0.022	-0.001	0.016	-0.003	1					
	0.034**	0.977	0.382	0.864						
TDTA	-0.512	0.114	0.22	0.707	0.671	1				
	0*	0*	0*	0*	0*					
Firm size	0.104	-0.264	0.125	-0.086	0.036	-0.038	1			
	0*	0*	0*	0*	0.046**	0.032**				
Growth	0.002	-0.002	-0.005	-0.001	-0.023	-0.017	-0.023	1		
	0.082***	0.923	0.800	0.968	0.144	0.346	0.206			
Tangib.	-0.021	0.034	-0.02	0.035	-0.077	-0.04	-0.037	0.021	1	
	0.247	0.056***	0.260	0.052***	0*	0.025**	0.039**	0.249		
Turnover	0.008	0.006	0.084	0.013	-0.025	-0.007	-0.096	-0.026	-0.188	1
	0.065***	0.045**	0*	0.459	0.157	0.711	0*	0.144	0*	-

Note: The signs (*), (**), (***) denote significance level at 1%, 5% and 10% respectively.

Tobin's Q is positively correlated with short-term debt to total assets and total debt to total assets at 1 % significance level, but significance correlation does not exist with long-term debts to total assets. However, significant correlation between tangibility and turnover ratio with Tobin's Q is positive, but negative correlation appears with firm size and growth.

A positive correlation between ROE and STDTA and TDTA exists at 1 % significance level, while there is no significant correlation of ROE with the LTDTA variable. In contrast, ROE is negatively correlated with firm growth and asset tangibility, while correlation with firm size and asset turnover is positive. As all correlation coefficients among variables are less than 0.8, there is no severe multicollinearity for the target data. The same can be said for the data in this study, as all correlation coefficients are below 0.8 [14].

The aim of running the Hausman test is to find whether the Fixed or Random Effects Model is appropriate for the panel data. The Hausman test trials the following hypotheses: H0: Random Effects Model is appropriate for study panel data; H1: Fixed Effects Model is appropriate for study panel data. At the 1 % significance level the null hypothesis was rejected and Fixed Effects Model

was preferred to Random Effects Model for ROA testing models. However, due to the nonsignificant p-value, the Random Effects Model was applied to the ROE and Tobin's Q models (except in the case where the model tests total debt ration relationship with Tobin's Q).

In order to reveal whether the variables have unit root or not, the Fisher-type Dickey Fuller test was carried out in Haizhi Wang [3] and Mani Yostra [9]. According to the results of this test, the variables do not have unit root, so we can continue without first difference.

This section aims to present information on the empirical findings in a structured way. The models will be constructed to test regression of STDTA, LTDTA and TDTA ratios on corporate performance indicators separately with other control variables. First, the main sample study data will be tested. Then the same approach will be applied to data for classification of companies on the basis of firm size and growth proxies. As mentioned in previous chapters, to examine the impact the Ordinary Least Squares model is employed throughout 2002—2017.

Table 3 shows the results of regression analysis for ROA as a performance measure and STDTA, LTDTA and TDTA as capital structure measures.

As shown, there are negative relationships between long-term debt and total debt ratios and ROA at 99 % confidence level.

However, the negative relation between short-term debt ratio and ROA is at 90 % confidence level and is considered significance. It can be interpreted,

therefore, that the more debt in capital structure, the lower company performance. In terms of the figures it means that if STDTA and LTDTA increase by 1, ROA will decrease by 2.7 % and 7.4 % respectively. However a TDTA increase by 1 will have a more robust affect on ROA at almost 10 %.

Table 3

Return on Assets (ROA)

Index	ROA		
	Model 1	Model 2	Model 3
Constant	-3.064	-3.142	-3.149
	0.000*	0.000*	0.000*
STDTA	-0.027		
	0.077***		
LTDTA		-0.074	
		0.002*	
TDTA			-0.099
			0.000*
Firm Size	0.057	0.080	0.073
	0.083***	0.008*	0.014**
Firm Growth	0.033	0.043	0.041
	0.020**	0.001*	0.002*
Tangibility	0.775	0.765	0.685
	0.000*	0.001*	0.000*
Turnover	0.717	0.827	0.809
	0.000*	0.000*	0.000*
R-squared	0.610	0.607	0.605
Adjusted R-squared	0.540	0.548	0.545

Note: The signs (*), (**), (***) denote significance level at 1%, 5% and 10% respectively.

R-squared of the regression for all three models is around 60 % and it can be concluded that the independent variables have sufficient explanatory power to interpret variations of return on assets.

Lastly, the results prove that the performance measure (ROA) has significant positive relations with control variables, such as firm size, growth, tangibility and asset turnover. This means that when debt increases, the performance of the firm shows the inverse trend (decreases). Due to the hypothesis it is particularly worth emphasising firm size's positive effects at 99 % confidence level for all three models. Furthermore, the evidence shows that asset tangibility ratio and turnover factors' influences on performance measures are stronger than others.

This means that Canadian companies which own more fixed assets make better gains in business activity. On the other hand, the intensity of revenues plays a crucial role in achieving profit, among others. This view is in line with the findings of Mihaela Brindusa Tudose [10]. He concludes that firm size and growth factors create a good opportunity to generate profit and for this reason their contribution to corporate performance is important. The same result can be applied to the growth factor's influence on profit measured by ROA. According to *table 4*, which presents the analysis of testing three models, all debt ratios (short-term, long-term and total) have no significant relationship with the performance measure (ROE).

Table 4

Return on equity (ROE)

Index	ROE		
	Model 1	Model 2	Model 3
Constant	0.004	0.001	0.001
	0.771	0.886	0.907
STDTA	0.001		
	0.507		
LTDTA		0.001	
		0.425	

Continued tabl. 4

Index	ROE		
	Model 1	Model 2	Model 3
TDTA			0.002
			0.359
Firm Size	-0.006	0.000	0.000
	0.662	0.820	0.875
Firm Growth	0.996	0.997	0.997
	0.000	0.000	0.000
Tangibility	0.012	-0.008	-0.001
	0.216	0.324	0.329
Turnover	0.000	0.001	0.001
	0.890	0.746	0.755
R-squared	0.996	0.996	0.996
Adjusted R-squared	0.996	0.996	0.996

All of these models show that the independent variables and ROE as dependent variable are not significant in terms of coefficients. The same non-significant relationship can be applied to the impact of some control variables (firm size, asset tangibility and turnover ratios) on ROE. Only firm growth association with ROE is statistically significant at 99 % confidence level. Due to the aforementioned results, it is not worth continuing with further analysis, such as R-squared and so on. It can be concluded that the return earning from Canadian companies' equities

cannot be explained by capital structure factors. A firm size has a strong inverse influence on the corporate performance measure by Tobin's Q when it is tested with the short and long-term debt ratios at 99 % confidence level. However, as the *table 5* presents, the same significant relationship does not appear in the model for total debt's influence on performance. This does not support the documentation of M. Bigelli [1], who claim that Tobin's Q is positively affected by firm size in Amman Stock Market listed companies.

Table 5

Tobin's Q

Index	Tobin's Q		
	Model 1	Model 2	Model 3
Constant	0.742	0.679	0.481
	0.000	0.000	0.000
STDTA	-0.022		
	0.000		
LTDTA		-0.046	
		0.000	
TDTA			-0.060
			0.000
Firm Size	-0.051	-0.044	-0.019
	0.000	0.000	0.119
Firm Growth	0.018	0.015	0.018
	0.002	0.004	0.009
Tangibility	0.103	0.060	0.182
	0.079	0.253	0.025
Turnover	0.077	0.068	0.062
	0.000	0.000	0.004
R-squared	0.051	0.050	0.536
Adjusted R-squared	0.048	0.048	0.472

All other control variables, except the asset tangibility ratio for short-term debt influence model, have a strong positive association with performance.

Only in the model for testing short-term debt influence on performance is asset tangibility influence on Tobin's Q not statistically significant. The R-squared for total debt ratio impact on

Tobin's Q is around 54 % and which means that the independent variables can measure the regression at an appropriate level (closeness of fit). However, R-squared indicators of models (for short-term and long-term debt ratios) show that the independent variables do not have explanatory power to reveal the changes of the dependent variable at an appropriate level.

Conclusions from this research and prospects for further development in this direction. This publication investigated the impact of capital structure choice on firm performance. For the purpose of this publication, short-term, long-term and total debt ratios were employed as capital structure determinants. In order to estimate regression properly, control variables were taken, such as firm size, growth, asset tangibility and turnover ratios. Performance measures were introduced through ROA, ROE and Tobin's Q. The findings of the research can be grouped as follows:

- Capital structure does not impact on ROE;
- Capital structure has an impact on ROA and Tobin's Q.

For purpose of conducting broader analysis and measuring the result at an appropriate level,

subsamples were created on the basis of firm growth, leverage and time dummies.

The financial mechanism of companies is realized through the development and implementation of strategic and operational financial decisions. Financial strategy provides for other functional strategies and plays an important role in enhancing the competitiveness of companies, ensuring the effective engagement and use of party facilities, coordination of their flow, which ultimately ensures the growth of the companies market value and wealth of its owners. Developing financial strategy should be based on financial indexation system of the companies, the implementation of which in the strategic period will allow achieving their goals, achieving competitive advantage, and increasing the market value of the company.

References

1. Bigelli, M., Martin-Ugedo, J. F., & Sanchez-Vidal, F. J. (2014). Financial conservatism of private firms. *Journal of business research*, 67 (11), 2419—2427.
2. Chernenko, D. (2018). Capital structure of Ukrainian non-financial companies in historical perspective. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika — Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*, 1 (196), 84—92.
3. Wang, H. (et al.). (2014). What determine firms' capital structure in China? *Managerial finance*, 40 (10), 1024—1039.
4. Kayhan, A., & Titman, S. (2007). Firms' histories and their capital structures. *Journal of financial economics*, 83 (1), 1—32.
5. Dong-Hyeon, K., Lin, Shu-Chin, & Chen, Ting-Cih. (2016). Financial structure, firm size and industry growth. *International Review of Economics and Finance*, 41 (January), 23—39.
6. Komakech, S. (2018). Firm ownership and financial structure in less developed economies: empirical evidence from three sub-Saharan. *A Doctoral Thesis. Submitted in partial fulfilment of the requirements for the award of Doctor of Philosophy of Loughborough University*. Retrieved from <http://ethos.bl.uk/OrderDetails.do?uin=uk.bl.ethos.747958>.
7. Le, Thi, Phuong, Vy, & Phan, Thi, Bich, Nguyet. (2017). Capital structure and firm performance: Empirical evidence from a small transition country. *Research in international business and finance*, 42, 710—726.
8. Li, Peixin, & Wang, Baolian. (2014). Overseas listing location and capital structure. *China finance review international*, 4 (1), 3—23.
9. Mani, Y., & Lakhali, L. (2015). Small business & enterprise: the practicalities of running a small business and the theory of entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 21 (6). Retrieved from <https://www.bl.uk/collection-items/exploring-the-family-effect-on-firm-performance-the-impact-of-internal-social-capital-dimensions-on-family-firm-performance-1>.
10. Tudose, M. B., & Rusu, V. D. (2018). Analysis of the effects of financing and risk management on the value of firms listed on the Bucharest stock exchange. *Analele Universității Constantin Brâncuși din Târgu Jiu : Seria Economie*, 1 (2), 44—58.
11. Rossi, M. (2014). Capital structure of small and medium enterprises: the Italian case. *International journal of globalisation and small business*, 6 (2), 130—144.
12. Zhibo, T., Wei, Shang-Jin, & Yao, Yang. (2015). Financial structure, corporate savings and current account imbalances / Tan Zhibo; // *Journal of international money and finance*, 54 (September), 142—167.
13. Tse, Chin-Bun, & Rodgers, Timothy. (2014). The capital structure of Chinese listed firms: is manufacturing industry special? *Managerial finance*, 40 (5), 469—486.
14. Abdulla, Y. (2017). Capital structure in a tax-free economy: evidence from UAE. *International journal of Islamic and Middle Eastern finance and management*, 10 (1), 102—116.
15. S&P Global: official Internet-resource. Retrieved from https://www.standardandpoors.com/en_US/web/guest/home.

УДК 658.14

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ У КАНАДІ

ОРЕХОВА Катерина Віталіївна

к.е.н.,

доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Харківського навчально-наукового інституту

ДВНЗ «Університет банківської справи»,

e-mail: kate.orekhova2010@gmail.com

ШАБАНОВ Санан Чингізович

менеджер з національних програм,

Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (м. Баку, Азербайджан),

e-mail: sanan.shabanov@gmail.com

Анотація. Досліджено вплив вибору структури капіталу на ефективність господарської діяльності підприємств у Канаді. Короткострокові, довгострокові та загальні коефіцієнти заборгованості були використані як детермінанти структури капіталу. Для оцінювання регресії були вжиті контрольні змінні, такі як: розмір підприємства, зростання, чутливість активів та коефіцієнт їхньої оборотності. Вимірювання ефективності господарської діяльності підприємств у Канаді виконувалося за допомогою таких коефіцієнтів як: рентабельність активів (ROA), рентабельність капіталу (ROE) і ринкової вартості (Тобіна Q). За результатами регресійного аналізу встановлено, що в Канаді структура капіталу підприємств не впливає на ROE; структура капіталу впливає на ROA і Тобін Q. Запропонований підхід дозволить підвищити ефективність управління та господарської діяльності в канадських компаніях.

Ключові слова: Канада, підприємства, короткострокові, довгострокові та загальні коефіцієнти заборгованості; рентабельність активів; рентабельність капіталу; ринкова вартість.

Основним завданням компаній є збільшення їхньої вартості та багатства акціонерів. Отже, вибір структури фінансового капіталу і фінансові результати господарської діяльності визначаються політикою фінансових менеджерів та керівництва компаній.

Метою цієї статті є оцінювання ефективності діяльності компаній у Канаді та визначення факторів впливу на структуру фінансового капіталу.

Оцінювання ефективності господарської діяльності компаній у Канаді проведено на основі фінансових даних, представлених компанією Standard & Poor's / Toronto Stock Exchange (S&P/TSE). Для оцінювання ефективності господарської діяльності компаній в Канаді використано дані за 1999—2017 роки. Основним джерелом даних стала щорічна фінансова звітність компаній у Канаді.

Установлено, що існує три показники фінансової структури компаній: короткостроковий борг перед загальними активами; довгостроко-

вий борг перед загальними активами; загальний борг перед загальними активами.

Для з'ясування заходів впливу на структуру фінансового капіталу компаній у Канаді додатково розраховано ще три показники ефективності господарської діяльності:

- рентабельність активів, який розраховується як відношення чистого прибутку до загальних активів;
- рентабельність власного капіталу, який обчислюється як чистий прибуток до балансової вартості власного капіталу;
- Tobin's Q, який розраховується як ринкова вартість сукупних активів, поділена на балансову вартість загальних активів.

Досліджено вплив вибору структури капіталу на ефективність господарської діяльності підприємств у Канаді. Короткострокові, довгострокові та загальні коефіцієнти заборгованості були використані як детермінанти структури капіталу. Для оцінювання регресії були вжиті контрольні змінні, такі як: розмір підприємства,

зростання, чутливість активів та коефіцієнт їхньої оборотності. Вимірювання ефективності господарської діяльності підприємств у Канаді виконувалося за допомогою таких коефіцієнтів як: рентабельність активів (ROA), рентабельність капіталу (ROE) та ринкової вартості (Тобіна Q). За результатами регресійного аналізу

встановлено, що в Канаді структура капіталу підприємств не впливає на ROE; структура капіталу впливає на ROA і Тобін Q.

Запропонований підхід дозволить підвищити ефективність управління та господарської діяльності в компаніях у Канаді та інших країнах світу.

Список використаних джерел

1. Bigelli M. Financial conservatism of private firms / M. Bigelli, J. F. Martin-Ugedo, F. J. Sanchez-Vidal // *Journal of business research*. — 2014. — Vol. 67. — № 11. — P. 2419—2427.
2. Chernenko D. Capital structure of Ukrainian non-financial companies in historical perspective / D. Chernenko // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. — 2018. — № 1 (196). — С. 84—92.
3. Wang H. What determine firms' capital structure in China? / H. Wang (et al.) // *Managerial finance*. — 2014. — Vol. 40. — Is. 10. — P. 1024—1039.
4. Kayhan A. Firms' histories and their capital structures / A. Kayhan, S. Titman // *Journal of financial economics*. — 2007. — Vol. 83. — № 1. — P. 1—32.
5. Dong-Hyeon K. Financial structure, firm size and industry growth / K. Dong-Hyeon, Lin Shu-Chin, Chen Ting-Cih // *International Review of Economics and Finance*. — 2016. — Vol. 41 (January). — P. 23—39.
6. Komakech S. Firm ownership and financial structure in less developed economies: empirical evidence from three sub-Saharan economies [Electronic resource] / S. Komakech // *A Doctoral Thesis. Submitted in partial fulfilment of the requirements for the award of Doctor of Philosophy of Loughborough University*. — 2018. — Available at : <http://ethos.bl.uk/OrderDetails.do?uin=uk.bl.ethos.747958>.
7. Le Thi Phuong Vy. Capital structure and firm performance: Empirical evidence from a small transition country / Le Thi Phuong Vy, Phan Thi Bich Nguyet // *Research in international business and finance*. — 2017. — Vol. 42. — P. 710—726.
8. Li Peixin. Overseas listing location and capital structure / Peixin Li, Baolian Wang // *China finance review international*. — 2014. — Vol. 4. — Is. 1. — P. 3—23.
9. Yosra M. Small business & enterprise: the practicalities of running a small business and the theory of entrepreneurship [Electronic resource] / M. Yosra, L. Lassaad // *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*. — 2015. — Vol. 21. — № 6. — Available at : <https://www.bl.uk/collection-items/exploring-the-family-effect-on-firm-performance-the-impact-of-internal-social-capital-dimensions-on-family-firm-performance-1>.
10. Tudose M. B. Analysis of the effects of financing and risk management on the value of firms listed on the Bucharest stock exchange / M. B. Tudose, V. D. Rusu // *Analele Universității Constantin Brâncuși din Târgu Jiu : Seria Economie*. — 2018. — Vol. 1. — Is. 2. — P. 44—58.
11. Rossi M. Capital structure of small and medium enterprises: the Italian case / M. Rossi // *International journal of globalisation and small business*. — 2014. — Vol. 6. — № 2. — P. 130—144.
12. Zhibo T. Financial structure, corporate savings and current account imbalances / T. Zhibo, Yao Yang, Wei Shang-Jin // *Journal of international money and finance*. — 2015. — Vol. 54 (September). — P. 142—167.
13. Tse Chin-Bun. The capital structure of Chinese listed firms: is manufacturing industry special? / Tse Chin-Bun, Rodgers Timothy // *Managerial finance*. — 2014. — Vol. 40. — Is. 5. — P. 469—486.
14. Abdulla Y. Capital structure in a tax-free economy: evidence from UAE / Y. Abdulla // *International journal of Islamic and Middle Eastern finance and management*. — 2017. — Vol. 10. — Is. 1. — P. 102—116.
15. S&P Global: official Internet-resource [Electronic resource]. — Available at : https://www.standardandpoors.com/en_US/web/guest/home.

JEL Classification O 32

INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE IN THE FINANCIAL SAFETY SYSTEM MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

NOVIKOVA T. V.

Ph. D. in Economics,

Associate Professor of the Management and Social and Humanitarian Sciences Department

PASHKEVYCH M. V.

Student

of the Kharkiv Educational-Scientific Institute

of SHEI «Banking University»

e-mail: masja1623@gmail.com

Annotation. *This article discusses the problems of innovation in the enterprise in the financial security management system.*

Analyzed the theoretical and methodological provisions and approaches to innovation in the financial security management of PJSC «Kharkiv Biscuit Factory».

Identified and justified the need for the concept, the role and importance of innovation in the financial security management system of the enterprise, and the main factors that affect it, as well as the introduction of the main ways to improve innovation to ensure the financial security of the enterprise.

Keywords: *innovative activity, financial security of the enterprise, innovations, innovation development, enterprise.*

The need of innovative enterprise development determines new requirements for management, namely, the content and methods of management activity. Significant object of control is the process of all production system elements restoration. Today, the innovative development management of the enterprise is no longer a single act of innovation introduction, but a purposeful measure system for the generation and ideas development, the introduction and development of innovation, innovations commercialization.

Under market conditions, the enterprise as an open system operates in a complex, unstable and dynamic external environment. Therefore, the problem of forming the enterprise economic security state is in the plane of modern scientific research of innovative development and is in the space of high domestic and foreign scientist's attention.

Аннотация. *Рассмотрены проблемы инновационной деятельности предприятия в системе управления финансовой безопасностью. Проанализированы теоретико-методические положения и подходы к инновационной деятельности в системе управления финансовой безопасностью ПАО «Харьковская бисквитная фабрика». Выявлена и обоснована необходимость понятия, роли и значения инновационной деятельности в системе управления финансовой безопасностью предприятия и основных факторов, которые на нее влияют, также внедрение основных путей усовершенствования инновационной деятельности для обеспечения финансовой безопасности предприятия.*

Ключевые слова: *инновационная деятельность, финансовая безопасность предприятия, инновации, инновационное развитие, предприятие.*

Many modern scientists are engaged in the study of trends and problems of enterprise innovative development in the transition economy. In particular, among scholars from far and near abroad, it should be noted the research of I. Ansoff, P. Drucker, V. Zinov, V. Medinsky, M. Porter, V. Santo, J. Schumpeter Yu. Yakovtza and others. Among the Ukrainian scientists who are investigating the issue of managing the innovation activity of enterprises, it is necessary to note the significant achievements of O. Amosha, M. Voynarenko, A. Voronkova, S. Ilyashenka, V. Tadnik, O. Orlova, L. Fedulova and others.

Theoretical and practical questions regarding the organization of the economic security of the enterprise are highlighted in the scientific researches of many Ukrainian scientists such as O. Arefiev, T. Klebanov, A. Kozachenko, T. Kuzenko,

S. Lobunsky, V. Muntian, V. Ponomarenko, S. Scarlet, I. Tsigiluk, O. Yastremskaya and others [3].

Despite the importance of scientific research, some aspects of ensuring economic security in the process of innovation activities of enterprises require further study, in particular, in the context of measures to protect the company from external and internal threats.

The purpose of the study is to determine the essence, role and significance of innovation in the system of financial security management of the enterprise, and the main factors influencing it and the introduction of the main ways to improve innovation activities to ensure the financial security of the enterprise.

Financial security of an enterprise is a financial condition in which an enterprise operates on the basis of independence, competitiveness and security of its financial interests and in a timely manner to detect and prevent a negative impact of the national average [4].

Financial safety ensuring of production activities requires the establishment of an enterprise's own security system, the purpose of which is to timely identify and prevent hazards and threats, ensuring the enterprise goals of activity achievement.

Innovative activity of the enterprise is a complex process of creation, use and distribution of innovations in order to obtain competitive advantages and increase the profitability of its production. In a market economy, the innovative activity of enterprise is one of the most important factors that allow an enterprise to hold stable market positions and gain an edge over its competitors in the industry that is the sphere of commercial interests of this enterprise [5].

The necessity of innovation activity organization is due to: needs to improve the technical and technological level of production; increase of costs and deterioration of enterprise economic indicators; rapid moral aging of technologies; determining the role of science and improving the efficiency of the development and introduction of new technologies; the importance and economic expediency of intensifying the factors of production development, based on the use of scientific and technological progress in all spheres of economic activity; the needs for a significant reduction of the time frame for the creation and development of new technologies; the importance of the inventors mass creativity and rationalizes development and the use of their proposals. Biscuit-Chocolate Corporation, one of the largest confectionery enterprise in Ukraine, was

established in 2004, uniting the oldest confectionery factory "Kharkiviyanka", founded in 1896, and the Kharkiv biscuit factory founded in 1935.

PC "Kharkiv Biscuit Factory" is a specialized enterprise of confectionery industry of Ukraine for the production of flour confectionery products [8].

PJSC "Confectionery Factory «Kharkiviyanka» today produces a wide range of confectionery products: candies, caramel, chocolate, iris, marshmallows, marmalade, chocolate-wafer cakes. The assortment includes more than 150 items. This is one of the few factories in Ukraine, which has a full cycle of processing cocoa beans with a capacity of up to 5 thousand tons per year. Cocoa beans are obtained from the best producers in West Africa — Côte d'Ivoire and Ghana.

The enterprise systematically allocates funds for the development and introduction into production of new types of products. Currently, the company sells 437 confectionery items. During 2017, 22 new items were introduced for flour products, 23 were withdrawn from production, 21 new positions were introduced on sugar confectionery products, new types of packaging were introduced, 14 assortment positions were withdrawn, etiquette design changes were made, and products were produced for Ukrainian and foreign trade networks and other buyers [8].

In order to be competitive on the confectionery market, the enterprise constantly modernizes its own production by installing new equipment. During the last years, the following equipment was purchased and put into operation: a semi-automatic wrapping machine "X-PACK", a wrapping machine of the vertical type "Matrix Orion", an automatic dosing system, an automatic molding machine, a production line for soft caramel and English "Toffi", technological complex "Fole", steam boiler THS100, cold water chiller and others [8].

The main problems affecting the activities of the Enterprise are low solvency of the population, high level of competition, unstable economic and political situation in the country, uncontrollable changes in the exchange rate set by the NBU and frequent changes and complexity of the legislation regulating the activity of the enterprises in Ukraine. The Biscuit-Chocolate Corporation in the first half of 2017 produced 29.2 thousand tons of confectionery, keeping production volumes for the same period last year, despite the very difficult conditions on the market. The same volume of products was sold on the domestic and foreign markets, which in monetary terms amounted to 860 million UAH [8].

In general, in the first half of the year, the corporation sent 34 % of its products to export, increasing its supply by more than 300 tons. Shipments of confectionery products were exported to 30 countries, including new markets, such as Iraq, Iran, Libya, France, Sweden. It should be noted that the largest activity in the purchase of confectionery products of the corporation showed the countries of the Middle East, increasing their volumes by 2.5 times compared with the first half of 2016.

Sales in the countries of the European Union for the first half of 2017 grew by 13 % relative to the corresponding period of 2016 at the expense of the markets of Poland, Romania, Bulgaria, Latvia and China.

In the same period, the first deliveries were made to France and Sweden. The CIS market was the only one with a negative dynamics as a result of a ban on the supply of Ukrainian products to the territory of the Russian Federation, a complete ban on transit through its territory to the countries of Central Asia and Transcaucasia, almost double the increase in the cost of delivering products to these markets, with limited opportunities for crossings in the Black and Caspian Seas, as well as a sharp devaluation of the local currencies of the CIS countries, provoked by the fall of the Russian ruble [8].

Regarding the main financial and economic indicators of activity of PC "Kharkiv biscuit factory", their significance is given in *Table 1*.

Table 1

Indicator	2015	2016	2017
1. Balance sheet indicators			
Non-current assets	670630	715992	897380
Fixed assets	167695	167540	182607
Long-term financial investments	149977	176419	221767
Current assets	662555	737854	846463
Inventories	142884	259272	246838
Accounts receivable for products, goods, works, services	317732	294885	359543
Money and their equivalents	19646	43972	85469
Equity	885747	1010048	1165664
Registered (share) capital	10630	10630	10630
Long-term commitments and collateral	885747	1010048	1165664
Current liabilities and security	108040	86549	136325
2. Financial results			
Net income from sales of products		2023496	1862958
Cost of sold products		1725734	1614356
Net financial result: profit		161350	131817

The main financial and economic indicators of PC "Kharkiv biscuit factory" activity for 2015—2017, ths. UAH.

Thus, after analyzing the main financial and economic indicators of PC "Kharkiv Biscuit Factory" for 2015—2017, we can conclude that the value of fixed assets of the enterprise at 31 December 2017 amounted to UAH 182 607 thousand, which is more than the corresponding value of 2016 per 15067 thousand UAH. The amount of current assets in 2017 increased by 108 609 thousand UAH. This is mainly due to an increase in the amount of receivables in 2017.

In 2017, the net financial result of PC "Kharkiv Biscuit Factory" is a profit of UAH 13,187 thousand, which is less than in 2016. It should be noted that the cost of sold products during the analyzed period decreased by 111,378 thousand UAH.

Thus, the general characteristics of the enterprise activity are positive trends as evidenced by the analysis of the main financial and economic indicators of the activity of PC "Kharkiv biscuit factory", received awards, export activities in different countries, and also received positive financial results.

Financial security indicators are indicators of the level of its financial security, which enable to identify the pain points in its activities, identify the main directions and the most effective ways to increase its efficiency [3].

In accordance with the conditions of this method, we selected the following financial indicators: total coverage ratio, quick liquidity ratio, absolute liquidity ratio (detailed calculations of the coefficients will be presented in scientific work) [3]. Calculation of these indicators for PC "Kharkiv biscuit factory" for 2015—2017 is shown in *Table 2* [3].

Table 2

Calculation of financial indicators of PC "Kharkiv biscuit factory"
for 2015—2017 gg.

Characteristic	2015	2016	2017
Coefficient of coverage is total	6,13	8,53	6,21
Quick liquidity ratio	4,81	5,53	4,4
Absolute liquidity ratio	0,18	0,51	0,63

Table 3 provides a scale for assessing the level of enterprise financial security, which will help us to calculate the integral indicator of financial security of PC "Kharkiv biscuit factory".

Table 3

Scale for assessing the level of enterprise financial security

Characteristic	I class	II class	III class
Coefficient of coverage is total	More than 1	1	Less than 1
Quick liquidity ratio	More than 0,8	0,6—0,8	Less than 0,6
Absolute liquidity ratio	More than 0,5	0,2—0,5	Less than 0,2

Using this technique, we obtained results that indicate that PC "Kharkiv biscuit factory" has a high level of safety, because according to the table in 2016—2017, the enterprise was classified as Class I. Also, it should be noted that the company has a positive dynamics, because in 2015 PC "Kharkiv biscuit factory" was in the transition from class 2 to 1.

Partially the output is made on the terms of tolling raw materials processing at the production facilities of PJSC "Confectionery Factory" Kharkiviyanka". The enterprise systematically allocates funds for the development and introduction into new types of products production. Currently, the company sells 437 confectionery items. During 2017, 22 new items were introduced for flour products, 23 were withdrawn from production, 21 new positions were introduced on sugar confectionery products, new types of packaging were introduced, 14 assortment positions were withdrawn, etiquette design changes were made, products were produced for Ukrainian and foreign trade networks and other buyers [19].

Among the works carried out by the technic and technological services of the enterprises, the most important are: modernization of the line for the production of sugar biscuits with the reconstruction of the furnace and the installation of a cutter for the production of sweet varieties of biscuits and cookies with fillers; modernization of the line for the production of protracted varieties of cookies with the replacement of the furnace and increased production capacity, the line for rolling and the formation of a long bakery "Maria", grinding mill for grinding sugar, palletiser, cooling system in

the cake section of the wafer shop, grinding and serving system of waffle crumb, line of sugar feeding on grinding, container for powdered sugar with a stirrer, 4 markers. Reconstruction of premises for preservation of raw materials in the wafer shop was performed, a tedious system of reception, storage and delivery of glucose syrup was mounted to the prescription division of the biscuit shop [8].

Thus, the aforementioned measures for the innovation activities organization: significantly improve the quality and efficiency of the factory, which contributes to the creation of competitive products and increase the cash flow from its implementation; expand the forms of cooperation both with the markets of Ukraine and other states; contribute to the modernization of the security system, which provides the opportunity to become one of the leading factories in Ukraine. The importance of activating innovation at the present stage of development of PC "Kharkiv biscuit factory" cannot be overestimated, as modern economic development takes place mainly on an innovative basis.

The main ways and methods of improvement of innovation activity at PC "Kharkiv biscuit factory" should be:

- improvement of the financing commodity-innovation and investment projects system by optimizing the indicators of the credit line;
- improvement of information and marketing work by creating an information and analytical department within the marketing service with a clearly defined structure and functions of specialists;

- introduction of commodity-oriented organizational structure of management in an enterprise, whose products are characterized by a low level of knowledge intensity and a wide range of nomenclature;

- improvement of the system of stimulation of innovation work by introducing motivational measures that involve optimizing the structure of collective and personal incentives;

- strengthening of the innovation orientation of the business behavior strategy of the enterprise and its adaptation to the network information system by introducing into the business plan of the enterprise sections that would specify the information system of the enterprise and the system of motivational innovation activity factors.

In the process of securing financial security, an enterprise needs to thoroughly analyze the need for the introduction of a different instrument.

Summing up the conducted theoretical and practical researches of the works of domestic and foreign economists, it can be argued that the problem of financial security of Ukraine has fundamental importance not only within the framework of national security but is also considered in the context of the economic situation on Ukrainian enterprises. The financial interests of any entity are directly influenced by external and internal factors, among

which there are risks and threats to its financial security. Therefore, in order to cope with the present and future threats, the priority task is to study the essence of the notion of financial security, features of ensuring the financial security of the enterprise.

Thus, a stable, dynamic system that provides the entity with the necessary amount of financial resources to prevent the negative impact of internal and external, potential and existing risks and threats to achieve the mission, strategic objectives of the entity; the state of the most efficient and rational use of the available resources of the enterprise, in which it has the significance of qualitative and quantitative financial indicators at a level that ensures the sustainable development of the enterprise.

Thus, the innovative activity of the enterprise is one of the main conditions of financial security in market conditions. If the enterprise constantly innovates in its activities, it is solvent, then it has several advantages over other companies of the same profile in obtaining loans, attracting investments, selecting suppliers and recruiting qualified personnel.

The more an enterprise monitors the implementation of innovations in the business, the more it is independent of the unexpected change in market conditions and, consequently, the less risk of bankruptcy.

Список використаних джерел

1. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством / В. О. Василенко. — Київ : Центр навчальної літератури, 2005. — 504 с.
2. Веснин В. Р. Стратегическое управление / В. Р. Веснин. — Москва : Проспект, 2014. — 328 с.
3. Волошин В. І. Системний підхід до аналізу та забезпечення фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс] / В. І. Волошин, В. В. Каркавчук. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2012_1/2012_1/073.pdf.
4. Ганущак Т. В. Методи оцінки фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Т. В. Ганущак. — Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2012_2/146-150.pdf.
5. Голляк Ю. Б. Інноваційні перетворення української економіки в контексті міжнародної конкуренції / Ю. Б. Голляк // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 7 (61). — С. 43—55.
6. Гончаренко Л. П. Менеджмент инвестиций и инноваций / Л. П. Гончаренко. — Москва : КНО-РУС, 2013. — 160 с.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 462.
8. Офіційний сайт ПАТ «Харківська бісквітна фабрика» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.biscuit.com.ua/ua>.
9. Петрова І. Л. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди : монографія / І. Л. Петрова, Т. І. Шпильова, Н. П. Сисоліна ; за наук. ред. проф. І. Л. Петрової. — Київ : Дорадо, 2010. — 320 с.
10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України № 996–XIV від 16.07.1999 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

УДК 330.341.13

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

НОВІКОВА Т. В.

к.е.н.,

доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

ПАШКЕВИЧ М. В.

студентка

Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Анотація. Розглянуто проблеми інноваційної діяльності підприємства в системі управління фінансовою безпекою. Проаналізовано теоретико-методологічні положення і підходи до інноваційної діяльності в системі управління фінансовою безпекою ПАТ «Харківська бісквітна фабрика».

Виявлено та обґрунтовано необхідність сутності, ролі та значення інноваційної діяльності в системі управління фінансовою безпекою підприємства і основних чинників, які на неї впливають, а також упровадження основних шляхів удосконалення інноваційної діяльності для забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Ключові слова: інноваційна діяльність, фінансова безпека підприємства, інновації, інноваційний розвиток, підприємство.

Розглянуто необхідність інноваційного розвитку підприємств. Досліджено теоретико-методологічні положення і підходи до інноваційної діяльності в системі управління фінансовою безпекою ПАТ «Харківська бісквітна фабрика». Аналізується визначення сутності, ролі і значення інноваційної діяльності в системі управління фінансовою безпекою підприємства та основних факторів, що на неї впливають, і запровадження основних шляхів удосконалення інноваційної діяльності для забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Визначено, що фінансова безпека підприємства — це фінансовий стан, за якого підприємство функціонує на підставі незалежності, конкурентоспроможності та захищеності його фінансових інтересів і вчасно виявляти негативний вплив зовнішнього середовища та запобігти їм.

Наведено аргументацію щодо заходів з організації інноваційної діяльності на ПАТ «Харківська бісквітна фабрика», які суттєво поліпшать якісний рівень і результативність діяльності

фабрики, що сприятиме створенню конкурентоспроможної продукції та збільшенню грошових надходжень від її впровадження; розширенню форми співпраці як із ринками України, так і з іншими державами; сприянню оновленню системи забезпечення, що надає можливість стати однією із провідних фабрик в Україні.

Підсумовуючи проведені теоретичні та практичні дослідження праць вітчизняних та іноземних учених-економістів, можна стверджувати, що проблема фінансової безпеки України має кардинальне значення не тільки в рамках сфери національної безпеки, а й розглядається в контексті економічного стану підприємств України. На фінансові інтереси будь-якого суб'єкта господарювання безпосередньо впливають зовнішні і внутрішні фактори, серед яких є ризики та загрози його фінансовій безпеці. Тому для протидії наявним і майбутнім загрозам першочерговим завданням виступає дослідження сутності поняття фінансової безпеки, особливостей забезпечення фінансової безпеки підприємства.

References

1. Vasilenko, V. O. (2005). *Antykryzove upravlinnya pidpryyemstvom [Anticrisis management of the enterprise]*. Kyiv: Center for Educational Literature [in Ukrainian].

2. Vesnin, V. R. (2014). *Strategicheskoye upravleniye [Strategic Management]*. Moscow: Prospect [in Russian].
3. Voloshin, V. I., & Karkavchuk, V. V. (2012). Systemnyy pidkhid do analizu ta zabezpechennya finansovoyi bezpeky pidpryyemstva [System approach to the analysis and provision of financial security of the enterprise]. *nbuv.gov.ua*. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2012_1/2012_1/073.pdf [in Ukrainian].
4. Kanushchak, T. V., & Hanuschak, T. V. (2012). Metody otsinky finansovoyi bezpeky pidpryyemstva [Methods of assessing financial security of an enterprise]. *archive.nbuv.gov.ua*. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2012_2/146-150.pdf [in Ukrainian].
5. Hollyak, Yu. B. (2006). Innovatsiini peretvorennia ukrainskoi ekonomiky v konteksti mizhnarodnoi konkurentsii [Innovative transformations of the Ukrainian economy in the context of international competition]. *Aktualni problemy ekonomiky — Actual problems of the economy*, 7 (61), 43—55 [in Ukrainian].
6. Goncharenko, L. P. (2013). *Management of investments and innovations [Investment and Innovation Management]*. Moscow: KNORUS [in Russian].
7. Hospodars'kyi kodeks Ukrayiny [Commercial Code of Ukraine]. (2003, January 16). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny — Official Bulletin of Ukraine*, 11, Art. 462 [in Ukrainian].
8. Ofitsiyyny sayt PAT «Kharkivs'ka biskvitna fabryka» [Official site of PJSC «Kharkiv biscuit factory»]. (n. d.). *biscuit.com.ua*. Retrieved from <http://www.biscuit.com.ua/ua> [in Ukrainian].
9. Petrova, I. L., Shpileva, T. I., & Sysolina, N. P. (Ed). (2010). *Innovatsiyna diialnist: stymuly ta pereshkody [Innovative activity: incentives and obstacles]*. Kyiv: Dorado [in Ukrainian].
10. Pro bukhholderskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrayiny № 996–XIV vid 16.07.1999 [Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine № 996-XIV of 16.07.1999]. *rada.gov.ua*. Retrieved from www.rada.gov.ua [in Ukrainian].

УДК 334.012.64

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

БОЛГАР Т. М.*д.е.н., доцент,**завідувач кафедри міжнародних фінансів, обліку та оподаткування**Університету імені Альфреда Нобеля**e-mail: t.bolgar@duan.edu.ua***ГАРЦУЄВА О. С.***магістр групи ФБС-17м**Університету імені Альфреда Нобеля*

Анотація. Розглянуто сучасний стан функціонування малих підприємств в умовах невизначеності, проаналізовано і виявлено фактори впливу на сучасний стан малих підприємств в Україні.

Визначено напрями стимулювання розвитку вітчизняного підприємництва на основі досвіду розвинених країн та окреслено шляхи забезпечення ефективного існування і модернізації структур підприємництва в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: підприємництво, мале підприємство, малий і середній бізнес, модернізація, умови невизначеності, функції малого бізнесу.

Постановка проблеми. Мале підприємництво є найважливішою частиною ринкового господарства, що сприяє його динамічності, активізує фінансові й виробничі ресурси, поліпшує темпи науково-технічного прогресу, розв'язує проблеми безробітного населення, а також формує економічно самостійний і стабільний середній клас. Тому всебічна підтримка модернізації малого підприємництва має бути визначним напрямом реформ в Україні, що стане фактором підвищення рівня життя населення і сприятиме процесам інтеграції економіки України в міжнародне глобальне суспільство. Сьогодні програмний характер методів і засобів щодо активізації розвитку малого бізнесу в Україні, на відміну від інших закордонних країн, ще не досягає істотної ролі в соціально-економічному розвитку сучасного суспільства.

Аннотация. Рассмотрено современное состояние функционирования малых предприятий в условиях неопределенности, проанализированы и выявлены факторы влияния на современное состояние малых предприятий в Украине. Определены направления стимулирования развития отечественного предпринимательства на основе опыта развитых стран и намечены пути обеспечения эффективного существования и модернизации структур предпринимательства в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: предпринимательство, малое предприятие, малый и средний бизнес, модернизация, условия неопределенности, функции малого бизнеса.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти малого бізнесу розкрито у працях таких відомих науковців, як: Н. Бех [1], Н. Гришина [2], О. Деренько [3], Г. Швець [4], які акцентують увагу на різноманітних засобах вирішення проблемних аспектів розвитку малих підприємств, сутності малого бізнесу, його позицій на ринках і ролі в модернізованих ринкових економічних системах. Розвиткові теоретичних і методичних положень діагностики неплатоспроможності підприємств, у тому числі підприємств малого бізнесу, присвячені наукові праці Е. Альтмана, У. Бівера, І. Бланка, О. Терещенка та ін. Ґрунтовні доробки дослідників сьогодні потребують розвитку цього питання в напрямі визначення точного фінансового стану підприємств і його коригування з урахуванням впливу факторів

зовнішнього середовища та потенціалу відновлення платоспроможності.

Мета статті. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій та обґрунтування необхідності модернізації вітчизняного підприємництва в умовах невизначеності.

У процесі дослідження використовувалися такі наукові методи: метод порівняльного аналізу, фінансово-економічного і статистичного аналізу; метод теоретичного узагальнення; наукового синтезу; графічно-аналітичний метод для наочної ілюстрації результатів дослідження.

Результати дослідження. Успішність розбудови соціально орієнтованої держави безпосередньо залежить від забезпечення темпів економічного зростання. Економічні реформи, що здійснені за період незалежності України, не дозволили повною мірою розв'язати цю проблему і викликали загострення соціальних протиріч.

Функціонуючи в умовах нестабільного економічного середовища, значна кількість вітчизняних підприємств перебуває у стані банкрутства чи кризи. Так, частка підприємств, що перебувають у стані банкрутства, досягає майже 4 % від загальної кількості зареєстрованих підприємств в Україні [5]. Для порівняння слід відмітити, що у країнах Європейського Союзу ця частка досягає 2 %.

Основною причиною такого явища є збиткова діяльність підприємств: за результатами проведеного аналізу можемо констатувати, що з 2001 року найбільшого піку збитковості досягли підприємства 2014-го — сума чистих збитків порівняно з 2013-м зростає у 26 разів і становила 583 785,9 млн грн. А 2015 року зменшилася частка збиткових підприємств на 10,5 % порівняно з 2014-м і зменшилась також сума чистих збитків, а це 373 516 млн грн [5]. Слід зазначити, що така динаміка показників зумовлена припиненням діяльності 16 % великих, 5,8 % середніх і малих підприємств.

Мале підприємництво — цілком автономна і найбільш поширена форма організації економічного життя суспільства зі своїми особливими ознаками, перевагами і недоліками, закономірностями модернізації.

Модернізація малого підприємництва забезпечується правом кожної людини виконувати будь-яку економічну діяльність у порядку законності.

Приватна власність — необхідна умова малого підприємництва, це вид економічної діяльності людини, що виражений у трудових відносинах. Тут прямо відображена взаємодія між тим, хто виробляє, і тим, хто має власність.

Важливішою умовою малої підприємницької діяльності є виокремлення її сфери. Обираючи вид діяльності, підприємець має розуміти важливість визначення «ніші ринку» — це запорука подальшої успішної діяльності, вона повинна «вписуватися» у великий бізнес, не повторюючи його, вивчити і визначити ті види робіт, що з позиції великого бізнесу виконувати недоцільно [2].

Малий бізнес включає індивідуальну трудову діяльність громадян, що мають статус юридичної або фізичної особи. Це поняття набагато ширше, ніж поняття «мале підприємництво». Малий бізнес включає індивідуальні, приватні, підприємства сімейного типу, фермерські господарства. Згідно із Законом України «Про підприємництво» до малих відносять підприємства, якщо кількість працюючих на них не перевищує: у роздрібній торгівлі — 12 осіб; у галузях невиробничої сфери — 25; у науці та науковому обслуговуванні — 100; у промисловості та будівництві — 200; в інших галузях виробничої сфери — 50 осіб [6].

Роль і місце малого бізнесу в національній економіці найкраще проявляється у властивих йому функціях, які конкретизовано і наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Характеристика основних функцій малого бізнесу

МАЛИЙ БІЗНЕС
<i>це:</i> – провідний сектор ринкової економіки; – основа дрібнотоварного виробництва
<i>визначає:</i> – темпи економічного росту; – структуру та якісну ознаку внутрішнього валового продукту; – ступінь демократизації суспільства
<i>здійснює структурну перебудову економіки</i>
<i>виокремлюється:</i> – швидкою окупністю затрат; – свободою ринкового досвіду

МАЛИЙ БІЗНЕС
<i>забезпечує:</i> – насичення ринку товарами і послугами; – реалізацію інновацій; – додаткові робочі місця
<i>характеризується:</i> – високою мобільністю; – раціональними формами управління
<i>формує:</i> – соціальний прошарок підприємців-власників; – основу середнього класу
<i>сприяє:</i> – зменшенню монополізму; – розвиткові конкурентоздатності

На основі виокремлених характеристик функцій малого бізнесу можна виділити його основні ознаки:

– по-перше, малий бізнес сприяє утворенню конкурентних відносин, бо він є антимонопольним і за своєю ознакою вкладає вагомий внесок у справу формування конкурентного середовища;

– по-друге, малий бізнес, швидко реагує на зміни попиту і пропозицій на ринках, що, у свою чергу, надає ринковій економіці гнучкості. Ця ознака набула в сучасних умовах важливого значення внаслідок автономії та диференціації попиту споживачів, швидкого розвитку науково-технічного прогресу (НТП), збільшенню номенклатури промислових товарів та послуг;

– по-третє, найважливішим є внесок малого бізнесу у становленні прориву в багатьох важливих сферах науково-технічного прогресу, передусім у сфері електроніки, кібернетики, інформатики.

Наприклад, велика кількість малих фірм, що були створені наприкінці 1980-х років у Великобританії, є найбільш технічно оснащеними, а у США на сектор малого бізнесу припадає близько 50 % науково-технічних розробок;

– по-четверте, малий бізнес відіграє велику роль у розв'язанні проблеми зайнятості. Ця функція віддзеркалюється в його здатності створювати нові робочі місця й поглинати надлишкову робочу силу під час циклічних зменшень і структурованих зрушень економіки. У країнах із розвинутою економічною системою на малий бізнес припадає в середньому 50 % усієї робочої сили і до 70—80 % нових робочих місць. Якщо в період кризи у країнах з розвинутою економічною системою спостерігалось зменшення робочих місць на великих підприємствах, то малі підприємства їх не тільки зберігали, а й створювали нові;

– по-п'яте, важлива функція малого бізнесу полягає також у пом'якшенні соціального тиску і демократизації ринкових відносин, бо саме він є фундаментальною основою формування середнього класу [3].

Впливовість малого бізнесу демонструють інтегровані показники, що віддзеркалюють стан сектору малого підприємництва у країнах із розвинутою економічною системою, і доводять фундаментальне значення малого підприємництва в соціально-економічному та політичному житті кожної країни (табл. 2) [1].

Таблиця 2

Стан розвитку малого і середнього підприємництва, 2016 рік

Країна	Кількість МСП, тис.	Кількість СП на 1 000 осіб населення	Зайнято у МСП, млн чол.	Частка МСП у загальній кількості зайнятих, %	Частка МСП у ВВП, %
Великобританія	2 630	46	13,6	49	50—53
Німеччина	2 290	37	18,5	46	50—54
Італія	3 920	68	16,8	73	57—60
Франція	1 980	35	15,2	54	55—62
Країни ЄС	15 770	45	68	72	63—67
США	19 300	74,2	70,2	54	50—52
Японія	6 450	49,6	39,5	78	52—55
Російська Федерація	836,2	5,65	8,1	9,6	10—11
Україна	327,6	4,8	1,8	9,0	12—14

В Україні станом на 1 січня 2017 року середньочисельна кількість працівників малих підприємств становила 1 808 тис. працюючих, тобто лише 9 % зайнятого населення. У Російській Федерації цей показник становив 9,6 %. Більшість валового внутрішнього продукту в значених країнах припадає на сектор малого і середнього бізнесу. Частка малих підприємств у валовому внутрішньому продукті України у 5—6 разів менша, ніж у країнах із розвинутою економічною системою, і становить лише близько 12—14 %.

Слід зазначити, що сучасному українському суспільству притаманна суттєва стратифікація та загрозливі масштаби бідності. Так, доходи 10 % найбільш забезпеченого населення у 10 разів перевищують доходи 10 % найменш забезпеченого і при цьому більшість населення України отримує дохід на одного члена сім'ї менший від прожиткового мінімуму [5].

Отже, наявні диспропорції зумовлюють необхідність регулювання і кардинального перегляду концептуальних засад законодавчої та нормативної бази, що регламентує порядок функціонування вітчизняних МСП.

Після ухвалення змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [7] у грудні 2016 року (згідно з якими підприємства зобов'язали сплачувати єдиний соціальний внесок навіть за нульового прибутку) розпочалося масове закриття неефективних бізнесів фізичних осіб — підприємців і станом на 26.09.2017 кількість працюючих фізичних осіб — підприємців становила 1 764 853 осіб [8, с. 5].

Слід зазначити, що однією з найбільш гострих є проблема ресурсного забезпечення вітчизняного підприємництва, передусім фінансового. Стан забезпеченості ресурсами (природними, матеріальними і нематеріальними, трудовими та ін.) визначається переважно фінансовими можливостями суб'єкта господарювання. Однією з найважливіших складових підвищення ефективності виробництва є фінансове забезпечення підприємств, включаючи кредитування, податкові відносини, фінансову підтримку, страхування. Саме ці фактори, за визнанням міжнародних експертів, на 80 % формують ринкове середовище, без якої цивілізований ринок не може існувати [9].

Тому можна сказати, що розвиток малого бізнесу в Україні затримують такі системні проблеми [4]:

- недостатнє (негарантоване і нерегулярне) фінансування муніципальних програм підтримки та модернізації малого підприємництва;

- недосконалий контроль за розподілом коштів, що виділяються малим підприємствам, у результаті чого частка ресурсів витрачається за нецільовим призначенням;

- відсутність функціонуючої ефективної системи взаємодії великих і малих підприємств на місцевому (муніципальному) рівні;

- нерівномірність розташування та модернізації малого підприємництва в регіонах України, що пояснюється загальною економічною ситуацією у країні.

Отже, відновлення і розвиток малого та середнього бізнесу в Україні — одне із пріоритетних питань, вирішення якого сприятиме оздоровленню вітчизняної економіки. Поширення значної кількості суб'єктів малого бізнесу — це позитивний показник, але об'єктивно важливою ознакою малого бізнесу для економіки України є його нестійкість, слабка життєздатність. Причому причинами такого стану є менш сприятливі, порівняно з великими підприємствами, умови господарювання, що виокремлюються у формі значно гіршого стану зовнішнього і внутрішнього середовища.

Дослідження статистичних показників розвитку малого бізнесу в розвинених країнах і Сполучених Штатах Америки свідчать про те, що із 99 малих підприємств, які розпочинають свою діяльність, у перший рік існування терплять поразки 19, у другий — 16, під кінець третього року продовжують свою діяльність близько 50 % підприємств, а на кінець п'ятого — тільки 32 % [5].

Як свідчить зарубіжний досвід, найважливішою формою сприяння модернізації малого бізнесу у країнах Європи з розвинутою економічною системою є створення для них преференцій в оподаткуванні шляхом введення окремих податкових зобов'язань (Франція) або застосування загальних зобов'язань з окремими пільговими режимами для малих підприємств (Великобританія).

Актуальною на сучасному етапі модернізації малого підприємництва в Україні, на наш погляд, може бути французька система модернізації малого бізнесу, де поширюються окремі (спрощені) податкові режими для малих і середніх підприємств залежно від обсягу їхнього грошового обороту. Такі підприємства не надають в органи контролю декларації про ПДВ, проте

сплачують податок на прибуток, обсяг сплати якого залежить від сфери діяльності (торговельні операції, послуги та ін.).

Хоча в Україні і поширена спрощена система оподаткування, але для модернізації вітчизняного малого бізнесу є доцільним розглядати закордонні підходи застосування спрощених (спеціальних) режимів оподаткування з метою впровадження передового досвіду та ефективних заходів, адаптувавши їх під вітчизняне законодавство.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можемо зазначити, що мале підприємство — це цілком самостійна і найбільш поширена форма організації економічної діяльності суспільства зі своїми відмінними особливостями, перевагами і недоліками та закономірностями модернізації.

У структурі вітчизняного підприємництва за обсягом підприємств станом на 01.01.2017 частка малих підприємств становила 94,3 %, середніх — 5,5 % і великих — 0,2 %. Протягом 2015—2016 років ці показники майже не змінювалися.

Сьогодні вітчизняне мале підприємство перебуває на етапі формування (12—14 % ВВП) і, як показує проведене дослідження, для активізації процесу розвитку йому потрібна підтримка держави, середнього і великого бізнесу.

Сучасні тенденції модернізації малого підприємства вказують, що значна кількість малих підприємств зосереджена в таких сферах економічної діяльності, як торгівля (гуртова і роздрібна), будівельна галузь, діяльність у сфері фінансів та послуг.

Отже, забезпечення ефективного існування і модернізації структур підприємництва України в умовах виникнення значної європейської та глобальної конкуренції потребує відповідних механізмів впливу на окремих рівнях управлінської системи — від мікро- до макrorівня. Позитивна динаміка розвитку економічних систем, як підтверджує світовий досвід, базується на вдалому висококваліфікованому об'єднанні національного, регіонального та місцевого бізнесу. Саме розвиткові цих питань будуть присвячені подальші дослідження.

Список використаної літератури

1. Бех Н. Особливості розвитку та функціонування малого і середнього бізнесу в Україні / Н. Бех // Галицький економічний вісник. — 2013. — № 1 (26). — С. 16—18.
2. Гришина Н. В. Проблеми та перспективи взаємодії малих і крупних підприємств у промисловості: регіональний аспект [Електронний ресурс] / Н. В. Гришина. — Режим доступу : <http://rtp.com.ua/news/2014/02/19/5/3091.html>.
3. Деренько О. А. Міжнародний досвід державного регулювання та підтримки малого підприємства / О. А. Деренько // Бізнес Інформ. — 2014. — № 5. — С. 95—97.
4. Швець Г. Сучасні тенденції малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Г. Швець. — Режим доступу : http://econf.at.ua/publ/konferencija_2016_10_20_21/sekcija_5_ekonomichni_nauki/suchasni_tendenciji_malogo_pidpriemnictva_v_ukrajini/54-1-0-133.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Закон України «Про підприємництво» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12>.
7. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
8. Офіційний сайт Американської Адміністрації малого бізнесу (U.S. Small Business Administration) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sba.gov>.
9. Bolgar T. Credit management in Ukraine agra-industrial complex in modern management conditions / T. Bolgar, Y. Kostyrya // Economics and Region. — 2016. — № 4 (59). — P. 22—26.

JEL Classification

MODERN TENDENCIES OF MODERNISATION OF DOMESTIC SMALL BUSINESS UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY

BOLGAR T. M.

*Doctor of Economics, Assistant Professor,
Head of the Department of International Finance, Accounting and Taxation
Alfred Nobel University
e-mail: t.bolgar@duan.edu.ua*

HARTSUIEVA O. S.

*Master
Alfred Nobel University*

Annotation. *In the article is considered modern state of functioning of small business under conditions of uncertainty, the factors of influence on the modern state of small enterprises in Ukraine are analyzed and educed. Directions of stimulation of development of domestic enterprises were certain on the basis of experience of the developed countries and the ways to ensure an effective existence and modernization of structures of enterprise were set in modern conditions of managing.*

Keywords: *entrepreneurship, small business, small and medium-sized businesses, modernization, conditions of uncertainty, small business functions.*

Small business is the most important part of a market economy that contributes to its dynamism, activates financial and productive resources, improves the pace of scientific and technological progress, settles the problems of unemployed population and also generates economically independent and stable middle class. Therefore, comprehensive support for the modernization of small business must be prominent direction of reforms in Ukraine that will become the factor in raising the standard of living of the population and will contribute to the processes of integration of Ukraine's economy in international global society.

The purpose of article is research of modern tendencies and justification of the necessity of modernization of domestic business under conditions of uncertainty.

In the structure of domestic business on the volume of enterprises on 01.01.2017, the share of small enterprises amounted to 94.3 %, medium — 5.5 % and large — 0.2 %, and the average number of employees of small businesses amounted to 1808 thousand employees, that's, only 9% of the employed population. It should be noted that the modern Ukrainian society inherent substantial stratification and menacing scale of poverty. As a result of the

study of foreign experience, it is worth noting, that more than half of the gross domestic product in the developed countries falls on the sector of small and medium-sized businesses. The share of small businesses in the gross domestic product of Ukraine is 5—6 times lower than in countries with a developed economic system.

Today, domestic small business is in the stage of formation (12—14 % of GDP) and, as the study shows, for activation of process of development necessary support of the state, midsize and large business. Modern tendencies of modernization of a small business indicate that the significant number of small businesses is concentrate in the following spheres of economic activity: trade (wholesale and retail), construction, finance and services.

Therefore, ensuring effective existence and modernization of Ukrainian business structures in the conditions of significant European and global competition needs appropriate mechanisms of influence at separate levels of the management system — from micro to macro level. The positive dynamics of the development of economic systems, as evidenced by world, experience is based on the successful high-level association of national, regional and local businesses.

References

1. Bekh, N. (2013). Osoblyvosti rozvytku ta funktsionuvannia maloho i serednoho biznesu v Ukraini [Features of development and functioning of small and medium business in Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk — Galician Economic Herald*, 1 (26), 16—18 [in Ukrainian].
2. Grishina, N. (2015). *Problemy ta perspektyvy vzaiemodii malykh i krupnykh pidpriemstv u promyslovosti: rehionalnyi aspekt* [Problems and prospects of interaction of small and large enterprises in industry: regional aspect]. Retrieved from <http://rtp.com.ua/news/2014/02/19/5/3091.html> [in Ukrainian].
3. Deren'ko, O. (2014). Mizhnarodnyi dosvid derzhavnoho rehuliuвання ta pidtrymky maloho pidpriemnytstva [International experience of state regulation and support of small business]. *Biznes Inform — Business Inform*, 5, 95—97 [in Ukrainian].
4. Shvets' G. (2016). Suchasni tendentsii maloho pidpriemnytstva v Ukraini [Modern Trends in Small Entrepreneurship in Ukraine]. *econf.at.ua*. Retrieved from http://econf.at.ua/publ/konferencija_2016_10_20_21/sekcija_5_ekonomichni_nauki/suchasni_tendenciji_malogo_pidpriemnytstva_v_ukrajini/54-1-0-133 [in Ukrainian].
5. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro pidpriemnytstvo» [Law of Ukraine «On Entrepreneurship»]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro zbir ta oblik yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia» [The Law of Ukraine «On the Collection and Accounting of the Single Contribution to the Mandatory State Social Insurance»]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17> [in Ukrainian].
8. Ofitsiyni sait Amerykanskoi Administratsii maloho biznesu [Official Website of the U.S. Small Business Administration]. *www.sba.gov*. Retrieved from <http://www.sba.gov> [in Ukrainian].
9. Bolgar, T. (2016). Credit management in Ukraine agra-industrial complex in modern management conditions. *Economics and Region*, 4 (59), 22—26.

JEL Classification G21

FINANCIAL SECURITY OF THE BANK: MANAGEMENT AND INFLUENCE FACTORS

CHEPELIUK Hanna

*Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Department of Finance and Banking,
Cherkasy Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: Chepelyk.b@ukr.net*

Summary. *The article considers the key aspects of ensuring financial security of a bank in the context of managing financial stability taking into account risks, as well as external and internal influence factors.*

Keywords: *financial security, economic security, risks, indicators of bank security, financial stability of a bank.*

Problem formulation. One of the key issues of economic security of Ukraine is providing financial security. Its solution lies in increasing financial potential of the economy as a whole and business entities, households, in particular. Also, strengthening of financial security includes a balanced budget sphere, stability of the national currency, a financially stable banking system, the policy of domestic and foreign borrowing of the state, investment climate, etc. Therefore, the assessment of the efficiency of state administration necessarily involves an analysis of financial security state, regulation and development of both corrective and preventive measures to strengthen it.

Security of the banking sector is a part of financial security of a country, since the banking system is the most important component of financial and credit system of a country. Accordingly, the state of the banking sector has a significant impact on the level of both financial and economic security of Ukraine.

The activities of large groups of people, enterprises and the state depend on the functioning of the banking sector. Even economic groups that do not directly use the services of commercial banks, benefit indirectly, because a reliable banking system is one of the conditions for stabilizing the money circulation in a country. The dependence of banking activities on a variety of risks makes it necessary to form a sufficient amount of capital. To

Аннотация. *Рассмотрены ключевые аспекты обеспечения финансовой безопасности банка в контексте управления финансовой устойчивостью с учетом рисков, а также внешних и внутренних факторов влияния.*

Ключевые слова: *финансовая безопасность, экономическая безопасность, риски, индикаторы банковской безопасности, финансовая устойчивость банка.*

determine the level of risk of a banking institution, it is necessary to determine the level of losses depending on the manifestation of risks recognized by the bank, which in turn requires an assessment of risks, including those ones that are not quantifiable. It is the bank's support for financial stability that allows maintaining a competitive position on the market. However, this task is rather complicated, since financial stability of a bank is influenced by macroeconomic and microeconomic factors as well as the socio-political situation, the economic condition of the market and the country as a whole, and the state of the internal stability of the bank.

Analysis of recent research and publications. In Ukrainian and foreign literature, substantial scientific developments are devoted to the issue of economic security, financial security, including bank security. It is worth noting scientific works by O. Baranovsky, O. Vasylychshyn, N. Grebenyuk, T. Krupelnitska, V. Lyashenko, A. Sukhorukov, Y. Kharazishvili and others. The scientists' work and the relevance of the topic of the research serve as the basis for further study and exploration.

The purpose of the article is to develop approaches to identify the main factors influencing financial security of a bank in the context of maintaining its financial stability and risk management both in operational and strategic management. The system of a commercial bank financial stability management

is a dialectical relationship between the process of planning, organization and control over the state of the capital, profitability, liquidity, assets and liabilities of the bank with simultaneous taking into account the level of risk, quality of management and staff motivation as an integral part of achieving the maximum efficiency of the banking activities based on the goals set. Due to the dynamic changes in the economy, the financial sector and on a global scale, financial security issues are constantly updated and diversified.

It is worth agreeing with G. Smokvina, that in works by most authors the issues of financial and economic security are considered separately: definitions of the essence of financial security are given, the categories of economic security are considered, the lists of individual threats and indicators of economic security are presented, some approaches to their classification are studied, some directions for their improvement are proposed [1].

Presentation of the main research material.

Since financial security is an important component of economic security of a state, the analysis of its formative factors requires to continue the research in this context. As N. Kravchuk, O. Kolisnik, O. Mel'kh noted, financial security of a banking system is a state of the banking system, in which the conditions for its stable and efficient functioning, profit maximization and optimum use of its resources for the socio-economic development of the country are provided. Under such conditions, financial stability is maximally protected from targeted actions by a particular group of individuals and organizations or the financial situation that arises inside and outside the banking system. Financial security of a banking system is inextricably linked with financial security of a separate bank [2, p. 187—188].

Economic security is a state of the national economy, which allows it to remain resistant to internal and external threats, to provide high competitiveness in the global economic environment and characterizes the ability of the national economy to achieve sustainable and balanced growth [3].

The National Bank of Ukraine (NBU) defines financial stability as a financial system in which it is able to properly perform its core functions, such as financial intermediation and payments, as well as to counteract the crisis.

A financial system is considered to be stable if:

- 1) it effectively redistributes resources from the owners of savings to investors,
- 2) financial risks are carefully assessed and adequately managed,

3) the financial system is able to absorb shocks without significant negative consequences [4].

M. Khutorna believes that «...financial security is a broader concept than financial stability. As hierarchically subordinated concepts that are related as a cause (financial stability) and a consequence (financial security), they are characterized by a rather similar list of threats that are able to worsen their level» [5].

O. Baranovsky considers a threat to financial security of a commercial bank a set of conditions, processes, already existing and potentially possible phenomena and factors that impede the realization of the interests of the bank or create a danger to them [6, p. 184].

Threats to the security of a bank are formed from the outside and inside of it. External threats arise as a result of the influence of the environment around the bank, the activity of the state, unfavorable changes in the economic situation in the country and the world, the actions of competitors. Internal threats arise due to insufficient financial resources, ineffective structure of assets and liabilities, inappropriate actions of senior management of the bank, personnel, insecurity of information systems.

Financial security management of a bank is carried out in order to ensure financial stability of the bank at a level that allows it to have sufficient level of independence from external factors. Thus, a bank can't influence external threats. At the same time, an inadequate assessment may create internal security threats or worsen existing negative tendencies within the bank. The NBU recognizes the following interpretation of financial stability — it is a state of the bank characterized by a balance of financial flows, sufficient funds to maintain its solvency and liquidity, as well as cost-effective activities. Financial stability of a bank means permanent ability of the bank to meet its obligations and provide profitability at a level sufficient for normal functioning in a competitive environment [4].

The strategic goal of banks is to preserve and strengthen their positions in a financial market by maximizing and satisfying the needs of their clients and combining the interests of corporate clients and individuals to jointly achieve positive results in each one's activities. Accordingly, the priority activity directions of a bank to achieve this goal are expansion of the range of services offered; further development of lending operations of economic entities and individuals; development of commercial and commission operations with securities, deposit transactions, card transactions, cash transportation

and collection, non-trading operations with foreign currency; strengthening the depositors' interests protection; minimization of risks in transactions; ensuring financial stability, liquidity and solvency of the bank.

A rather difficult situation in the market requires anti-crisis and relevant management methods, including financial stability management of the bank that involves weighed policy of preserving existing positions, including preserving the resource base and improving the quality of the loan portfolio, balanced policy of asset and liabilities of the bank. Particular attention should be paid to risk management policy in order to ensure "risk/profitability" ratio sufficient for functioning of the bank while pursuing a conservative banking policy.

In general, the conceptual model of financial sustainability management system of a commercial bank can be presented in the form of interaction of factors that include management objects (capital, profit, liquidity, assets and liabilities), risks and limitations that are set by the NBU in the form of standards. At the same time, the target benchmarks for each object of management are set by shareholders in the framework of bank development strategy, which is a peculiar basis of the management system.

The experience of the global economic crisis and standards set by Basel III has made and is to

make serious changes to the model of financial stability management of a commercial bank [7]. As a result, banks will be required to gradually reduce their risk appetite, changes in attitude to assets value and collateral valuation, which are reflected in the volumes of lending to potential borrowers and according to the size of credit risk, which banks will be ready to accept. Herewith, banks gradually reorient themselves from investing in withdrawn financial instruments to financing enterprises in the real sector of economy and services.

With an increase in the passive base banks will focus more on long-term financing instruments. All this will increase the financial stability of banks in Ukraine. The effective development of banks will have a positive impact on the investment climate and economic growth. At the same time, the efficiency of banking activity depends considerably on the state of the economy (especially on the state of the manufacturing sector, since in times of crisis, the activity of banks is shifted towards speculative and risky banking operations).

According to normative documents of the NBU, risk management is a process with a help of which a bank reveals (identifies) risks, evaluates their values, monitors them and controls its risk positions, and also takes into account relationships between different categories (types) of risks (*Table 1*).

Table 1

Risk definition in the NBU normative documents

NBU normative document	Risk definition
Methodical recommendations on the organization and functioning of risk management systems in banks of Ukraine: NBU Board Resolution № 361, dated August 2, 2004 [8]	According to the National Bank of Ukraine, a risk is the probability that events, expected or unexpected, may have a negative impact on the capital and/or the inflow of a bank. According to a banking institution, a risk is a potential failure to receive income or reduce the market value of the bank's capital due to unfavorable effects of external or internal factors. Such losses can be direct (loss of income or capital) or indirect (imposing restrictions on the ability of an organization to achieve its business objectives).
Regulation on the organization of internal control in the banks of Ukraine: NBU Board Resolution № 867, dated December 29, 2014 [9]	A Risk is the probability that events, expected or unexpected, may have a negative impact on the capital and/or the inflow of a bank. The main types of risks are defined by regulatory acts of the National Bank of Ukraine.
Regulation on the organization of risk management system in Ukrainian banks and banking groups: NBU Board Resolution № 64, dated June 11, 2018 [10]	A risk is the probability of occurrence of losses or additional losses or lack of income, or non-fulfillment of contractual obligations by a party due to the influence of negative internal and external factors.

The source: [8—10].

A bank performs a comprehensive assessment of at least the following essential types of risks [10]: 1) credit risk; 2) liquidity risk; 3) interest rate risk

of the banking book; 4) market risk; 5) operational risk; 6) compliance risk; 7) other significant types of risks that the bank is exposed to during its activities.

Also, a bank independently establishes factors, indicators and threshold of materiality of other types of risks based on substantiated conclusions and determines the procedure for identifying such risks in

the method of identifying significant risks. The classification of the main types of risks and their meaningful differentiation are given in the form of a chart (Chart 1).

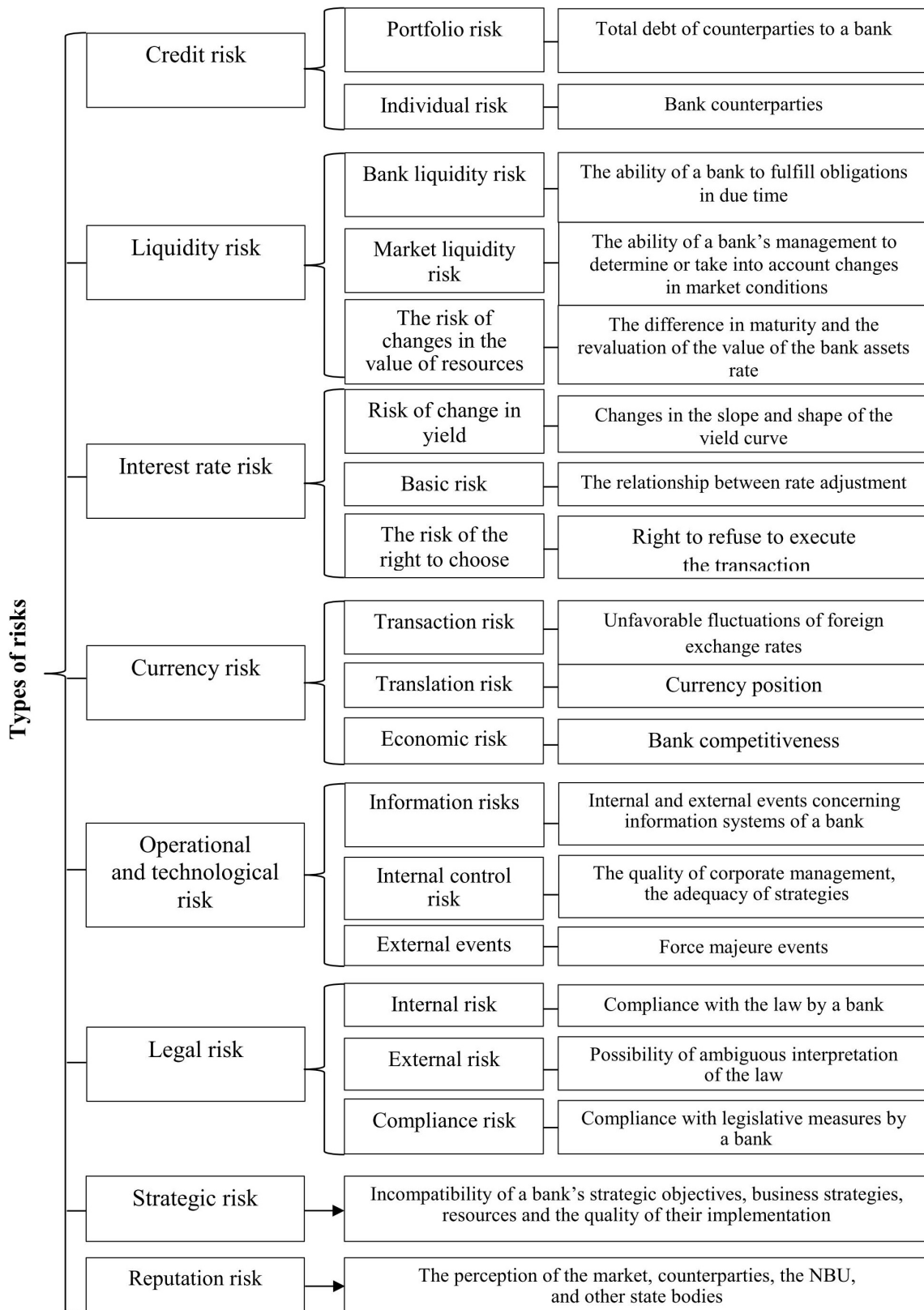

Chart 1. Classification of bank risks in accordance with normative documents of the NBU

The source: [8—10].

Banking institutions face different types of risks that need to be identified quickly and it is necessary to take measures to reduce the negative effects of their exposure.

Therefore, it is expedient to manage risks systematically, having highlighted strategic, tactical and operational methods of impact. Forming the system of measures to neutralize bank risks, one must take into account the opportunities and threats of functioning of banks in the financial market, strengths and weaknesses, as well as features of the tasks of management of banking activities.

It is worth noting that the choice of a strategy for providing financial stability is closely linked to the ability to make right rational decisions. In the process of strategic planning of financial stability of a bank it is important to take into account the maximum number of options. An optimal strategy option should ensure the best balance between strengths and weaknesses, opportunities and threats to the environment. The main criterion for such assessment should be the relevance of the strategy and opportunities to take advantage of it, eliminate disadvantages, and minimize probable threats.

Since financial sustainability of a bank is hierarchically linked to financial stability and is an integral part of economic security, we consider it expedient to recommend using the system of the integral index of economic security in bank analytics. This will allow making more confident forecast and imple-

ment strategic and tactical planning of a lending institution. The integral index of economic security consists of nine weighted average subindices (components of economic security): 1) industrial security; 2) demographic security; 3) energy security; 4) foreign economic security; 5) investment and innovation security; 6) macroeconomic security; 7) food security; 8) social security; 9) financial security.

Financial security, in its turn, contains the following components: 1) banking security; 2) security of the non-bank financial market; 3) debt security; 4) budget security; 5) currency security; 6) monetary security.

The calculation of integral indices in the context of these subindices (components of economic security) is based on the assessment of more than 130 individual indicators, which are based both on statistical data and on data obtained through interviewing respondents.

It should be noted that weighted average subindices characterize individual phenomena. According to the author, weighted average subindices of banking security should be analyzed in combination with other subindices and their individual indicators. The conclusions from the proposed analysis may be important information, particularly for strategic forecasting and planning of financial stability of a bank and risk management.

Thus, banking security is characterized by appropriate subindices and indicators (*Table 2*).

Table 2

The economic content of indicators defining the subindex of banking security as a component of financial security of a state

No.	Name of the indicator, unit	The procedure for calculating the indicator
1	The share of overdue loans in the total amount of loans granted by banks to Ukrainian residents, per cent	Overdue loan arrears, UAH million / loans granted, UAH million x 100
2	The ratio of bank loans and deposits in foreign currency, per cent	Loans granted to residents, UAH million / deposits attracted by deposit-taking corporations from residents, UAH million x 100
3	The share of foreign capital in the authorized capital of banks, per cent	The ratio of the amount of authorized capital owned by non-residents of Ukraine to the total amount of authorized capital of banks
4	The ratio of long-term (over 1 year) loans and deposits, times	The ratio of (loans granted to residents for a period of 1 to 5 years, UAH million + loans granted to residents for a period over 5 years, UAH million) to (deposits from residents for a period of 1 to 5 years, UAH million + deposits, borrowed from residents for a period over 5 years, UAH million)
5	Return on assets, per cent	The ratio of operating profit to assets
6	The ratio of liquid assets to short-term liabilities, per cent	The economic standards set by the National Bank of Ukraine to control the state of liquidity of banks: instant liquidity (H4), current liquidity (H5) and short-term liquidity (H6)

No.	Name of the indicator, unit	The procedure for calculating the indicator
7	The share of assets of the five largest banks in the aggregate assets of the banking system, per cent	Value of the five largest banks by size of assets, UAH million / assets of banks, total, UAH million

The source: [3; 4].

When carrying out a strategic analysis, one should assess the degree of influence on the present and potential level of financial sustainability of external and internal factors, and determine their particular impact on strategic planning. The need for research is determined by the fact that the environment is constantly undergoing change, and commercial banks are faced with the challenge of avoiding or minimizing potential threats and obstacles. The internal analysis should be focused on the study of the strengths and weaknesses of a banking institution, internal capabilities of influence on the process of strategic planning. This will allow determining the content of the problem, the purpose of the decision; identifying all factors, limitations and dependencies; collecting necessary data within the limits; carrying out data analysis; finding alternative solutions, evaluate them in terms of profitability; choosing the best solution.

Summarizing the above, it should be noted that the strategic management of financial stability of a commercial bank involves the development of strategies for dynamic development based on such a strategic set: financial sustainability methodology,

crisis management system, financial security, risk management.

Thus, financial stability of a bank and risk management are important conditions for ensuring its financial security and, in its turn, financial security of the banking system as an integral part of economic security of a state.

Conclusions and perspectives of further research. Thus, financial stability of a bank is integrated into the system of financial security of the banking system of Ukraine and economic security of the state. Therefore, its management can be defined as a permanent increasing the values of financial and economic indicators in credit institutions, effective financial management by creating the necessary prerequisites for protecting them from external and internal threats. The given offers are effective and sufficiently universal, which allows them to be applied to all banking institutions of Ukraine at the present stage of economic development. However, taking into account the dynamic development of the financial market, it should be noted that the improvement of the above methods is the subject of further research.

References

1. Smokvina, G. A. (2014). Finansova bezpeka yak strategichna skladova ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Financial security as a strategic component of Ukraine's economic security]. *Ekonomika promyslovosti ta orhanizatsii vyrobnytstva — Economics of industry and production organization*, 3 (13), 30—36 [in Ukrainian].
2. Kravchuk, N. Y., Kolisnyk, O. Y., & Melykh, O. Y. (2010). *Finansova bezpeka [Financial security]*. Ternopil: Vektor [in Ukrainian].
3. Metodichni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy : Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013 № 1277 [Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine: Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 № 1277]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> [in Ukrainian].
4. Ofitsiyniy sait Natsionalnoho banku Ukrainy [The official website of the National Bank of Ukraine]. *www.bank.gov.ua*. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Khutornaya, M. E. (2017). Teoretycheskaia vzaymosviaz poniatyi «fynansovaia ustoichyivost», «fynansovaia stablynost» y «fynansovaia bezopasnost». Sovremennaiia ekonomika y obrazovanye: problemy, vozmozhnosti y perspektivy razvytiya [Theoretical relationship between the notions of financial stability, financial stability and financial security. Modern Economics and Education: Problems, Opportunities and Prospects]. *Proceedings of the International Conference*. Almaty [in Russian].

6. Baranovsky, O. I. (2014). *Filosofiya bezpeky [The philosophy of security]*. Kyiv: Banking University of the NBU [in Ukrainian].
7. Vprovadzhennia novykh vymoh do kapitalu vidpovidno do norm Bazelia ta zakonodavstva YeS [Introducing new capital requirements in accordance with Basel and EU legislation]. Kyiv. *www.bank.gov.ua*. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Pro skhvalennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo orhanizatsii ta funktsionuvannia system ryzyk-menedzhmentu v bankakh Ukrainy: Postanova Pravlinnia NBU vid 02.08.2004 № 361 [Approval of Methodological Recommendations on the Organization and Functioning of Risk Management Systems in Banks of Ukraine: Resolution of the Board of the NBU dated 02.08.2004 № 361]. *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>.
9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu vnutrishnoho kontroliu v bankakh Ukrainy: Postanova Pravlinnia NBU vid 29.12. 2014 № 867 [On Approval of the Regulation on the Organization of Internal Control in Banks of Ukraine: Resolution of the Board of the NBU dated 29.12. 2014 № 867]. *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0867500-14>.
10. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu systemy upravlinnia ryzykamy v bankakh Ukrainy ta bankivskykh hrupakh: Postanova Pravlinnia NBU vid 11.06.2018 № 64 [About the approval of the Regulation on the organization of the risk management system in banks of Ukraine and banking groups: Resolution of the Board of the NBU dated June 11, 2018, № 64]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>.

УДК 336.7

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВ: УПРАВЛІННЯ І ФАКТОРИ ВПЛИВУ

ЧЕПЕЛЮК Ганна Миколаївна

*к.е.н, доцент кафедри фінансів та банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

Анотація. Розглянуто ключові аспекти забезпечення фінансової безпеки банку в контексті управління фінансовою стійкістю із урахуванням ризиків, а також зовнішніх і внутрішніх факторів впливу.

Ключові слова: фінансова безпека, економічна безпека, ризики, індикатори банківської безпеки, фінансова стійкість банку.

Безпека банківського сектору виступає частиною фінансової безпеки країни, оскільки він є найбільш важливою складовою фінансово-кредитної системи держави. Мета статті полягає в розробленні підходів до визначення основних факторів впливу на фінансову безпеку банку в контексті підтримки його фінансової стійкості та управління ризиками як в оперативному режимі, так і у стратегічному управлінні.

Управління фінансовою безпекою банку здійснюється з метою забезпечення фінансової стійкості банку на тому рівні, який дозволяє йому мати достатній рівень незалежності від зовнішніх чинників впливу. Фінансова стійкість банку є постійною його здатністю відповідати за своїми зобов'язаннями і забезпечувати прибутковість на рівні, достатньому для нормального функціонування в конкурентному середовищі.

Оскільки фінансова стійкість банку ієрархічно пов'язана з фінансовою стабільністю і є складовою економічної безпеки, то ми рекомендується до застосування в аналітиці банку системи інтегрального індексу економічної безпеки. Це дозволить із більшою ймовірністю прогнозува-

ти і здійснювати стратегічне й тактичне планування діяльності кредитної установи. На нашу думку, середньозважені субіндекси банківської безпеки доцільно аналізувати в комплексі з іншими субіндексами та їхніми окремими індикаторами. Висновки із запропонованого аналізу можуть бути важливою інформацією, зокрема для стратегічного прогнозування і планування фінансової стійкості банку та управління ризиками.

Таким чином, управління фінансовою безпекою можна визначити як постійне забезпечення у кредитних установах підвищення значень фінансово-економічних показників, ефективного управління фінансами шляхом створення необхідних передумов захисту їх від зовнішніх і внутрішніх загроз. Наведені пропозиції є ефективними та достатньо універсальними, що дозволяє застосовувати їх усім банкам України на сучасному етапі економічного розвитку. Проте, урахувавши динамічний розвиток фінансового ринку, варто зазначити, що вдосконалення вищевказаних методів є предметом для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Смоквіна Г. А. Фінансова безпека як стратегічна складова економічної безпеки України / Г. А. Смоквіна // Економіка промисловості та організації виробництва. — 2014. — № 3 (13). — С. 30—36.
2. Кравчук Н. Я. Фінансова безпека : навч.-метод. посіб. / Н. Я. Кравчук, О. Я. Колісник, О. Ю. Меліх. — Тернопіль : Вектор, 2010. — 277 с.
3. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

5. Хуторная М. Э. Теоретическая взаимосвязь понятий «финансовая устойчивость», «финансовая стабильность» и «финансовая безопасность» / М. Э. Хуторная // Современная экономика и образование: проблемы, возможности и перспективы развития : материалы Международной научно-практической конференции (Алматы, 29 марта 2017 г.). — Алматы, 2017. — С. 145—149.
6. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. / О. І. Барановський. — Київ : УБС НБУ, 2014. — Т. 2 : Безпека фінансових інститутів. — 715 с.
7. Впровадження нових вимог до капіталу відповідно до норм Базеля та законодавства ЄС : презентація [Електронний ресурс]. — Київ : НБУ, 2017. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
8. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Правління НБУ від 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>.
9. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України : Постанова Правління НБУ від 29.12. 2014 № 867 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0867500-14>.
10. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : Постанова Правління НБУ від 11.06.2018 № 64 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>.

УДК 336.1.07

ВИБІР ОРГАНУ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ГІПЕРРОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ

ЗОРЯНСЬКИЙ Віталій Анатолійович

аспірант

ДВНЗ «Університет банківської справи»,

e-mail: ha040892zva@gmail.com

Анотація. Особливістю фінансової системи України є домінування банківських установ, у той час як фондові ринки залишаються недостатньо розвиненими. Тому небанківські фінансові інститути мають створювати синтети нових продуктів з метою конкурентоспроможності та поєднань нових напрямів діяльності з Fintech.

Це не завжди перебуває в межах контролю регулятора, а інколи і взагалі здійснюється без будь-якого контролю.

Тому ключовим завданням сучасного етапу розвитку фінансового ринку України є підвищення якості контролю за учасниками ринку.

Перш за все потрібно врахувати закордонний досвід з питань регулювання фінансових інститутів, а також обрати єдиний регулятор, який здійснюватиме ліцензування, нагляд, контроль їхньої діяльності.

Ключові слова: фінансова система, регулювання, регулятор, фінансові інститути.

Формування і розвиток небанківських фінансових інститутів актуалізує дослідження стосовно вибору найбільш оптимального органу регулювання фінансової системи, що відповідає би вимогам ринкової економіки. Проблеми, що існують у цьому секторі фінансового ринку, а також невирішені питання регулювання стимулюють до негайних дій з боку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

До досліджень регулювання фінансової системи зверталися зарубіжні та українські вчені, такі як: Дж. Герлі, Ф. Мишкін, В. Коваленко, О. Петрик, О. Вовчак, О. Барановський, В. Міщенко.

Основною ціллю статті є дослідження іноземного досвіду з питань регулятора фінансової системи і рекомендаційного вибору для України.

При виборі державного органу, який власне здійснює регулювання фінансової системи, вар-

Аннотація. Особенностью финансовой системы Украины является доминирование банковских учреждений, в то время как фондовые рынки остаются недостаточно развитыми. Поэтому небанковские финансовые институты должны создавать синтез новых продуктов с целью конкурентоспособности и сочетаний новых направлений деятельности с Fintech. Это не всегда находится в пределах контроля регулятора, а иногда и вообще осуществляется без какого-либо контроля. Поэтому ключевой задачей современного этапа развития финансового рынка Украины является повышение качества контроля за участниками рынка. Прежде всего необходимо учесть зарубежный опыт по вопросам регулирования финансовых институтов, а также выбрать единый регулятор, который будет осуществлять лицензирование, надзор, контроль их деятельности.

Ключевые слова: финансовая система, регулирование, регулятор, финансовые институты.

то звернутися до досвіду країн із розвинутою економікою і до країн, що розвиваються. У деяких країнах на законодавчому рівні визначено окремий від центрального банку орган у сфері забезпечення регулювання. В інших країнах центральний банк є регулятором банків і небанківських фінансових установ.

Спільною рисою для всіх країн є неформальна орієнтація уповноважених органів на підтримку стабільного стану банківського і небанківського секторів. Завдяки цьому забезпечується ефективний розподіл фінансових ресурсів між секторами економіки і підтримується належний стан капіталізації, ліквідності та платоспроможності небанківських інституцій.

Аналіз органів регуляторного механізму фінансового ринку всіх країн ЄС наведено в табл. 1.

Організаційна структура регуляторного механізму в країнах ЄС

№	Назва країни	Наявність ЦБ або НБ	Банківська система	Фінансові установи (страхування)	Напрямок цінних паперів
1.	Австрія	+	Єдиний орган		
2.	Бельгія	+	Спеціальний банківський орган	Спеціальний орган страхування Спеціальний банківський орган	Спеціальний орган цінних паперів
3.	Болгарія	+	Єдиний орган ЦБ		
4.	Великобританія	+	Єдиний орган		
5.	Греція	+	ЦБ	Спеціальний орган страхування	Спеціальний орган цінних паперів
6.	Данія	-	Єдиний орган		
7.	Естонія	+	ЦБ	Спеціальний орган страхування	ЦБ
8.	Ірландія	+	ЦБ	Державне відомство	ЦБ
9.	Іспанія	+	НБ	Спеціальний орган страхування	Спеціальний орган цінних паперів
10.	Італія	+	ЦБ	Спеціальний орган страхування	Спеціальний орган цінних паперів
11.	Кіпр	+	ЦБ	Державне відомство	Спеціальний орган цінних паперів
12.	Латвія	+	Єдиний орган		
13.	Литва	+	ЦБ	Спеціальний орган страхування	Спеціальний орган цінних паперів
14.	Люксембург	-	Спеціальний банківський орган	Спеціальний орган цінних паперів / Спеціальний орган страхування / Спеціальний банківський орган	Спеціальний орган цінних паперів
15.	Мальта	+	Єдиний орган		
16.	Нідерланди	+	Єдиний орган ЦБ		
17.	Німеччина	+	Єдиний орган		
18.	Польща	+	ЦБ	Спеціальний орган страхування	Спеціальний орган цінних паперів
19.	Португалія	+	ЦБ	Спеціальний орган страхування	Спеціальний орган цінних паперів
20.	Румунія	+	НБ	Спеціальний орган страхування	НБ
21.	Словаччина	+	ЦБ / Спеціальний орган страхування	Спеціальний орган цінних паперів / Спеціальний орган страхування	Спеціальний орган цінних паперів
22.	Словенія	+	ЦБ	Державне відомство	Спеціальний орган цінних паперів
23.	Угорщина	+	Єдиний орган		
24.	Фінляндія	+	Спеціальний банківський орган	Спеціальний орган цінних паперів / Спеціальний орган страхування / Спеціальний банківський орган	Спеціальний орган цінних паперів
25.	Франція	+	ЦБ / Спеціальний банківський орган	Спеціальний орган страхування	Спеціальний орган цінних паперів
26.	Хорватія	+	НБ	НБ	Спеціальний орган цінних паперів
27.	Чехія	+	ЦБ	Спеціальний орган страхування / Спеціальний орган цінних паперів	Спеціальний орган страхування / Спеціальний орган цінних паперів
28.	Швеція	+	Єдиний орган		

Джерела: [2; 10].

Враховуючи специфіку кожної країни, умовно їх можна розподілити на групи країн, які різняться регулятором і способом впливу на банківську систему. Варто зазначити, що у світовій практиці немає єдиного шаблону структури регулятора і певних усталених норм регулювання. У всіх країнах підходи до вирішення взаємодії цих органів управління мають свої особливості, які утворилися історично. Цей поділ підтримують прихильники інституційного погляду [3, с. 12]:

країни, в яких основним регулятором є центральний банк: Україна, Австралія, Великобританія, Ісландія, Іспанія, Ірландія, Італія, Нова Зеландія, Португалія;

країни, в яких регулятором є центральний банк та інші державні органи регулювання: США — Федеральна резервна система спільно з міністерством фінансів, незалежним агентством і Федеральною корпорацією страхування депозитів; Швейцарія — центральний банк спільно з банківською комісією; Німеччина — Бундесбанк спільно з Федеральною службою контролю;

країни, в яких регулятором є уповноважений державний орган (ні центральний банк, ні інші державні органи регулювання): Данія, Канада, Люксембург, Швеція, Австрія, Фінляндія, Норвегія.

Аналіз світової практики керівної інституції, який відповідає за регулювання фінансової системи, засвідчує відкритість питань: це має бути центральний банк чи окремий орган регулювання? Кожна з інституцій регулювання має свої переваги і недоліки, але обов'язково за центральним банком зберігається проведення монетарної політики для забезпечення цінової стабільності в державі.

Процес формування регуляторного механізму банківської системи України нерозривно пов'язаний з її створенням і розвитком. Відповідно до цього він має національні особливості, пов'язані з особливостями розвитку банківської

системи України. Якщо буде окремий фінансовий регулятор за чинної системи влади в Україні, то він потрапить під вплив тієї чи іншої політичної сили, що матиме деструктивні наслідки для банківської системи. Більшість країн із подібним економічним розвитком віддають перевагу саме єдиному фінансовому інституту.

В умовах поживленої конкуренції, коли банки та інші фінансові інституції не тільки виконують свої основні функції, а також вимушені їх комбінувати і поєднувати, у результаті симбіозу формується нестандартний діапазон операцій та послуг. Тому здійснювати нагляд і регулювання дівіше за допомогою декількох інституційних регуляторів. Проте існує вірогідність викривлення інформації та опрацювання інформації не в повному обсязі, бо, враховуючи специфіку відокремленого регулятора та основного сегмента нагляду, можливий неповний аналіз і не всебічний розгляд наявних загроз. Формування більшої кількості спеціалізованих спецвізорів може не надати бажаного ефекту. Окрім цього, може стати високозатратною частиною.

Варто також урахувати таку складову, як прозорість дій регулятора і доступу пересічного клієнта до інформації стосовно результатів діяльності фінансових установ, а також склад засновників та кінцевих бенефіціарів банку [4].

Незалежність центрального банку як обов'язкового елемента передбачає його самостійну **спроможність реалізації головної цілі – стабільності** грошової одиниці країни. Неспроможність досягнення незалежності центрального банку в разі тих чи інших змін може відобразитися негативними наслідками для економіки і населення. Світова практика свідчить, що саме незалежність центрального банку є підґрунтям того, що буде забезпечувати цінова стабільність. Економічна незалежність ЦБ у рамках GMT-індексу визначається оцінкою операційної незалежності центрального банку (табл. 2).

Таблиця 2

GMT-індекс економічної незалежності

	Критерій	Присутній (+) Відсутній (-)	Закон України «Про Національний банк України»
1.	Не існує автоматичної процедури видачі кредитів уряду	+	Стаття 54. Заборона надання кредитів державі. НБУ не має права надавати кредити в національній та іноземній валюті як прямо, так і опосередковано через державну установу, іншу юридичну особу, майно якої перебуває в державній власності, на фінансування витрат Державного бюджету України

	Критерій	Присутній (+) Відсутній (-)	Закон України «Про Національний банк України»
2.	Якщо є можливість видачі кредиту уряду, то уряд може отримати його лише за ринковою ставкою	+	Стаття 54. Заборона надання кредитів державі
3.	Кредити уряду видаються на певний термін	+	Стаття 54. Заборона надання кредитів державі
4.	Кредити уряду мають обмежений розмір	+	Стаття 54. Заборона надання кредитів державі
5.	ЦБ не є учасником первинного ринку державного боргу	+	Стаття 54. Заборона надання кредитів державі
6.	ЦБ самостійно встановлює процентні ставки (без узгодження з урядом);	+	Стаття 27. Процентні ставки. НБУ встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями
7.	ЦБ не перераховує до бюджету отриманий прибуток	-	Стаття 5-1. Прибуток до розподілу. Прибуток до розподілу підлягає перерахуванню до Державного бюджету України в повному обсязі
8.	ЦБ не несе відповідальність за нагляд за банківським сектором	-	Стаття 55. Мета і сфера банківського нагляду. НБУ здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України

Примітка. Деталізовано за [1; 7; 9; с. 10–12].

Стосовно незалежності Національного банку України, то згідно зі статтею 53 Закону України «Про Національний банк України» заборонено втручання органів законодавчої та/або виконавчої влади у виконання повноважень і функцій Ради або Правління Національного банку. Фактично уряд і парламент не мають законних повноважень анулювати рішення фінансового регулятора. Як показує загальна світова практика, для забезпечення ефективного регулювання системи потрібне виконання таких принципів:

- законності: суб'єкти регулювання діють відповідно до чинної нормативно-правової бази;
- цілеспрямованості: обрана політика банківського регулювання повинна забезпечити результативність її діяльності, тобто направлена на досягнення головної мети — забезпечення стабільності грошової одиниці України;
- взаємозалежності: відповідність політики регулювання уповноваженого органу стану соціально-економічного розвитку країни;
- збалансованості інтересів: чинна політика банківського регулювання повинна враховувати інтереси держави, суспільства і власників банківських установ;

– прозорості: надання достовірної, оперативної та повної інформації про виконану роботу і тактичні та стратегічні цілі [7].

Отже, регулювання банківської системи — це цілеспрямована діяльність, яку здійснює уповноважений орган з питань банківського нагляду і контролю, що представляє державну владу, з метою постійного контролю згідно з дотриманням законодавчо встановлених меж діяльності банків і забезпечення стабільності національної банківської системи і грошової одиниці та захисту інтересів клієнтів банку.

Беззаперечно, основним учасником фінансової системи України є банки, але як показує позитивна динаміка розвитку фінансових інститутів, у найближчому майбутньому такі установи можуть стати повноправними конкурентами на ринку. За прогнозами деяких українських учених, гіперрозвиток таких фінансових установ буде поступово підкріплюватися довірою населення, оскільки запропонований кошик послуг і фінансових продуктів буде відрізнятися меншою вартістю. Динаміка кількості зареєстрованих фінансових інститутів та їхній результат діяльності наведено в *табл. 3*.

Динаміка деяких фінансових установ України у 2013—2018 рр.

Показник	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016	31.12.2017	31.03.2018
Фінансові компанії						
Кількість зареєстрованих установ	377	415	571	650	677	847
Активи фінансових компаній (млн грн)	39 81,2	51 64,8	71 20,0	67 01,4	70 98,3	102 390,8
Власний капітал, (млн грн)	17 943,5	15 213,4	20 196,1	17 945,8	21 840,1	24 590,6
Обсяг наданих фінансових послуг фінансовими компаніями (млн грн)	42 342,9	54 154,8	68 282,3	11 020,3	22 865,0	59 916,2
Лізингодавці (юридичні особи)						
Кількість зареєстрованих установ	254	267	268	267	205	188
Вартість чинних договорів фінансового лізингу (млн грн)	6 799,5	58 304,1	26 109,9	23 591,4	22 490,4	24 663,1
Кількість чинних договорів фінансового лізингу (од.)	25 052	27 348	22 148	15 127	15 203	14 306
Вартість договорів фінансового лізингу, укладених за звітний період (млн грн)	31 536,6	7 181,0	6 241	1 516	2 015,6	3 700,7
Кількість договорів фінансового лізингу, укладених за звітний період, (од.)	11 051	8 940	4 098	1 047	1 560	1 995
Ломбарди						
Кількість зареєстрованих установ	479	477	482	478	458	408
Активи за балансом, (млн грн)	1 518,6	1 710,3	2 218,6	2 529,2	3 298,1	4 001,2
Власний капітал (млн грн)	995,3	970,4	1 100,2	1 128,2	1 433,3	1 741,7
Сума наданих фінансових кредитів під заставу (млн грн)	8 368,2	8 410,8	12 459,7	3 689	4 064,7	4 098
Сума погашених фінансових кредитів (млн грн)	8 347,8	8 202,3	12 155,3	3 478,3	3 968,8	3 884

Примітка. Побудовано за [5; 6].

Як бачимо з *табл. 3*, кількість небанківських фінансових інститутів на вітчизняному фінансовому ринку досить велика. Провівши аналіз

обсягу наданих фінансових послуг 2017 року за видами бачимо, що більшість займають послуги з переказу коштів (*рис.*).

Рис. Обсяг послуг фінансових інститутів за 2017 рік

Примітка. Побудовано за [5].

На цьому етапі розвитку саме переказ коштів через фінансові інститути є найбільш проблемною зоною фінансової системи. Це пов'язано з тим, що деякі учасники навіть не зареєстровані як учасники системи, проте здійснюють діяльність (WebMoney). Основне питання, що виникає в діяльності таких установ, — які саме вони здійснюють операції? Непоодинокі випадки зафіксували операції, які суперечили Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», але попри це, регулятор може накласти штраф (максимальний розмір якого в діапазоні 8 тис. грн, у той же час, коли б банк здійснив якісь подібні операції, то штраф був би в рази більше (залежно від ступеня проступку). Багато прикладів подібних ситуацій можна перелічити серед фінансових установ. Характеристикою діяльності нового напрямку діяльності FinTech є здійснення частини своєї діяльності в тіні. Хоча на цьому етапі ліцензії на здійснення тієї чи іншої фінансової діяльності в обов'язковому порядку видає НБУ і Нацкомфінпослуг. Проте подальший нагляд і контроль здійснюється лише частково. Тому потрібно терміново вживати заходів впливу на такі ситуації, які здійснюватимуть регулювання і контроль.

Пріоритет впливу небанківських установ на фінансову систему України також визначає ре-

гулятор. Відтак делегує повноваження НБУ в напрямі ліцензування, пруденційного нагляду, звітування, перевірок, корпоративного управління і захисту прав споживачів. Наразі Національний банк України підготував і оприлюднив для публічного обговорення проект Білої книги «Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору», у якому представив своє бачення нового регулювання небанківського фінансового ринку.

Національний банк України відповідатиме за значну частину фінансового ринку в разі ухвалення парламентом проекту Закону України № 2413а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій державного регулювання ринків фінансових послуг», який отримав підтримку з боку парламентського Комітету з питань фінансової політики і банківської діяльності, а також рекомендований до ухвалення у другому читанні. Нове регулювання пропонується для страхових компаній, кредитних спілок, ломбардів, лізингових і факторингових компаній та інших фінансових компаній, які здійснюють діяльність з обміну валют, переказу коштів, надання коштів у позику, надання гарантій тощо.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку здійснюватиме регулювання всього спектра діяльності, що пов'язаний із цінними паперами і фондовим ринком, а також діяльність різних фондів: недержавних пенсійних фон-

дів, фінансування будівництва, облігацій нерухомості, а також довірчі товариства.

Цей перерозподіл цілком виправданий, оскільки функції трьох регуляторів нині багато в чому перетинаються. Наприклад, недержавний пенсійний фонд контролюють одночасно три регулятори, що викликають чимало незручностей учасникам ринку. Ліквідація однієї ланки оптимізує регулювання фінансових установ і допоможе зменшити навантаження на держбюджет за рахунок скорочення персоналу.

Очевидною перевагою для самих інститутів стане спрощення процедури реєстрації фінансової установи, проте одночасно буде реєстрація фінансової установи та отримання ліцензії нею на один чи декілька видів фінансових послуг. Наприклад, НБУ дозволив Укрпошті брати участь у внутрішньодержавних і міжнародних платіжних системах і пом'якшив умови видачі ліцензій на здійснення валютних операцій. Рішення стимулюватиме розвиток безготівкових операцій, що спростить доступ пересічного громадянина, населення до переказу коштів без відкриття рахунків у сільській місцевості та віддалених районах України. Реалізація поставлених завдань, як зазначено в законопроекті, буде відбуватися впродовж двох років. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку здійснюватиме нагляд під час перехідного періоду ринків цінних паперів та їхніх похідних (деривативів).

Перевагою для регулятора автор визнає в обов'язковому складанні установою бізнес-плану. Він має підвищити відповідальність його керівництва й акціонерів у прогностичному стратегічному плануванні своєї діяльності та в наступному розумінні можливих ризиків. При цьому НБУ, який має цю інформацію, зможе простежити під час контролю виконання оставлених завдань і в разі відхилень своєчасно відреагувати.

Існує також велике занепокоєння серед учасників фінансової системи в «чищенні» ринку після введення в дію проекту Білої книги. Очікується чистка за аналогією з банківськими установами, відтак на початок 2014 року їх налічувалося 180, на кінець 2018-го залишалося 77 банків. На думку автора, така процедура неминуча, і вона допоможе очистити ринок від «токсичних» установ, які здійснюють свою діяльність із використання незаконних, тіньових схем. Майже половина ринку небанківських установ становлять різного роду схеми, пов'язані з оптимізацією податків підприємств і, зокрема, з мінімізаці-

єю (уникненням) від сплати податку на прибуток. Наприклад, деякі зі страхових компаній де-факто обслуговують інтереси бізнес-груп; так вони одержують мільярди гривень, які віддають у перестраховання більш ніж 90 % ризиків і при цьому можуть взагалі нічого не виплачувати до бюджету [5; 6].

Страхова галузь — одна з найчисленніших за кількістю учасників серед інших небанківських установ. За підсумками 2017 року загальний обсяг активів усіх фінансових установ досягав 164 млрд грн, активи страхових компаній зайняли майже третину від загальної кількості. За даними Нацкомфінпослуг, у першій половині 2018 року в Україні зареєстровано 291 страхову компанію, у тому числі 31, яка спеціалізується на страхуванні життя. Більшість з організацій не вели активну діяльність, перебували у сплячому стані або проводили мінімальні операції. Одним із факторів такої ситуації є простота отримання ліцензій; норма про наявність у статутному фонді 1 млн євро для ризикових страховиків і 10 млн євро — для страхових компаній, які займаються страхуванням життя. Перевірку на «роботу» грошей у капіталі Нацкомфінпослуг не здійснює. Тому потрібно очистити пасивні установи, котрі є зайвим балансом ринку.

Недоліком проекту Білої книги є те, що вона не охоплює питань, які стосуються запобігання відмиванню коштів і фінансуванню тероризму. І це при тому, що це дуже важливі теми для небанківського фінансового сегмента, і вони мають розглядатися першочергово [6].

Ще одним питанням є раціональне встановлення повноважень регулятора з метою недопущення лобіювання інтересів зацікавлених осіб. Наприклад, присутня ополітизація у країні може негативно відбитися на суверенітеті регулятора. Оскільки тільки фактична незалежність органу регулювання зможе принести бажаний результат. У праці О. І. Петрика наведено досвід Венесуели 1994 року, де був запроваджений окремий орган регулювання, який використовувався в політичних цілях, що призвело до банківської кризи. Нещодавні подібні проблеми з незалежністю регулятивного органу в Туреччині та Аргентині — цілковите підтвердження тому. Але для України це має послугувати певним уроком того, як не має бути [7].

Останнім часом усе частіше політики України пропонують обмеження незалежності Національного банку України чи послаблення вирішального впливу в реалізації монетарної

політики. З чим ми повністю не погоджуємося, бо це стане дисбалансуючим фактором при виконанні конституційного обов'язку НБУ, а саме забезпеченню цінової стабільності.

Якщо буде окремий фінансовий регулятор за чинної системи влади в Україні, то він неодмінно потрапить під вплив тієї чи іншої політичної сили. Саме це матиме величезні наслідки для банківської системи зокрема та фінансової в цілому. Тим паче, більшість країн із подібним економічним розвитком віддають перевагу саме єдиному фінансовому інституту.

Наділення повноважень мегарегулятора дозволяє сконцентрувати повноваження всіх учасників системи: банківської системи, небанківських фінансових установ, страхового ринку і ринку цінних паперів. Для якомога якіснішого регулювання повинен бути доступ до інформації як на макро-, так і на мікрорівні, що дозволить оперативно відреагувати на наявні загрози стабільності всієї фінансової системи. Узявши за приклад банківську систему, при виявленні проблем із ліквідністю, відповідно, центральний банк є останньою інстанцією кредитування. Центральний банк за допомогою інструментів монетарної політики, а саме через зміну процентної ставки, впливає на номінальні доходи, інфляцію та фінансові потоки, які проходять через банківську систему.

На нашу думку, для України вибір очевидний при визначенні органу регулювання. Тому про ніяке відокремлення регулятивного органу не може йтися.

Більше ніж 90 % фінансового ринку країни складається з банківського сектору, а фінансові установи набирають все більшої популярності серед населення і підвищують ефективність

діяльності. Отже, розширення повноважень НБУ при регулюванні фінансових інститутів є невід'ємною частиною подальшого розвитку фінансової системи в цілому. Ключовим питанням стане реальна дієвість такого симбіозу.

Виходячи з переліку окреслених проблем фінансової системи, варто здійснити подальші дії на фінансовому ринку України, головними напрямками яких має стати:

- удосконалення та взаємоузгодження як рамкового, так і спеціального законодавства у сфері діяльності фінансових інститутів до досвіду європейських країн;
- внесення змін у законодавство стосовно адміністративної відповідальності акціонерів і топ-менеджерів за навмисне доведення фінансових установ до банкрутства;
- подальше впровадження міжнародно визнаних стандартів фінансової звітності, аудиту, розкриття інформації для користувачів;
- урахування рекомендацій учасників фінансових інститутів при визначенні важелів впливу регулятора;
- введення стимулювальніших заходів впливу до порушників. Переоцінка розміру штрафів і в разі систематичного порушення відізвання ліцензії в таких установ;
- створення єдиного «чорного» списку НБУ, до якого мають бути занесені колишні топ-менеджери і кінцеві бенефіціарні власники, яким заборонено працювати на фінансовому ринку. Їхня діяльність є ризикова, підозріла через використання «схем» у своїй діяльності;
- запровадження стрес-тестування для всіх учасників фінансового ринку (за аналогією з банками) з метою своєчасного виявлення проблем і, за потреби, своєчасного виведення з ринку.

Список використаної літератури

1. Закон України Про Національний банк України : прийнятий 20 травня 1999 року № 679-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#n621>.
2. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова). — Київ : Вид-во «Юридична думка», 2004. — Т. 1 : Загальна частина. — 584 с.
3. Коваленко В. В. Банківський нагляд : навч. посіб. / В. В. Коваленко. — Суми : УАБС НБУ, 2007. — 262 с.
4. Зорянський В. А. Регулювання кредитного ринку України / В. А. Зорянський // Вісник Університету банківської справи. — 2018. — № 1 (31). — С. 31—37.
5. Сайт Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг «Нацкомфінпослуг» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.nfp.gov.ua.
6. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.bank.gov.ua.
7. Петрик О. Якою має бути організаційна структура банківського нагляду в Україні? / О. Петрик // Вісник НБУ. — 2009. — № 11. — С. 3—7.

8. Петрик О. Як обмеження незалежності НБУ впливатиме на гарантії українців [Електронний ресурс] / О. Петрик // Дзеркало тижня. — 2018. — № 15. — Режим доступу : https://dt.ua/finances/yak-obmezheniya-nezalezhnosti-nbu-vplivatime-na-garanci-ukrayinciv-275779_.html.
9. Трунин П. В. Анализ независимости центральных банков РФ, стран СНГ и Восточной Европы [Электронный ресурс] / П. В. Трунин, Д. А. Князев, А. М. Сатдаров. — Москва : ИЭПП, 2010. — 76 с. — Режим доступа : <https://docplayer.ru/29000982-Analiz-nezavisimosti-centralnyh-bankov-rf-stran-sng-i-vostochnoy-evropy.html>.
10. Список країн Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D1%83.

JEL Classification G18

A CHOICE IS ADJUSTING ORGAN IN THE CONDITIONS OF INTENSIVE DEVELOPMENT OF FINANCIAL INSTITUTES

ZORIANSKYI Vitalii*Ph. D. student**SHEI «Banking University»*

Annotation. *The feature of Ukraine's financial system is the domination of banking institutions, while stock markets remain underdeveloped. Therefore, non-bank financial institutions need to synthesize new products for the sake of competitiveness and combinations of new lines of activities with Fintech. This is not always within the control of the regulator, and sometimes and generally carried out without any control. Therefore, the key task of the modern stage of development of the financial market of Ukraine is to increase the quality of control by market participants. First of all, it is necessary to take into account foreign experience in the regulation of financial institutions, as well as to choose a single regulator, which will carry out licensing, supervision, control over their activities.*

Keywords: *financial system, regulation, regulator, financial institutions.*

The process of adjusting of the financial system of Ukraine is indissolubly related to her creation and development. Accordingly he has the national features related to prevailing of bank institutions. Financial organizations with the aim of competitiveness the syntheses of new foods and combinations of new directions of activity must create from Fintech. It not always is within the limits of control of regulator, and sometimes and in general comes true without any control.

Forming and development of financial organizations that would answer the requirements of market economy research and analysis of choice of the most optimal organ of adjusting of the financial system.

At the existent system of power in Ukraine, if there will be a separate financial regulator, then unavoidable it will surrender oneself over to influence that or other political force that will have enormous consequences for the financial system.

Advantage simplification of procedure of registration will become for financial institutions,

simultaneously there will be registration as financial organization and receipt of license to be one or a few types of financial services. Adjusting by means of a few regulators, curvature of information and working of information can entail not in full. Forming of greater amount of the specialized inspectors can not give a desirable effect, yet and will become highly-expense part. It costs also to take into account such constituent, as transparency of actions of regulator, and to access of ordinary client to information on the results of activity of financial organizations, and structure of founders.

Thus, expansion of plenary powers of the National bank of Ukraine at adjusting of financial organizations is inalienable part of further development of the financial system on the whole.

But for this purpose it is necessary to carry out the row of the further operating on the financial market of Ukraine, what legislations mainly sent to perfection on questions licensing, supervision and control.

References

1. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20 travnia 1999 r. № 679-XIV [On the National Bank of Ukraine: Law of Ukraine dated May 20, 1999 № 679-XIV]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#n621> [in Ukrainian].
2. Averianov, V. B. (Ed.). (2004). *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyy kurs [The administrative law of Ukraine. Academic course]*. Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka» [in Ukrainian].
3. Kovalenko, V. V. (2007). *Bankivskyi nahliad [Banking Supervision]*. Sumy : UABS NBU [in Ukrainian].

4. Zorianskyi, V. A. (2018). Rehuliuвання kredytnoho rynku Ukrainy [Regulation of the credit market of Ukraine]. *Visnyk Universytetu Bankivskoi spravy — Bulletin of the University of Banking*, 1 (31), 31—37 [in Ukrainian].
5. Sait Natsionalna komisiia, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh «Natskomfinposluh» [The site of the National Commission, which carries out the state regulation in the field of financial services markets, «Natskomfinuslug»]. *www.nfp.gov.ua*. Retrieved from *www.nfp.gov.ua* [in Ukrainian].
6. Sait Natsionalnoho banku Ukrany [Site of the National Bank of Ukraine]. *www.bank.gov.ua*. Retrieved from *www.bank.gov.ua* [in Ukrainian].
7. Petryk, O. (2009). Yakoiu maie buty orhanizatsiina struktura bankivskoho nahliadu v Ukraini? [What should be the organizational structure of banking supervision in Ukraine?]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrayiny — Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 11, 3—7 [in Ukrainian].
8. Petryk, O. (2018). Yak obmezhenia nezalezhnosti NBU vplyvatyme na hamantsi ukraintsev [How to limit the independence of the NBU will affect the wallets of Ukrainians]. *Dzerkalo tyzhnya — Mirror of the week*, 15. Retrieved from https://dt.ua/finances/yak-obmezh-ennya-nezalezhnosti-nbu-vplyvatyme-na-gamanci-ukrayinciv-275779_.html [in Ukrainian].
9. Trunin, P. V., Knyazev, D. A., & Satdarov, A. M. (2010). *Analiz nezavisimosti tsentral'nykh bankov RF, stran SNG i Vostochnoy Yevropy [Analysis of the independence of the central banks of the Russian Federation, CIS countries and Eastern Europe]*. Retrieved from <https://docplayer.ru/29000982-Analiz-nezavisimosti-centralnyh-bankov-rf-stran-sng-i-vostochnoy-evropy.html> [in Russian].
10. Spysok krain Yevropeiskoho Soiuzu [List of countries of the European Union]. *uk.wikipedia.org*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%84%D0%B%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B%D0%B3%D0%BE_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D1%83 [in Ukrainian].

УДК 336.717.111:336.711.65

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ В РАМКАХ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ ТА ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

ЄГОРИЧЕВА Світлана Борисівна,

доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту
Інституту підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України
e-mail: yehorycheva.sb@gmail.com

Анотація. Охарактеризовано поняття фінансової інклюзії, визначено її роль у забезпеченні цілісності фінансової системи.

Виявлено проблеми її поглиблення в умовах функціонування системи протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму.

Доведено доцільність застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків, для підвищення рівня фінансової інклюзії.

Досліджено міжнародний досвід реалізації ризик-орієнтованого підходу у здійсненні ідентифікації та вивчення клієнтів, а також при запровадженні базових фінансових продуктів. Визначено можливі напрями його використання в Україні.

Ключові слова: фінансова інклюзія, фінансова цілісність, система протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму, ризик-орієнтований підхід, ідентифікація та вивчення клієнтів, базові фінансові послуги.

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття фінансова інклюзія, поряд із фінансовою стабільністю, фінансовою цілісністю і захистом прав споживачів фінансових послуг, стала однією з основних цілей державного регулювання фінансового сектору в багатьох країнах світу. Залучення до активного фінансового життя широкого кола економічних суб'єктів, насамперед, фізичних осіб, сприяє збільшенню ресурсної бази фінансових установ, а відтак їхньому позитивному впливові на економічний розвиток, оптимізації структури грошової маси, посиленню прозорості фінансових потоків, що створює умови для зменшення масштабів тіньової економіки. Зазначене актуалізує дослідження формування умов для поглиблення процесів

Анотація. Охарактеризовано поняття фінансової інклюзії, определена ее роль в обеспечении целостности финансовой системы. Выявлены проблемы ее углубления в условиях функционирования системы противодействия легализации преступных доходов и финансированию терроризма. Доказана целесообразность применения подхода, основанного на оценке рисков, для повышения уровня финансовой инклюзии. Исследован международный опыт реализации риск-ориентированного подхода в осуществлении идентификации и изучения клиентов, а также при внедрении базовых финансовых продуктов. Определены возможные направления его использования в Украине.

Ключевые слова: финансовая инклюзия, финансовая целостность, система противодействия легализации преступных доходов и финансирования терроризма, риск-ориентированный подход, идентификация и изучение клиентов, базовые финансовые услуги.

фінансової інклюзії, які сьогодні відбуваються, зокрема, у рамках функціонування системи запобігання та протидії відмиванню злочинних доходів і фінансуванню тероризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За-рубіжні науковці з початку 1990-х років активно обговорюють питання фінансової інклюзії, за-раз у їхніх публікаціях найчастіше аналізують-ся регіональні аспекти цієї проблематики або можливості і перешкоди використання сучас-них інформаційних технологій для збільшення доступу до фінансового обслуговування [1; 2]. Проте у вітчизняній фінансовій науці зазначені проблеми стали предметом дослідження лише в останні роки. Такий напрям був започаткований професором С. В. Науменковою, яка в циклі

своїх праць [3—5] розкрила сутність цього поняття, охарактеризувала показники його оцінювання, виявила проблеми забезпечення доступу населення до фінансових послуг в умовах України і запропонувала шляхи їх розв'язання. Утім, кількість робіт із цієї проблематики є незначною. Тут можна зазначити статтю Л. В. Нечипорук стосовно фінансової інклюдії в контексті страхових послуг [6], роботи С. С. Поляха [7; 8] і колективну публікацію [9], у якій визначається вплив фінансового включення на управління фінансовою безпекою на макрорівні.

Одночасно дослідженню різноманітних проблем функціонування системи протидії легалізації злочинних доходів, яка була запроваджена в Україні 2003 року, присвячена велика кількість робіт вітчизняних науковців, які працюють у сферах економіки, права, державного управління. Зокрема, за останні роки опубліковано низку статей, присвячених одному з найбільш актуальних на даний час аспектів цієї проблематики — використанню ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу [10—13].

Приблизно зі середини 2000-х років у зарубіжній науці і практиці діяльності міжнародних організацій почало формуватися розуміння безпосереднього взаємозв'язку поглиблення фінансової інклюдії із застосуванням форм і методів протидії легалізації доходів і фінансуванню тероризму, що знайшло відображення в низці публікацій та програмних і аналітичних матеріалів [14—18].

Утім, у вітчизняній науці дослідження цього кола проблем практично не проводиться. Фінансова інклюдія розглядається дещо відокремлено від інституційних умов її забезпечення, недостатньо аналізуються фактори, що позитивно або негативно впливають на її рівень.

Метою статті є виявлення напрямів застосування ризик-орієнтованого підходу в системі протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму для поглиблення процесів фінансової інклюдії із урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Під фінансовою інклюдією (від англ. *inclusion* — включення), або фінансовим охопленням, розуміємо можливість рівного доступу і використання фінансових продуктів та послуг, які прийнятні за ціною; відповідають потребам домогосподарств і підприємств; доступні для всіх сегментів суспільства незалежно від доходу і місця проживання; надаються представниками фінансового сектору

відповідально та екологічно для всіх учасників процесу [19]. Протилежним за змістом терміном є «фінансова ексклюзія», тобто виключення, коли суб'єкти з якихось причин не можуть отримати через офіційні канали («формальну фінансову систему») потрібні їм фінансові послуги і вимушені звертатися до нерегульованих або навіть нелегальних провайдерів.

Недостатній рівень фінансової інклюдії є в основному проблемою економік, що розвиваються, але й розвинуті країни зіштовхуються з аналогічними викликами, коли йдеться про найбільш вразливі або маргалізовані верстви населення, мігрантів (у т. ч. нелегальних), біженців тощо. За даними глобального дослідження Світового банку за 2017 рік, у цілому у світі нараховується близько 1,7 млрд дорослих людей, які не мають рахунків у будь-яких фінансових установах або в мобільних фінансових провайдерів, і це при тому, що 2014 року ця цифра дорівнювала 2 млрд осіб. Майже 60 % цієї кількості становлять жінки. Неохоплені базовими фінансовими послугами особи концентруються в найбільш вразливому сегменті населення: у першому квінтілі домогосподарств за рівнем доходів їх 27 %, тоді як у найбагатшому п'ятому квінтілі — у два рази менше. Фінансова ексклюзія непропорційно молода. Молодь у віці від 15 до 24 років становить третину людей, які не мають ніяких рахунків. У цілому, показники фінансового включення варіюються від 100 % (Данія, Фінляндія, Нідерланди, Норвегія, Швеція) до 10—15 % (Південний Судан, Центральнo-Африканська Республіка, Афганістан, Нігер) [20, с. 35—39].

В Україні, за результатами вищезазначеного дослідження, частка дорослого населення, яка має рахунки у фінансових установах, становить 63 %, що практично відповідає середньосвітовому рівню (69 %) і приблизно дорівнює показникам таких країн, як Грузія, Казахстан, Румунія, Уганда, Уругвай. Не охоплені базовими фінансовими послугами залишаються мешканці сільських районів, люди з низьким рівнем доходів, з обмеженими фізичними можливостями, люди похилого віку, а також представники мікробізнесу. Одночасно, в інших сферах, ніж розрахунково-депозитні послуги, — страхування, недержавне пенсійне забезпечення, інвестування, — фінансова інклюдія в нашій країні є незрівнянно нижчою.

Зокрема, аналітичне дослідження 2017 року засвідчило, що лише 6 % опитаних українців мають страхування ризиків, тільки 4 % респондентів

користуються медичним страхуванням і 5 % — страхуванням життя [21, с. 18; 6].

Аналіз наукових та аналітичних джерел засвідчив, що фінансова ексклюзія має різноманітні причини, як на боці самих людей, так і на боці фінансової системи та державного регулювання. Найчастіше причинами фінансового виключення називається низький рівень доходів, брак потреби в рахунку, висока вартість фінансових послуг, віддаленість фінансових установ і неможливість дистанційного обслуговування, недовіра до фінансової системи, відсутність потрібних документів і релігійні переконання [20, с. 40]. Для прикладу, у середині 2010-х років через офіційні канали міжнародні трудові мігранти щорічно відправляли додому близько 450 мільярдів доларів, сплачуючи комісійні на рівні до 20 %; одночасно вони також надсилали 150 мільярдів доларів через неформальні канали, навіть розуміючи, що вони є небезпечними для користувачів [18, с. 7]. Отже, зберігається використання неформальних фінансових послуг, оскільки часто вони є більш зручними і дешевшими, ніж офіційні.

Тому, на нашу думку, умовами для поглиблення фінансової інклюзії повинно стати не лише поліпшення фізичної доступності фінансових послуг, підвищення фінансової (крім того, і комп'ютерної) грамотності населення та забезпечення захисту прав споживачів [19], а й зростання добробуту широких верств населення внаслідок загального економічного піднесення, підвищення ефективності діяльності фінансових установ та підтримка здорової конкуренції на фінансовому ринку для оптимізації тарифів, поліпшення інституційного середовища за рахунок удосконалення нормативно-правових основ регулювання і нагляду, збирання та розповсюдження релевантної інформації, формування взаємної довіри фінансових установ та їхніх клієнтів, усебічної підтримки цих процесів на державному, регіональному і місцевому рівнях.

З другого боку, збільшення фінансового включення допомагає розв'язувати макроекономічні проблеми. Зокрема, у таких країнах, як Грузія, Ізраїль, Польща, Угорщина та інших, державні програми фінансової інклюзії були ухвалені, у тому числі, з метою скорочення використання готівки в економіці для зменшення фінансової бази для протиправних дій.

Фінансова інклюзія, безумовно, має не лише економічну, а й суттєву соціальну спрямованість, що ставить підвищення її рівня в центр

стратегій діяльності як національних фінансових регуляторів, так і великої кількості міжнародних організацій. Тут варто згадати, що хоча відомі Цілі сталого розвитку, визначені ООН, не визначають фінансове включення як окрему мету, визнається, що вона є центральною для досягнення багатьох з них. Фінансове включення чітко згадується в семи цілях, крім того, установлено чотири його показники для відстеження прогресу.

Утім, тривалий час вважалося, що перешкодою для активного підвищення рівня фінансової інклюзії є вимога щодо цілісності (від англ. *integrity* — цілісність, порядність, добросовісність) фінансової системи, що не сумісна з використанням фінансових послуг у протиправних цілях. Існувала думка, що масове залучення клієнтів, щодо яких із певних причин неможливо провести належні процедури ідентифікації, а також використання для збільшення фінансового включення послуг нетрадиційних провайдерів (мобільні оператори, ІТ-компанії, агенти тощо), створить умови для посилення процесів легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму.

Але при цьому не враховувався інший бік проблеми. Будучи ізольованими від формальних фінансових послуг, проблемні для фінансових установ групи населення, за потреби, просто змушені проводити свої операції через нерегульовані канали, збільшуючи сферу трансакцій, що перебувають поза офіційним контролем, і фінансову спроможність відповідних операторів. За таких умов ускладнюється виявлення та розслідування підозрілих операцій, сліди яких втрачаються у сфері використання лише готівки, тим самим зростають загальні ризики відмивання коштів і фінансування тероризму. Крім того, користувачі таких неформальних послуг абсолютно не захищені від шахрайства і фінансових зловживань.

Підтвердженням усвідомлення зазначених суперечностей стало формулювання 2010 року Групою експертів із фінансової інклюзії (G20-FIEG), серед інших принципів інноваційної фінансової інклюзії, принципу пропорційності. Відповідно до нього, щоб досягти розумного балансу, чинні правила повинні бути ретельно проаналізовані регуляторами, щоб визначити, чи є їхні вимоги до постачальників послуг і клієнтів пропорційними ризикам [15]. Неважко помітити, що тут декларується ідея ризик-орієнтованого підходу, який у той самий період

розроблявся фахівцями Групи з розробки фінансових заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і зміст якого набув остаточного варіанта в першій рекомендації Рекомендацій FATF, ухвалених 2012 року.

Отже, саме застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків, який дозволяє не лише ідентифікувати ризики, а й уживати заходи щодо їх зменшення, принципово змінило уявлення щодо можливості поєднання фінансової інклюзії і фінансової цілісності. Сьогодні вони вважаються не лише сумісними, а й такими, що взаємно підсилюються, що в результаті забезпечує фінансову стабільність. Фактично останні Рекомендації FATF надали можливості для залучення більшої кількості людей до формальної фінансової системи без шкоди для цілей боротьби з легалізацією коштів і фінансуванням тероризму. Більш того, фінансова інклюзія збільшує охоплення та ефективність функціонування режимів протидії. Для того, щоб створити методичні основи розв'язання проблем, пов'язаних із забезпеченням фінансової інклюзії, у лютому 2013 року FATF ухвалила Керівництво щодо заходів з протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму й забезпечення фінансової інклюзії [17].

Зокрема, стандарти FATF вимагають, щоб фінансові установи застосовували належні заходи щодо ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів, так званий *Customer Due Diligence (CDD)*. Одночасно, зрозуміло, що застосування надмірно обережного, формального підходу, що не ґрунтується на оцінці ризиків (як на етапі встановлення відносин, так і в контексті поточних відносин), може мати непередбачуваним наслідком виключення навіть цілком надійних клієнтів із регульованої фінансової системи. Це підтверджують результати вже згаданого дослідження Світового банку, відповідно до якого п'ята частина дорослих, які не мають рахунків у фінансових установах, пояснюють це браком документів, потрібних для їх відкриття. Причому цей показник з моменту проведення попереднього дослідження (2014 рік) не зменшився, а навіть зріс. Частка таких людей є значно більшою, зокрема в таких країнах, як Замбія (35 %), Філіппіни (45 %), Зімбабве (49 %) [20, с. 40].

Зазначена проблема є особливо актуальною для людей, які проживають у віддаленій сільській місцевості або працюють у неформальному секторі (зокрема особи, які отримують зарплату готівкою, незареєстровані мігранти та ін.),

а також шукачів притулку та біженців із високоризикованих країн. Утім, варто пам'ятати, що забезпечення цим людям доступу до фінансових послуг має вирішальне значення для їхньої повноцінної участі в економічному та соціальному житті, а також для отримання інших послуг, таких як забезпечення житлом, освіта, кредити для мікропідприємництва та ін.

Звичайно, не можна автоматично зараховувати всіх потенційних клієнтів до низькоризикованих лише на підставі того, що їх відносять до фінансово виключених. Ця категорія людей є дуже неоднорідною й у різних країнах складається з різних ризик-профілів. Проте за ґрунтовної ідентифікації саме низького ризику такі особи матимуть користь від застосування спрощених заходів і процедур.

Варто враховувати, що продукти й послуги, які пропонують новим, раніше не охопленим, насамперед, банківським обслуговуванням клієнтам, є найпростішими, з обмеженою функціональністю. Отже, за своїм характером вони несуть менші ризики відмивання доходів і фінансування тероризму, ніж стандартні продукти та послуги, що уможливує в такому разі звільнення від деяких заходів протидії залежно від ступеня цих нижчих ризиків. Тому FATF рекомендує країнам у рамках національної оцінки ризиків проводити оцінку ризиків цільових груп клієнтів, каналів збуту, фінансових продуктів (як складову секторальної оцінки ризиків або як спеціальну оцінку ризиків у контексті фінансової інклюзії).

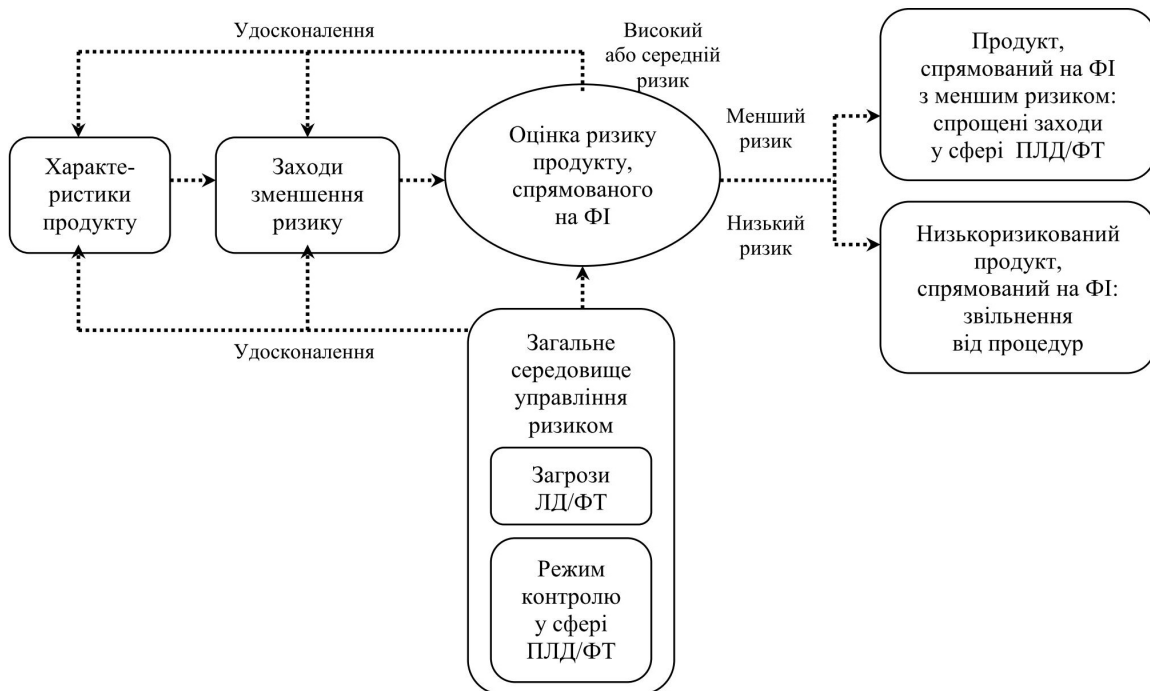
Для цього доцільно використовувати спеціальну методичку, запропоновану Світовим банком, — модуль оцінки продуктів, призначених для фінансової інклюзії (*Financial Inclusion Product Risk Assessment Module*). Цей модуль є складовою другого покоління інструментарію Світового банку, розробленого 2015 року і призначеного для проведення національної оцінки ризиків [22]. Він був доданий до восьми модулів оцінки, що існували раніше, і відрізняється від них тим, що більше використовує результати національної оцінки, ніж безпосередньо формує її зміст.

Оцінка ризику державними регуляторами повинна базуватися ось на чому:

- характеристиках продукту, які максимально реалістично відображають його особливості;
- специфічних для конкретного продукту наявних або потенційно можливих заходах зменшення ризиків;

- загальному середовищі ризику, яке включає загрозу відмивання коштів і фінансування теро-

ризму в країні та ефективність заходів протидії (рис.).

Умовні позначення: ФІ — фінансова інклюзія; ПЛД/ФТ — протидія легалізації доходів та фінансуванню тероризму.

Рис. Алгоритм процесу оцінки ризиків фінансових продуктів, спрямованих на фінансову інклюзію

Джерело: [22, с. 14].

Національна оцінка ризиків, проведена в Україні 2016 року, ще не враховувала наявності такого методичного інструментарію і не охоплювала питання фінансової інклюзії. Утім, у звіті Спеціального комітету Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL) за результатами дослідження «Зміцнення фінансової цілісності через фінансову інклюзію» (2014) зазначалося, що на той час уже десять юрисдикцій підтвердили наміри розглянути цей аспект у своїх національних оцінках ризиків [18, с. 11].

Варто враховувати, що продукти й послуги, які пропонують з метою фінансової інклюзії, містять менший ризик, якщо до них застосовують певні обмеження, що знижують їхню привабливість для зловживань. Обмеження можуть застосовуватися в таких напрямках: характер операцій і методи їх здійснення, географічне охоплення операцій (наприклад, лише внутрішні операції), обмеження кількості та/або загальної вартості трансакцій за тиждень або місяць, суми за однією трансакцією, загального щомі-

сячного обороту коштів на рахунку, залишку на рахунку.

Маючи на меті зростання рівня фінансової інклюзії й базуючись на ризик-орієнтованому підході, фінансові регулятори низки країн запровадили так званий «прогресивний», або «багаторівневий», підхід до ідентифікації та вивчення клієнтів. Відповідно до нього клієнти мають можливість різною мірою користуватися функціональністю рахунків, залежно від рівня перевірки, проведеної фінансовою установою. Доступ до базового, обмеженого рівня послуг надається за умови мінімальної ідентифікації особи. Користування іншими функціональними можливостями рахунків і додатковими послугами (збільшення лімітів трансакцій або залишків на рахунках, більш різноманітні канали доступу та ін.) дозволяється лише тоді, коли клієнт надає більший обсяг інформації і документації для проведення CDD. Крім того, самі ці рахунки, призначені для використання новими клієнтами, мають певні обмеження (щоденного або щомісячного вилучення коштів, залишку коштів тощо).

Зокрема, у Китаї 2015 року на базі циркуляра Народного банку щодо поліпшення послуг з обслуговування індивідуальних банківських рахунків і зміцнення управління рахунками (*New Individual Bank Account Circular*) і з метою допомогти банкам зменшити ризики ЛД/ФТ банківські рахунки для фізичних осіб були поділені на три категорії [23]. Рахунки першого типу є повнофункціональними, їхні умови дозволяють внесення та отримання готівки, перекази коштів, придбання фінансових продуктів, здійснення платежів за товари і послуги тощо. Рахунки другого типу можуть використовуватися для придбання фінансових продуктів, але обмежують перекази чи платежі певними пороговими обсягами. Режим рахунку третього типу обмежується платежами, крім того, існують обмеження щодо їхніх обсягів. Рахунки другого і третього типів не можуть використовуватися для внесення та отримання готівкових коштів, а також не надають можливості користуватися платіжними картками.

Відповідно, рахунки першого типу можна відкрити лише особисто у приміщенні банку. Рахунки інших типів дозволяється відкривати і за допомогою відеобанкоматів, смарт-банкоматів, смартфонів або через Інтернет. Коли використовуються ці канали віддаленого доступу, банки повинні застосовувати додаткові заходи CDD з метою ефективного пом'якшення ризиків: особисті дані клієнта повинні бути обов'язково верифіковані працівниками банку.

Критерії багаторівневої ідентифікації клієнтів значною мірою залежать від національного контексту, тобто ризик-профілю фінансово виключених груп населення, їхніх фінансових потреб, ризиків ЛД/ФТ у країні, наявності національного ідентифікаційного реєстру, технологій, що можуть використовуватися для моніторингу трансакцій, та ін. Кількість рівнів ідентифікації повинна залежати від характеристик фінансових продуктів і потреб знов залучених клієнтів. Зокрема, у Гватемалі реалізований варіант проведення багаторівневої ідентифікації залежно від середньомісячного доходу домогосподарства.

Утім, зазначена практика характерна не лише для країн, що розвиваються і мають низький рівень фінансової інклюзії. Немало відповідних прикладів стосовно країн, що є членами MONEYVAL — Австрії, Ізраїлю, Польщі, Словенії, Франції, Чеської Республіки та ін., — наводиться у вищезгаданому звіті Комітету

[18, с. 13—15]. Так, в Ізраїлі ідентифікацію клієнтів при відкритті базових рахунків дозволено проводити шляхом відеоконференції з наступним її документуванням; у Польщі виняток зроблено для власників передоплачених карток; у Франції та Австрії спрощення процедур ідентифікації стосується е-грошей за певних вимог до електронного пристрою та обмеження операцій.

У деяких країнах національні органи (центральні банки, підрозділи фінансової розвідки) проявили ініціативу, щоб урегулювати ситуацію, коли особа не може забезпечити належні традиційні форми ідентифікації. Ухвалені керівництва пропонують альтернативні засоби ідентифікації. Часто вони надають невичерпний перелік відповідної документації та розглядають варіанти, які вважатимуться такими, що не суперечать вимогам закону: посвідчення виборця, податкове свідоцтво, посвідчення працівника тощо. Це може бути навіть лист від «надійного джерела», тобто особи, яка знає клієнта і може підтвердити його особу. Зокрема, у Швейцарії ці питання регулюються Угодою про кодекс поведінки швейцарських банків щодо здійснення належної перевірки (CDB 16) [24], яка вимагає, щоб банки при відкритті рахунків підтверджували особу своїх клієнтів, використовуючи державні ідентифікаційні документи. Рішення про те, які документи приймати, залишається на розсуд самих банків. У виняткових ситуаціях, коли особу клієнта неможливо перевірити в установленому порядку, банк може провести ідентифікацію, перевібивши інші посвідчення або отримавши відповідні підтвердження від державних органів. Ці свідоцтва і копії наданих документів повинні зберігатися у файлі клієнта, крім того, оформляють документ із поясненням причин виняткової ситуації.

Зростаюча кількість країн, насамперед тих, що розвиваються, застосовує інноваційні, технологічні засоби для підтвердження особи клієнтів, що спрощує залучення населення до фінансових установ. Деякі країни створили загальнонаціональні реєстри населення, які можуть містити біометричні дані (відбитки пальців або сканування райдужки ока) і які фінансові установи використовують для перевірки ідентичності своїх клієнтів. Однією з основних проблем для реалізації цих технологічних рішень є створення потрібної інфраструктури — відповідних ридерів і стабільного інтернет-з'єднання, що дозволяє в режимі реального часу проводити

надійну автентифікацію отриманих біометричних даних з даними централізованої бази.

Завершуючи, варто зазначити, що на даний час фінансові установи України достатньо рідко зіштовхуються з фактами відсутності можливості провести належну ідентифікацію, верифікацію та подальше вивчення клієнта. Проте ситуація може змінитися. Наша країна сьогодні має структурно незбалансований ринок праці, що до того ж відчуває постійний тиск з боку сусідніх європейських країн щодо попиту на українську робочу силу, тому в недалекому майбутньому актуальною може стати проблема забезпечення нормальної життєдіяльності певної кількості трудових мігрантів, не завжди легальних. Крім того, хоча наразі Україна не фігурує як кінцева точка прибуття біженців і не є країною-транзитером на шляху до ЄС, напрямки потоків нелегальної міграції, біженців і шукачів притулку можуть змінитися. Тут слід згадати, що саме міграційна криза 2015 року змусила багато європейських країн удосконалити правила проведення CDD таких осіб. Тому міжнародний досвід застосування ризик-орієнтованого підходу для забезпечення фінансової інклюзії є корисним і вартим вивчення та наслідування.

Висновки. Проведене дослідження довело, що потреба залучення більшої кількості людей до формальної фінансової системи не може бути переоцінена. Фінансова інклюзія підвищує соціальну стабільність, матеріальний добробут,

спрямовує заощадження в інвестиції, що, зрештою, позитивно впливає на національну безпеку. Не можна протиставляти фінансове включення і фінансову цілісність, їх варто розглядати як взаємопов'язані та взаємообумовлені цілі економічної політики сучасних держав.

Виключення певних категорій населення зі сфери регульованих фінансових послуг негативно впливає на ефективність системи запобігання і протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму. Саме підхід, що ґрунтується на оцінці ризиків, дозволяє гармонізувати інтереси фінансово виключених осіб, фінансових посередників і держави. Для його застосування з метою фінансової інклюзії потрібні спільні зусилля регуляторних органів і фінансових установ для розроблення спеціальних низькоризикованих, але технологічних, продуктів і відповідних правил ідентифікації та вивчення нових клієнтів.

Повністю погоджуємось із думкою Голови НБУ Я. В. Смоля, яку він висловив під час першого Форуму з фінансової інклюзії [19], про те, регулювання на ринку має бути мінімально достатнім для того, щоб управляти ризиками, не сповільнюючи прогрес.

Запорукою створення оновленого регуляторного поля повинна бути тісніша глобальна координація дій регуляторів у всіх юрисдикціях, що матиме також позитивний ефект для економіки України.

Список використаних джерел

1. Berwal R. Financial Inclusion in India: Role of RBI / R. Berwal, M. Berwal // International Journal of Scientific and Research Publications. — 2017. — Vol. 7. — Is. 7. — P. 463—468.
2. Ozili P. K. Impact of digital finance on financial inclusion and stability / P. K. Ozili // Borsa Istanbul Review. — 2018. — Vol. 18. — Is. 4. — P. 329—340.
3. Науменкова С. В. Підвищення доступності фінансових послуг: актуальні питання регуляторної практики / С. В. Науменкова // Фінанси України. — 2013. — № 10. — С. 20—33.
4. Науменкова С. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні / С. Науменкова // Вісник Національного банку України. — 2014. — № 11. — С. 31—37.
5. Науменкова С. В. Фінансова інклюзивність: економічний зміст та підходи до вимірювання / С. В. Науменкова // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 4. — С. 363—371.
6. Нечипорук Л. В. Фінансова інклюзія в контексті страхових послуг / Л. В. Нечипорук // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2018. — Вип. 3 (26). — С. 411—417.
7. Полях С. С. Фінансова залученість населення як передумова забезпечення достатнього рівня захисту інтересів клієнтів фінансового сектора / С. С. Полях // Вісник СумДУ. Економіка. — 2014. — № 4. — С. 43—45.
8. Полях С. С. Методичні засади оцінювання взаємозв'язку між фінансовою залученістю населення і фінансовою стабільністю / С. С. Полях // Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Економічні науки. — 2018. — № 2. — С. 300—309.

9. Zachosova N. Risks and possibilities of the effect of financial inclusion on managing the financial security at the macro level / N. Zachosova, O. Herasymenko, A. Shevchenko // *Investment Management and Financial Innovations*. — 2018. — Vol. 15. — Is. 4. — P. 304—319.
10. Ковальчук А. Т. Запобігання та протидія відмиванню коштів: ризик-орієнтований підхід у контексті міжнародного співробітництва / А. Т. Ковальчук, Я. В. Котляревський // *Фінанси України*. — 2016. — № 10. — С. 77—88.
11. Єгоричева С. Б. Ризик-орієнтований нагляд у системі фінансового моніторингу / С. Б. Єгоричева // *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Економічні науки*. — 2016. — № 3. — С. 126—132.
12. Андрійченко Ж. О. Статистичне обґрунтування необхідності запровадження ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу в Україні / Ж. О. Андрійченко, С. О. Літвінова // *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. — 2017. — № 2. — С. 49—54.
13. Внукова Н. М. Управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу / Н. М. Внукова // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка*. — 2018. — № 8. — С. 64—68.
14. Implementing FATF Standards in Developing Countries and Financial Inclusion: Findings and Guidelines / [H. Bester, D. Chamberlain, L. de Koker et al.]. — Washington, DC : World Bank, 2008. — 188 p.
15. Innovative Financial Inclusion [Electronic resource] : Principles and Report on Innovative Financial Inclusion from the Access through Innovation SubGroup of the G20 Financial Inclusion Experts Group. — 2010. — P. 70. — Available at : https://www.gpfi.org/sites/default/files/documents/Principles%20and%20Report%20on%20Innovative%20Financial%20Inclusion_0.pdf.
16. De Koker L. Financial inclusion and financial integrity: aligned incentives? / L. de Koker, N. Jentzsch // *World Development*. — 2013. — Vol. 44. — P. 267—280.
17. Anti-Money Laundering and Terrorist Financing Measures and Financial Inclusion [Electronic resource] : FATF Guidance. — 2013. — Available at : http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/AML_CFT_Measures_and_Financial_Inclusion_2013.pdf.
18. Strengthening Financial Integrity through Financial Inclusion and the Situation of the MONEYVAL Jurisdictions [Electronic resource] / The Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism (MONEYVAL). — 2014. — Available at : <https://rm.coe.int/strengthening-financial-integrity-through-financial-inclusion-and-the-/16807150ea>.
19. Смолій Я. Вітальне слово на Finclusion UA: Форум з фінансової інклюзії [Електронний ресурс] / Я. Смолій. — 2018. — Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=71600439.
20. The Global Findex Database 2017. Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution [Electronic resource] / [A. Demirgüç-Kunt, L. Klapper, D. Singer et al.]. — 2018. — Available at : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29510>.
21. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні [Електронний ресурс] : Звіт про дослідження. Додатковий проект IP-FSS в Україні. — 2017. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332>.
22. Introduction to the National Risk Assessment Tool [Electronic resource] / World Bank Group. — 2015. — Available at : <http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2015/10/335451444161647619/Introduction-to-NRA-Tool.docx>.
23. China's New Tiered Bank Accounts and their Impact [Electronic resource]. — 2017. — Available at : <https://www.kapronasia.com/research/reports/chinas-new-bank-account-types-and-their-influence.html>.
24. Agreement on the Swiss banks' code of conduct with regard to the exercise of due diligence (CDB 16) [Electronic resource] / SBA. — 2016. — Available at : http://shop.sba.ch/1000020_e.pdf.

JEL Classification F65, G21, G28

FINANCIAL INCLUSION IN THE FRAMEWORK OF CRIMINAL PROCEEDS LEGALIZATION AND TERRORIST FINANCING COUNTERACTION SYSTEM

YEHORYCHEVA Svitlana

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Management
Institute for Personal Training of the State
Employment Service of Ukraine*

Summary. *The concept of financial inclusion is characterized, its role in ensuring the integrity of the financial system is determined. The problems of its deepening in the conditions of functioning of criminal proceeds legalization and terrorist financing counteraction system are revealed. The feasibility of a risk-based approach to increase financial inclusion is proved. The international experience of implementing a risk-oriented approach in identifying and studying of clients as well as introducing basic financial products has been researched. The possible directions of its use in Ukraine are determined.*

Keywords: *financial inclusion, financial integrity, criminal proceeds legalization and terrorist financing counteraction system, risk-oriented approach, identification and study of clients, basic financial services.*

The article has shown that the need to attract more people to the formal financial system can't be overestimated. Financial inclusion enhances social stability and material well-being, channels domestic savings into productive investment that ultimately positively affect national security. But its level is insufficient in many countries of the world including Ukraine. The financial exclusion has a variety of reasons, which are both on the side of the people themselves and on the side of the financial system and state regulation.

The financial inclusion and financial integrity can't be opposed; they should be considered as interconnected and mutually determined goals of the economic policy of modern states. The exclusion of certain categories of population from regulated financial services negatively affects the effectiveness of the system of prevention and counteraction of the legalization of criminal proceeds and the financing of terrorism. This may be the result of an excessively

cautious, formal approach to Customer Due Diligence.

The risk-based approach allows harmonizing the interests of financially excluded individuals, financial intermediaries, and the state. The products and services offered to new, previously excluded customers are the simplest ones with limited functionality. Consequently, by their nature, they have lower risk of money laundering and terrorist financing than standard products and services, which makes possible the exemption from certain countermeasures in this case depending on the degree of these lower risks. The international experience of implementation the so-called «progressive» or «multi-level» approach to identification is analyzed in the article.

So, the use of risk-based approach for financial inclusion requires joint efforts of regulators and financial institutions to develop special low-risk, but technological products, and appropriate Due Diligence procedures for new customers.

References

1. Berwal, R., & Berwal, M. (2017). Financial Inclusion in India: Role of RBI. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 7 (7), 463—468.
2. Ozili, P. K. (2018). Impact of digital finance on financial inclusion and stability. *Borsa Istanbul Review*, 18 (4), 329—340.
3. Naumenkova, S. V. (2013). Pidvyshchennia dostupnosti finansovykh posluh: aktualni pytannia rehuliatornoï praktyky [Improving the Availability of Financial Services: Current Issues of Regulatory Practices]. *Finansy Ukrainy — Finance of Ukraine*, 10, 20—33 [in Ukrainian].

4. Naumenkova, S. (2014). Finansova inkluzivnist ta problemy zabezpechennia dostupu naselennia do bazovykh finansovykh posluh v Ukraini [Financial inclusiveness and problems of ensuring access of population to basic financial services in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 11, 31—37 [in Ukrainian].
5. Naumenkova, S. V. (2015). Finansova inkluzivnist: ekonomichniy zmist ta pidkhody do vymiriuvannia [Financial inclusiveness: economic content and approaches to measuring]. *Aktualni problemy ekonomiky — Current problems of the economy*, 4, 363—371 [in Ukrainian].
6. Nechyporuk, L. V. (2018). Finansova inkluziia v konteksti strakhovykh posluh [Financial Inclusion in the Context of Insurance Services]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky — Financial and Credit Activities: The Problems of Theory and Practice*, 3 (26), 411—417 [in Ukrainian].
7. Poliakh, S. S. (2014). Finansova zaluchenist naselennia yak peredumova zabezpechennia dostatnoho rivnia zakhystu interesiv kliientiv finansovoho sektora [Financial involvement of the population as a prerequisite for ensuring an adequate level of protection of the interests of financial sector clients]. *Visnyk SumDU. Ekonomika — Bulletin of Sumy State University. Economics*, 4, 43—45 [in Ukrainian].
8. Poliakh, S. S. (2018). Metodichni zasady otsiniuvannia vzaiemozviazku mizh finansovoiu zaluchenistiu naselennia i finansovoiu stabilnistiu [Methodical principles of the estimation of the relationship between financial attraction of the population and financial stability]. *Visnyk KhNAU im. V. V. Dokuchaieva. Ekonomichni nauky — Bulletin of the KNNU named after V. V. Dokuchaev Economic Sciences*, 2, 300—309 [in Ukrainian].
9. Zachosova, N., Herasymenko, O., & Shevchenko, A. (2018). Risks and possibilities of the effect of financial inclusion on managing the financial security at the macro level. *Investment Management and Financial Innovations*, 15 (4), 304—319.
10. Kovalchuk, A. T., & Kotliarevskiy, Ya. V. (2016). Zapobihannia ta protydia vidmyvanniu koshtiv: ryzyk-oriientovanyi pidkhid u konteksti mizhnarodnoho spivrobitnytstva [Avoidance and counteraction to money laundering: a risk-oriented approach in the context of international cooperation]. *Finansy Ukrainy — Finance of Ukraine*, 10, 77—88 [in Ukrainian].
11. Yehorycheva, S. B. (2016). Ryzyk-oriientovanyi nahliad u systemi finansovoho monitorynhu [Risk-oriented supervision in the system of financial monitoring]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Ekonomichni nauky — Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. Economic Sciences*, 3, 126—132 [in Ukrainian].
12. Andriichenko, Zh. O., & Litvinova, S. O. (2017). Statystychne obgruntuvannia neobkhidnosti zaprovadzhennia ryzyk-oriientovanoho pidkhodu u sferi finansovoho monitorynhu v Ukraini [Statistical justification for the introduction of a risk-oriented approach in the field of financial monitoring in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva — Problems and prospects of entrepreneurship development*, 2, 49—54 [in Ukrainian].
13. Vnukova, N. M. (2018). Upravlinnia ryzykamy finansovykh ustanov u sferi finansovoho monitorynhu [Risk Management of Financial Institutions in the Field of Financial Monitoring]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Ekonomika — Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Economics*, 8, 64—68 [in Ukrainian].
14. Bester, H., Chamberlain, D., de Koker, L., Hougaard, C., Short, R., & Smith, A., et al. (2008). *Implementing FATF standards in developing countries and financial inclusion: findings and guidelines*. Washington, DC: World Bank.
15. Innovative Financial Inclusion. Principles and Report on Innovative Financial Inclusion from the Access through Innovation SubGroup of the G20 Financial Inclusion Experts Group. (2010). *gpi.org*. Retrieved from https://www.gpi.org/sites/default/files/documents/Principles%20and%20Report%20on%20Innovative%20Financial%20Inclusion_0.pdf.
16. De Koker, L., & Jentzsch, N. (2013). Financial inclusion and financial integrity: aligned incentives? *World Development*, 44, 267—280.
17. Anti-money laundering and terrorist financing measures and financial inclusion. FATF Guidance. (2013). *fatf-gafi.org*. Retrieved from http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/AML_CFT_Measures_and_Financial_Inclusion_2013.pdf.
18. Strengthening Financial Integrity through Financial Inclusion and the Situation of the MONEYVAL Jurisdictions. The Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism (MONEYVAL). (2014). *rm.coe.int*. Retrieved from <https://rm.coe.int/strengthening-financial-integrity-through-financial-inclusion-and-the-/16807150ea>.

19. Smolii, Ya. (2018). Vitalne slovo na Finclusion UA: Forum z finansovoi inkluzii [Welcome to Finclusion UA: Financial Inclusion Forum]. *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=71600439 [in Ukrainian].
20. Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., & Hess, J. The Global Findex Database 2017. Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution. *openknowledge.worldbank.org*. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29510>.
21. Finansova hramotnist, obiznanist ta inkluziia v Ukraini: Zvit pro doslidzhennia. Dodatkovyi proekt IP-FSS v Ukraini. (2017). [Financial Literacy, Awareness and Inclusion in Ukraine: Study Report Additional Project IP-FSS in Ukraine]. *bank.gov.ua*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332> [in Ukrainian].
22. Introduction to the National Risk Assessment Tool. World Bank Group. (2015). *pubdocs.worldbank.org*. Retrieved from <http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2015/10/335451444161647619/Introduction-to-NRA-Tool.docx>.
23. China's New Tiered Bank Accounts and their Impact. (2017). *kapronasia.com*. Retrieved from <https://www.kapronasia.com/research/reports/chinas-new-bank-account-types-and-their-influence.html>.
24. Agreement on the Swiss banks' code of conduct with regard to the exercise of due diligence (CDB 16). SBA. (2016). *shop.sba.ch*. Retrieved from http://shop.sba.ch/1000020_e.pdf.

УДК 331:25

СУЧАСНА ПОЛІТИКА ПЕНСІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

ВАРЦАБА Віра Іванівна

д.е.н., доцент,

завідувач кафедри фінансів і банківської справи

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e-mail: vira.vartsaba@gmail.com

ЗАСЛАВСЬКА Ольга Ігорівна

к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e-mail: o.i.zaslavska@gmail.com

Анотація. Розглянуто практичні аспекти функціонування пенсійної системи України, виявлено ключові проблеми і ризики політики пенсійного реформування.

Здійснено аналіз діяльності Пенсійного фонду України, акцентовано увагу на доцільності пошуку нових джерел його фінансування і підвищення фінансової стійкості.

Обґрунтовано необхідність реформування солідарної пенсійної системи, створення накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і розвитку системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсія, пенсійне страхування, пенсійна система, пенсійна політика, пенсійна реформа, Пенсійний фонд України, солідарна пенсійна система, накопичувальна пенсійна система, система добровільного пенсійного страхування.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів соціальної політики держави в сучасних умовах є вдосконалення системи соціального страхування як основи соціального забезпечення населення. Важливою складовою соціального захисту є пенсійна система, а головним чином — ефективність пенсійної політики, від якої залежить добробут населення і рівень стабільності в суспільстві. Нинішній критично низький рівень фінансування пенсійної системи України вимагає її фундаментального реформування. Чинна в державі солідарна пенсійна система сьогодні вже не здатна повною мірою забезпечити населення адекватними пен-

Анотация. Рассмотрены практические аспекты функционирования пенсионной системы Украины, выявлены ключевые проблемы и риски политики пенсионного реформирования. Осуществлен анализ деятельности Пенсионного фонда Украины, акцентировано внимание на необходимости поиска новых источников его финансирования и повышения финансовой устойчивости. Обоснована необходимость реформирования солидарной пенсионной системы, создание накопительной системы общеобязательного государственного пенсионного страхования и развития системы добровольного негосударственного пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: пенсия, пенсионное страхование, пенсионная система, пенсионная политика, пенсионная реформа, Пенсионный фонд Украины, солидарная пенсионная система, накопительная пенсионная система, система добровольного пенсионного страхования.

сіями попри неодноразові спроби її вдосконалення. Саме тому вимогою часу наразі виступає докорінне реформування солідарної системи, а також невідкладне запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування другого рівня і створення в найближчому майбутньому добровільного недержавного пенсійного забезпечення як третього рівня пенсійної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність зазначених проблем підтверджується значною кількістю публікацій з питань соціального забезпечення і пенсійного страхування населення. Теоретичні та практичні

підходи до функціонування пенсійної системи розглянуто в роботах багатьох зарубіжних учених, зокрема: Н. Барра, М. Вінера, Г. Мак-Таггарта, В. Роїка, Дж. Стігліца, Е. Фулґа, Р. Хольцмана та інших. Дослідженню проблем реформування системи пенсійного забезпечення в Україні присвячено численні роботи вітчизняних науковців і практиків: В. Андріїва, Н. Болотіної, О. Василика, В. Грушка, І. Гнибіденка, О. Долгової, А. Зарудного, О. Москаленко, Б. Надточія, В. Опаріна, О. Палій, М. Ріппи, Л. Ткаченко, П. Шевчука, О. Ярошенка, В. Яценка та інших.

Віддаючи належне напрацюванням науковців, слід зауважити, що існує потреба в подальшому вивченні питань, які стосуються сучасної реформи пенсійної системи України.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є виявлення основних проблем і ризиків сучасної пенсійної реформи в Україні з огляду на національні політичні, економічні та демографічні реалії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пенсійна система України, попри неодноразові спроби її реформування, залишається фінансово нестійкою. Останні десять років спостерігається щорічний дефіцит Пенсійного фонду України (ПФУ), покриття якого здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

Результати аналізу причин утворення дефіциту бюджету Пенсійного фонду, здійсненого Рахунковою палатою України 2017 року, показали,

що зменшення розміру єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) із 40 до 22 % призвело до зменшення доходів Пенсійного фонду на 96,4 млрд грн. Зростанню дефіциту бюджету ПФУ також сприяв низький рівень заробітної плати, скорочення кількості застрахованих осіб і страхувальників, а також зростання боргів із сплати ЄСВ та інших платежів до Пенсійного фонду [3]. За офіційними даними, дефіцит бюджету ПФУ 2013 року становив 28,8 млрд грн; 2014 р. — 21,8 млрд грн; 2015 р. — 31,8 млрд грн; 2016 р. — 85,6 млрд грн; 2017 р. — 56,1 млрд грн. А 2018 року дефіцит бюджету Пенсійного фонду затверджено на рівні 21,4 млрд грн [4; 7].

До швидкого зниження показника відношення пенсійних видатків до ВВП значною мірою призвело гальмування індексації пенсій. Якщо у 2008—2013 рр. видатки Пенсійного фонду сягали 16—17 % ВВП, то 2015 року вони зменшилися до 13,4 % ВВП, а 2017-го — до 9,8 %. Зміна ключових співвідношень, що характеризують розподіл і перерозподіл доходів, свідчить про те, що тягар кризи значною мірою був перекладений на пенсіонерів. Ураховуючи, що за 2014—2015 рр. спад реального ВВП сягнув 15 %, а реальної зарплати — 25%, масштаби падіння реальних доходів пенсіонерів є просто катастрофічними [6].

Дані щодо співвідношення видатків Пенсійного фонду України до ВВП за останні п'ять років представлено на *рис. 1*.

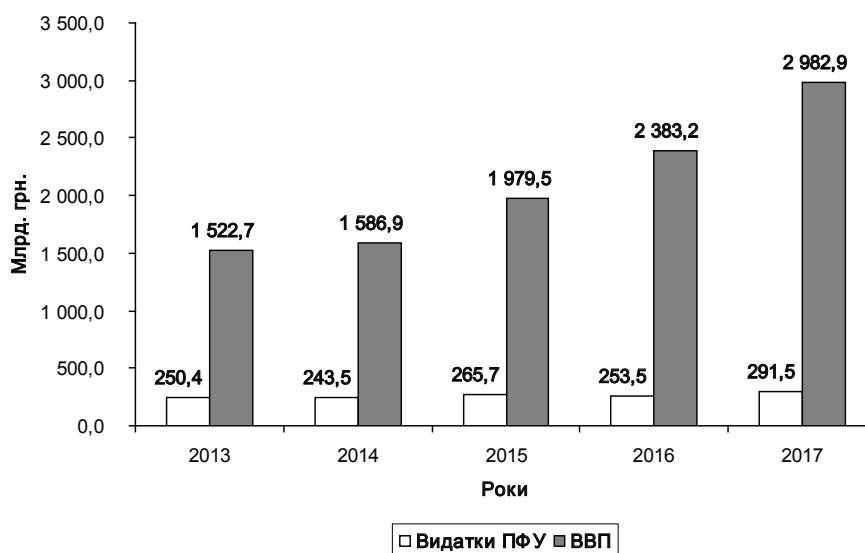

Рис. 1. Співвідношення видатків Пенсійного фонду України до ВВП у 2013—2017 рр. (на кінець року), млрд грн

Примітка. Побудовано за [6].

У дослідженні Представництва Міжнародного валютного фонду в Україні зазначено, що низька ставка єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, невелика кількість платників і значне заниження реальної заробітної плати є ключовими причинами недостатніх доходів Пенсійного фонду.

Зменшити дефіцит коштів 2017 року передбачалося за рахунок зростання зарплат і розши-

рення кола обов'язкових платників мінімального соціального внеску. Утім, навіть реалізація цих планів не дала можливості суттєво зменшити дефіцит бюджету ПФУ, він становив 25 % від усіх видатків фонду.

Розподіл застрахованих осіб у Державному реєстрі загальнообов'язкового державного соціального страхування України по діапазонах заробітної плати у 2016—2017 рр. представлено в *табл.*

Таблиця

Розподіл застрахованих осіб в Україні по діапазонах заробітної плати у 2016—2017 рр. (на кінець року, тис. осіб)

Показник з/п	менше ніж 3 200 грн	від 3 200 до 5 000 грн	від 5 000 до 10 000 грн	від 10 000 до 20 000 грн	від 20 000 грн до макс. велич., на яку нарах. ЄСВ	понад макс. велич., на яку нарах. ЄСВ
2016 рік	1 238,2	4 783,5	2 724,6	1 078,6	253,4	70,3
2017 рік	1 677,6	3 066,4	3 027,0	1 808,8	486,3	93,5

Примітка. Складено за [6].

На кінець 2016 року чисельність застрахованих осіб в Україні становила 10 148,5 тис. осіб, а на кінець 2017-го — 10 159,5 тис. осіб. При цьому третина з них отримувала заробітну плату не більше ніж 5 000 грн. Із 2016 року ЄСВ сплачують лише роботодавці і самозайняті за однаковою ставкою 22 %. При цьому пропорції розподілу ЄСВ змінено таким чином, аби забезпечити достатні надходження за трьома видами соціального страхування (на випадок безробіття, тимчасової непрацездатності, нещасних випадків на виробництві), а весь дефіцит сконцентрувати в пенсійній системі.

Загалом, розмір пенсійного внеску, як частини ЄСВ, скоротився майже удвічі. Демонстративне зниження розміру ЄСВ здійснювалося нібито з метою стимулювання бізнесу до детінізації та розвитку, але насправді поставило під великий сумнів фінансову спроможність страхової пенсійної системи: у 2016—2017 рр. надходження ЄСВ становили менше ніж половину всіх надходжень до бюджету Пенсійного фонду [6].

Новий етап пенсійної реформи в Україні пов'язують зі зміною уряду 2016 року. Основні зміни цього етапу стосувалися перерахунку

пенсій із використанням сучасних показників зарплатної бази (так зване осучаснення) і посилення вимог до страхового стажу. Реалізація зазначених напрямів пенсійної політики уряду повинна була компенсувати втрати пенсіонерів від замороження індексації пенсій та усунути розрив між новими і раніше призначеними пенсіями, а також установити прямий зв'язок між страховим стажем і розміром пенсій. Утім, попри актуальність і об'єктивність зазначених реформ, їх реалізація виявила низку помилок і ризиків, серед яких експерти виділили незбалансовану інформаційну кампанію, суб'єктивне трактування причин несправедливої диференціації пенсій, неадекватні темпи підвищення пенсійних виплат, табу на підвищення пенсійного віку та запровадження нової формули нарахування пенсій.

Фахівці зазначають, що найбільше уваги було приділено осучасненню пенсій, тобто їх підвищенню, проте більшість заходів передбачала скоріше протилежне.

Результати аналізу динаміки пенсійних виплат за останні п'ять років у перерахунку на долари свідчать, що за той період середня пенсія в Україні зменшилася в півтора рази (*рис. 2*).

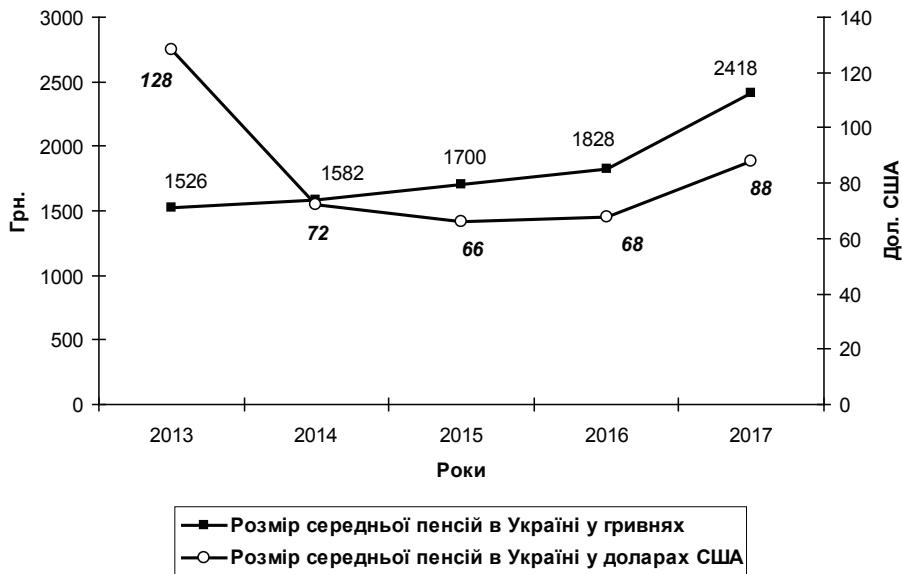

Рис. 2. Динаміка показників середньої пенсії в Україні у 2013—2017 рр. (на кінець року)

Примітка. Побудовано за [6].

Щодо диференціації розміру пенсій, то основною причиною було названо різницю в показниках зарплатної бази, яка застосовувалася для нарахування пенсій у різні роки. Для її усунення пропонувалося провести перерахунок усіх пенсій на зарплатній базі 3 764,4 грн одночасно зі зменшенням оцінки одного року стажу з 1,35 до 1 % і подальшою щорічною індексацією відповідно до темпів інфляції та приросту зарплат. Тоді в людей із різними датами виходу на пенсію, але з однаковими індивідуальними показниками стажу і заробітку, завжди буде однаковий розмір пенсій. Такий підхід експерти вважають несправедливим, тому що він робить усіх однаково бідними, тоді як новопризначені пенсії повинні бути вищими від раніше призначених [10].

Аналітики аргументують такий підхід тим, що в момент переходу людини від зайнятості до пенсії компенсаційна функція останньої має бути максимізована, щоби запобігти різкому падінню звичного рівня життя. Для «старих» пенсіонерів повинно бути передбачено державну підтримку в реалізації їхніх споживчих потреб, зокрема в медичних і соціальних послугах.

Важливою умовою адекватності пенсійних виплат є їхня своєчасна індексація. Останні кілька років індексація пенсій гальмувалася і саме це стало основною причиною їх знецінення і зрівнялівки на рівні, близькому до прожиткового мінімуму. Як показує досвід, підвищення

пенсій потрібно здійснювати поступово, щоб уникнути ризиків зростання споживчих цін через одноразове вкидання великої суми грошей на пенсійні виплати [2].

Одним із найбільш проблемних питань пенсійної реформи в Україні став пенсійний вік. Ще до визначення основних напрямів реформи уряд запевнював, що підвищення пенсійного віку не буде. Утім, демографічна ситуація в нашій країні диктує свої умови. Сьогодні в пенсійній системі України на 10 платників страхових внесків припадає 13 пенсіонерів, тому підвищення пенсійного віку є важливою умовою ефективної пенсійної реформи. На думку експертів, підвищення пенсійного віку і збільшення потрібного трудового стажу, які є дуже низьким за міжнародними стандартами, разом із подальшим посиленням можливих варіантів дострокового виходу на пенсію сприятимуть фінансовому розбалансуванню пенсійної системи в майбутньому. Крім того, ефективність і справедливість системи може бути поліпшена за рахунок зменшення або усунення категоріальних надбавок і спеціальних пенсій [5; 9].

Аналіз функціонування системи пенсійного страхування в Україні показав, що в умовах існування тільки першого рівня, тобто солідарної системи, практично неможливо поліпшити пенсійне забезпечення громадян. Це зумовлено цілою низкою факторів, серед яких, як уже зазначалося, не останнє місце посідає демографічна

ситуація. Солідарна система ефективно працює за умови, що пенсіонери становлять 10–12 % від загальної кількості населення, а в Україні нині пенсіонери за віком становлять 30 % від загальної чисельності населення. Окрім того, має місце значна трудова міграція — близько 7 млн працездатних українців працюють за кордоном, а відповідно, не здійснюють відрахування єдиного соціального внеску. Ще один фактор — це нелегальна зайнятість. Нерідко офіційно виплачується лише мінімальна зарплата, а решта — «у конвертах». Усі ці фактори свідчать про потребу часткового розвантаження солідарної пенсійної системи і закладання основи для створення додаткових джерел пенсійних виплат [1].

Важливим аспектом пенсійної реформи в Україні є відповідне законодавство. Тут потрібно зазначити, що вітчизняне пенсійне законодавство чотири рази зазнавало суттєвих реформувань, однак і до форми, і до змісту цих нововведень у фахівців є чимало застережень. Чинне пенсійне законодавство являє собою велику кількість нормативно-правових актів, дієвість яких не підвищується, а в окремих випадках навіть знижується. Тому вимогою часу є розроблення концепції реформування пенсійного законодавства України і його систематизація із залученням широкого кола фахівців у сфері права, економіки, демографії, зокрема вчених-юристів, економістів-практиків і представників громадянського суспільства. Кінцевим результатом пенсійної реформи має стати Пенсійний кодекс України — єдиний, консолідований нормативно-правовий акт, що об'єднає всі три рівні пенсійної системи України, спеціальне пенсійне забезпечення, а також питання сплати єдиного соціального внеску, призначення, виплати і перерахунку пенсій [10].

Ефективне функціонування пенсійної системи потребує суттєвої модернізації і Пенсійного фонду. У цьому аспекті важливим кроком щодо реалізації стратегічних і тактичних цілей його діяльності є розроблена урядом Стратегія модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року, в якій задекларовано, що технологічний, організаційний, інфраструктурний і кадровий розвиток ПФУ потребує

нових підходів, урахування інноваційних ідей і широкого втілення новітніх інформаційних технологій [8].

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволили дійти висновку, що реформи тільки в самій пенсійній системі не дадуть великого ефекту без оздоровлення економіки та всієї системи публічних фінансів України. Реальні структурні зміни в економіці та зайнятості потребують чіткої стратегії створення нових робочих місць з гідними умовами оплати праці. Держава, насамперед, повинна забезпечити потрібними умовами суб'єктів майбутнього пенсійного забезпечення шляхом надання можливостей отримання достойної заробітної платні і, як результат, достойної пенсії в майбутньому.

Ураховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід щодо пенсійного забезпечення населення та з огляду на демографічну ситуацію, подальше реформування пенсійної системи України має передбачати такі заходи:

- ухвалення законодавчого рішення про поступове підвищення пенсійного віку до 65 років для жінок і чоловіків, що забезпечить рівні умови в доступі до мінімальних гарантій і права на призначення пенсій шляхом гендерної уніфікації критеріїв страхового стажу;
- удосконалення обліку страхового стажу, вивчення доцільності переходу від щомісячного до щоквартального періоду обліку та впорядкування переліку пільгових періодів, які зараховуються до стажу без сплати внесків, із частковою сплатою внесків або на умовах субсидування внесків державою;
- удосконалення формули страхової пенсії, пошук оптимального поєднання показників заробітку і стажу, їхнього диференційованої оцінки;
- запровадження обов'язкових накопичувальних пенсій зі сплатою додаткових внесків понад ЄСВ і компенсацією фіскального навантаження на працівників;
- структурна реформа солідарної системи шляхом доповнення страхової пенсії універсальним базовим компонентом і перетворення її на трирівневу сучасну європейську пенсійну систему.

Список використаних джерел

1. Дмитрук Б. П. Еміграційні процеси в Україні: мотивації, тенденції та наслідки для країни / Б. Дмитрук, І. Чудаєва // Економіка та держава. — 2018. — № 1. — С. 4—10.

2. Жук О. Б. Фінансове забезпечення функціонування пенсійної системи України в умовах реформування економіки / О. Жук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Економіка і менеджмент. — 2017. — Вип. 25. — Ч. 2. — С. 50—54.
3. Іващенко А. Порівняльний аналіз законопроектів щодо підвищення пенсій (№ 6614, 6614-1, 6614-2, 6614-3, 6614-4, 6614-5) [Електронний ресурс] / за заг. ред. В. М. Мазярчука // Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. — 2017. — Режим доступу : https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/2017-08-07-Порівняльний_аналіз_пенсійних_законопроектів.pdf.
4. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Національного рейтингового агентства «Рюрік» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://rurik.com.ua>.
6. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua>.
7. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2018 рік : Постанова КМУ від 11 січня 2018 р. № 8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/pro-zatverdzhennya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayini-na-2018-rik>.
8. Про схвалення Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 14.09.2016 № 672-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2016-p>.
9. Ткаченко Л. Пенсійна система та пенсійна реформа в Україні [Електронний ресурс] / Л. Ткаченко; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. — Київ, 2018. — Режим доступу : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14044.pdf>.
10. Шумило М. М. Сучасний стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні (за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 21 грудня 2016 р.) / М. Шумило // Вісник Національної академії наук України. — 2017. — № 2. — С. 76—87.

JEL Classification H55

CURRENT POLICY OF PENSION REFORM IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

VARTSABA Vira

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Head of the Department of Finance and Banking,
State University «Uzhgorod National University»,
e-mail: vira.vartsaba@gmail.com*

ZASLAVSKAYA Olga

*Candidate of Economic Science,
Associate Professor of the Department of Finance and Banking,
State University «Uzhgorod National University»*

Annotation. *The article deals with practical aspects of the functioning of the pension system of Ukraine, identifies the key problems and risks of pension reform policy. It was analyzed the activity of the Pension Fund of Ukraine; attention was focused on the necessity of a search of new sources of its financing and financial stability increase. There were substantiated the necessity of reforming the solidarity pension system, creation of a cumulative system of compulsory state pension insurance and development of a voluntary non-state pension provision system.*

Keywords: *pension, pension insurance, pension system, pension policy, pension reform, Pension Fund of Ukraine, solidarity pension system, accumulative pension system, voluntary pension insurance system.*

An important component of social protection is the effectiveness of the pension policy, which affects population's welfare. The current critical level of the Ukrainian pension system financing requires its fundamental reformation.

The goal of the research is to identify the main problems and risks of modern pension reform in Ukraine, taking into account national political, economic and demographic realities.

The pension system of Ukraine is financially unstable. Thus, for the last ten years there has been an annual deficit of the Pension Fund of Ukraine (PFU), which was covered from the state budget. The increase in the deficit of the PFU's budget was a result of low wages, a reduction in the number of insured persons and insurers, as well as an increase in debts of a single social contribution in the Pension Fund.

The new stage of pension reform in Ukraine is associated with a change of government in 2016. The main changes in this phase were related to the recalculation of pensions using modern indicators of salary base and strengthening requirements for insurance period. However, the results of the analysis of the pension payments dynamics over the past five years in terms of US dollars showed that

during this period the average pension in Ukraine decreased by one and a half times.

One of the most problematic issues of pension reform in Ukraine is the retirement age. Nowadays in the pension system of Ukraine for 10 payers of insurance premiums there are 13 pensioners, therefore raising the retirement age is an important condition for effective pension reform.

An analysis of the functioning of the pension insurance system in Ukraine showed that in the conditions of existence of only the first level, i.e., the solidarity pension system, it is quite impossible to improve the pension provision of citizens. The solidarity system works efficiently, only if there are 10—12 % pensioners of total population, and in Ukraine pensioners by age make up 30 % of the total population. This factor indicates the need to lay the foundation for creating additional sources of retirement benefits.

The results of the research led to the conclusion that reforms only in the pension system will not have an effect without improving the economy and the entire system of public finances. First of all, the state must provide necessary conditions for the work of the individuals of future pension provision by providing opportunities for obtaining

decent wages and, as a result, a decent pension in the future. Taking into account domestic and foreign experience in providing pensions to the population, further reformation of the pension system of Ukraine should include such measures as: adopting a legislative decision on the gradual increase of the retirement age for women and men up to 65 years, which will ensure equal conditions for access to minimum guarantees through gender unification

criteria of insurance experience; improvement of the formula of an insurance pension, search for an optimal combination of indicators of earnings and seniority, their differentiated assessment; introduction of mandatory accumulation pensions with the payment of additional contributions; structural reform of the solidarity system and its transformation into a three-tier modern European pension system.

References

1. Dmytruk, B. P., & Chudayeva, I. B. (2018). Emihratsiyni protsesy v Ukraini: motyvatsiyi, tendentsiyi ta naslidky dlya krayiny [Emigration processes in Ukraine: motivation, trends and implications for the country]. *Ekonomika ta derzhava — Economics and the State*, 1, 4—10 [in Ukrainian].
2. Zhuk, O. B. (2017). Finansove zabezpechennya funktsionuvannya pensiyanoi systemy Ukrainy v umovakh reformuvannya ekonomiky [Financial support of the functioning of the pension system of Ukraine in the conditions of reforming the economy]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment» — Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series «Economics and Management»*, 25 (2), 50—54 [in Ukrainian].
3. Ivashchenko, A. (2017). Porivnyal'nyy analiz zakonoproektiv shchodo pidvyshchennya pensiy (№ 6614, 6614-1, 6614-2, 6614-3, 6614-4, 6614-5) [Comparative analysis of bills on increasing of pensions (№ 6614, 6614-1, 6614-2, 6614-3, 6614-4, 6614-5)]. *feao.org.ua*. Retrieved from https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/2017-08-07-Порівняльний_аналіз_пенсійних_законопроектів.pdf [in Ukrainian].
4. Ofitsiyyny sayt Kabinetu Ministriv Ukrainy [Official site of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Ofitsiyyny sayt Natsional'noho reytynhovoho ahent-stva «Ryurik» [Official site of the National rating agency «Rurik»]. *rurik.com.ua*. Retrieved from <http://rurik.com.ua> [in Ukrainian].
6. Ofitsiyyny sayt Pensiynoho fondu Ukrainy [Official site of the Pension Fund of Ukraine]. *www.pfu.gov.ua*. Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennya byudzhetu Pensiynoho fondu Ukrainy na 2018 rik. Postanova KМУ vid 11 sichnya 2018 r. № 8 [On approval of the budget of the Pension Fund of Ukraine for 2018. Resolution of the CMU dated January 11, 2018, № 8]. *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayini-na-2018-rik> [in Ukrainian].
8. Pro skhvalennya Stratehiyi modernizatsiyi ta rozvytku Pensiynoho fondu Ukrainy na period do 2020 roku: Rozporyadzhennya KМУ vid 14.09.2016 № 672-p [On the approval of the Strategy for the modernization and development of the Pension Fund of Ukraine for the period up to 2020: Resolution of the CMU dated September 14, 2016, № 672-p]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2016-r> [in Ukrainian].
9. Tkachenko, L. (2018). *Pensiyina systema ta pensiyina reforma v Ukraini [Pension system and pension reform in Ukraine]*. Retrieved from <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14044.pdf> [in Ukrainian].
10. Shumylo, M. M. (2017). Suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku systemy pensiynoho zabezpechennya v Ukraini (za materialamy naukovooho povidomlennya na zasidanni Prezydiyi NAN Ukrainy 21 hrudnya 2016 r.) [Current situation and prospects of the development of the pension system in Ukraine (based on the scientific report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, December 21, 2016)]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy — Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 2, 76—87 [in Ukrainian].

УДК 336.71-047.27(477)

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЯКОСТІ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКУ

ЗАТВОРНИЦЬКИЙ Костянтин Сергійович

аспірант

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: zatvornik29@gmail.com

Анотація. Розглянуто теоретичні та практичні аспекти кредитної діяльності банків України з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів.

Досліджено наявні підходи та критерії оцінки якості кредитних портфелів провідними банківськими установами України і Європи.

Проведено аналіз якості кредитного портфеля банківської системи України за критеріями «дохідність — ризик» за допомогою коефіцієнтного аналізу та обґрунтовано доцільність використання інтегрованого показника для оцінки якості кредитних портфелів банків.

Ключові слова: дохідність, ліквідність, ризик, кредитний портфель, економічні нормативи, кредитні послуги, ефективність.

Постановка проблеми. Методи та критерії оцінки якості кредитних портфелів, що використовуються банківськими менеджерами і наглядовими органами України на практиці, мають низьку ефективність і не завжди дозволяють об'єктивно оцінити й передбачити потенційні загрози фінансовій стабільності банків. Про це свідчить високий рівень проблемних кредитів банків України, який, за даними Національного банку України, перевищує 50 % і є одним із найвищих показників серед європейських країн. Таке становище сигналізує про наявність нерозв'язаних в Україні проблем теоретичного і методичного характеру, які негативно впливають на розвиток кредитування. Однією з причин низької якості кредитних портфелів вітчизняних банків є недосконалість банківських методик визначення кредитоспроможності позичальників. Серйозною проблемою є фрагментарність і некомплексність ухвалених і чинних законодавчих актів щодо регулювання кредитних процесів. Зокрема, Постанова Правління НБУ № 351, що є базовою для визначення розмірів кредитного ризику банками України, закладає недостатньо якісний фундамент для

Аннотация. Рассмотрены теоретические и практические аспекты кредитной деятельности банков Украины с учетом влияния внешних и внутренних факторов. Исследованы существующие подходы и критерии оценки качества кредитных портфелей ведущими банковскими учреждениями Украины и Европы. Проведен анализ качества кредитного портфеля банковской системы Украины по критериям «доходность — риск» с помощью коэффициентного анализа и обосновано целесообразность использования интегрированного показателя для оценки качества кредитных портфелей банков.

Ключевые слова: доходность, ликвидность, риск, кредитный портфель, экономические нормативы, кредитные услуги, эффективность.

формування внутрішньобанківських положень оцінки кредитоспроможності, не враховуючи специфіки функціонування низки потенційних позичальників — юридичних осіб. Негативно впливає на якість кредитних портфелів банків і надто висока облікова ставка НБУ та складність передбачення динаміки інфляційних процесів. З огляду на зазначене важливого значення набувають аналіз і порівняння використовуваних в Україні та за кордоном критеріїв оцінки якості кредитних портфелів, які б дозволили банкам забезпечити ефективно управління якістю кредитних портфелів і своєчасне вжиття заходів щодо недопущення зростання кредитних ризиків у діяльності банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню кредитної діяльності банків значну увагу приділяли такі науковці: В. Вовк, Ю. Бугель, В. Грушко, Л. Дудинець, Г. Карчева, О. Колодізев, Л. Карпчук, А. Кузнецова, О. Лисенок, В. Міщенко, Л. Примостка, Дж. Сінкі, Л. Слобода, І. Тарануха та інші. У своїх дослідженнях науковці розглядали питання управління кредитним портфелем банків, взаємозв'язок між кредитною діяльністю банків та ефектив-

ністю функціонування банківської установи як учасника ринку фінансових послуг, формування оптимального кредитного портфеля тощо. Проте для забезпечення стабільної та прибуткової діяльності банків актуальним є розроблення сучасних критеріїв оцінки якості кредитних портфелів банків, що дозволить підвищити ефективність їхньої діяльності та сприятиме розвитку економіки країни.

Метою статті є огляд та аналіз критеріїв оцінки якості кредитних портфелів банків України і зарубіжних банківських установ, порівняння їхньої ефективності та доцільності застосування.

Виклад основного матеріалу. Кредитний портфель є основною частиною активів будь-якого банку, забезпечуючи потрібну для функціонування установи прибутковість. При цьому рівень якості кредитного портфеля залежить від

його структури, яка формується під впливом індивідуальних особливостей кредитної політики кожного окремого банку.

На думку дослідників, якість кредитного портфеля передусім визначається його спроможністю генерувати максимально можливу прибутковість за помірною рівню кредитного ризику та ліквідності балансу банку [1; 2].

Побудова якісного кредитного портфеля неможлива без урахування зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на процес формування його структури та величину якісних характеристик (табл. 1). Усвідомлення механізму та взаємодії елементів кредитного процесу і логіки виконуваних ним функцій дає змогу банківським установам поліпшувати якість кредитного портфеля через зміну окремих аспектів підконтрольних установі організаційних сторін свого функціонування.

Таблиця 1

Фактори впливу на якість кредитного портфеля банку

Внутрішні	Зовнішні
<ol style="list-style-type: none"> 1. Безпеченість ресурсною базою банку. 2. Структура кредитного портфеля банку, надмірна його концентрація або диверсифікація. 3. Наявність ефективної системи управління кредитним ризиком. 4. Раціональність кредитної політики. 5. Професійний рівень працівників банку. 6. Ступінь упровадження інноваційних банківських технологій, продуктів, послуг. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Стан розвитку економіки. 2. Грошово-кредитна політика. 3. Нормативно-правове забезпечення кредитного процесу банків. 4. Платоспроможність населення. 5. Конкуренція на ринку банківських послуг. 6. Кон'юнктура попиту на кредитні ресурси та їхня пропозиція на ринку. 7. Кредитоспроможність позичальників. 8. Рівень тінзації економіки.

Примітка. Розроблено автором.

Одним із факторів впливу на кредитний портфель є забезпеченість банку якісною ресурсною базою, що може бути спрямована на розширення кредитної діяльності та надання кредитів клієнтам за вигіднішими для них умовами, у тому числі довгострокових і більших за обсягом. Іншими ключовими факторами, від яких залежить якість кредитного портфеля, є рівень ефективності роботи служб ризик-менеджменту банку і реалізації затвердженої кредитної політики. Окремо слід зазначити, що формування кредитного портфеля і підтримка його якості на допустимому рівні потребують не тільки збільшення доступності банківських продуктів для клієнтів завдяки інформаційним технологіям, а й наявність у банку високопрофесійних працівників. Фактори зовнішнього впливу на кредитний портфель зазвичай є незалежними від банку, але повинні враховуватися, оскільки успішна бан-

ківська діяльність матиме місце лише за умов її функціонування як відкритої системи, яка спроможна адекватно сприймати і реагувати на умови зовнішнього середовища.

На діяльність вітчизняних банків суттєвий вплив має економічна ситуація у країні та особливості нормативно-правового забезпечення. Через достатньо високе податкове навантаження доходи багатьох позичальників мають не задокументований характер. За даними МВФ, тіньова частина економіки країни на сьогодні становить близько 45 %. За таких умов, порівняно з банками розвинутих країн, банки України вимушені ставити нижчі вимоги до своїх клієнтів і менш критично підходити до наданої позичальниками інформації, орієнтуючись на власний досвід роботи з конкретними клієнтами і враховуючи другорядні фактори. А це призводить до погіршення якості кредитних портфелів

банків. Варто зазначити, що досить часто банки проводять досить поверхневу перевірку відомостей щодо фінансового стану позичальників. Саме тому вітчизняні банки мають урахувати прогресивний досвід діяльності зарубіжних банківських установ.

Орієнтація України на західний формат побудови ризик-менеджменту в банках повинна вимагати відособленості служб управління ризиками кредитного портфеля від керівних органів установи.

Формування такої культури має бути спрямоване на постійне очікування банками реалізації негативних сценаріїв розвитку кредитної діяльності, на створення систем протидії можливим ризикам із використанням ефективних методик зниження, уникнення або передання ризиків.

На сьогодні актуальним для банків є доцільність зміни підходів до управління кредитним ризиком у банках як на індивідуальному, так і портфельному рівнях, упровадження сучасних інструментів упередження проведення банками високоризикової діяльності, що неможливо без розроблення ефективної системи оцінки якості кредитних портфелів з використанням

об'єктивних критеріїв та методів для оцінки рівня кредитного ризику в банках [3]. Сутність кредитного ризику завжди полягає у наявності певної вірогідності невиконання позичальниками своїх зобов'язань перед кредитором [4, с. 172]. Оскільки цей вид ризику присутній на рівні кожної кредитної угоди, то стає цілком зрозумілою банківська практика його виявлення, попередження та оперативного управління. З цією метою найбільш зручним способом виділення специфіки ризиків за кожним клієнтом є їхня класифікація та групування, визначення основних компонентів кредитного ризику — експозиції ризику, вірогідність дефолту або погіршення кредитного стану позичальника, а також можливість повернення боргу за умов дефолту.

У процесі ефективного управління кредитною діяльністю банку важливим є оцінка кредитного ризику на рівні кожної кредитної операції та в цілому оцінка якості кредитного портфеля за допомогою системи різних методів та критеріїв (рис. 1), що базуються на показниках фінансової та статистичної звітності банків, експертних оцінках, використанні економіко-математичних методів та сучасних програмних комплексів.

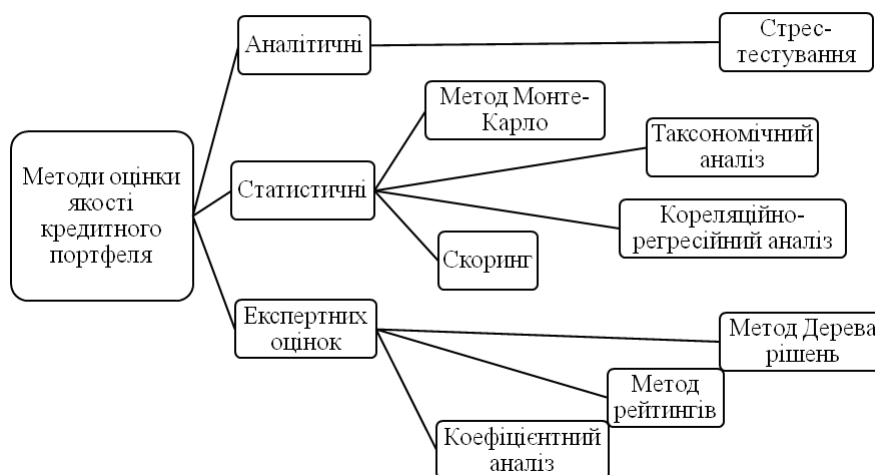

Рис. 1. Методи оцінки якості кредитного портфеля банку

Примітка. Розроблено за даними [2].

Для розвинутих банківських систем рейтингування є традиційним методом оцінювання кредитного ризику Широко відомими міжнародними організаціями, що займаються рейтингуванням комерційних і державних установ, є Standard & Poor's, Moody's Investors Service, Fitch Ratings. Їхніми аналогами в Україні виступають «Кредит-Рейтинг», «Експерт-Рейтинг», «ІВІ-Рейтинг». Зауважимо, що рейтинги пози-

ціальників характеризують лише вірогідність дефолту позичальника і стосуються, здебільшого, індивідуальних позик і не характеризують ризик кредитного портфеля банку в цілому.

Поряд із рейтингуванням у процесі управління кредитними ризиками банки активно використовують економіко-математичні моделі та коефіцієнтний аналіз. Моделювання кредитного портфеля дозволяє банкам оцінити кредитний

ризик і можливі втрати залежно від кількості позичальників, величини активів під ризиком та ступеня диверсифікації між різними групами позичальників, галузями і країнами. Натомість, проблема оцінки кредитного ризику полягає у складності дослідження «ефектів портфеля», коли потрібно оцінити спільну вірогідність дефолту для будь-якої пари позичальників, що стає значною, якщо індивідуальні ризики позичальників корелюють між собою [3; 5].

Використання рейтингових методів найбільш ефективно знайшло своє відображення саме в побудові банками скорингових моделей оцінювання кредитоспроможності позичальника. На сьогодні існує численна кількість їхніх варіацій, і всі вони покликані в кінцевому підсумку призвести до зменшення проблемних кредитів банків. Шляхом побудови взаємозв'язків між соціальними параметрами клієнтів та їхніми поведінковими моделями банкам вдається краще передбачати ризики за кредитними операціями. В Україні аналітичну роботу з такими позичальниками проводить Українське бюро кредитних історій (УБКІ), що може самостійно визначити рівень їхньої кредитоспроможності за власною методикою. У своїй роботі банки не обмежені виключно наявними в них даними. Зазвичай співпраця ведеться також із приватними компаніями, що збирають свої бази даних про позичальників і розробляють комбіновані скорингові моделі на основі даних широкого кола банківських організацій. Аналогічні УБКІ скорингові моделі використовуються у США (переважно FICO) та Європі (Equifax, Experian).

Оцінювання ризиків кредитування за участі визнаних у світі методик має свою специфіку та є індивідуальним для кожного банку. На сьогодні зарубіжні країни застосовують такі системи для оцінки кредитоспроможності позичальників — методи комплексного аналізу: Правило «6С»; CAMPARI; PARTS; PARSER; Система 4FC. Їхнього перевагою є те, що, крім фактично отримуваних від позичальника документально підтверджених відомостей, вони враховують його цілі та звертають значну увагу на якість забезпечення. При цьому методика CAMPARI охоплює більше показників, які підлягають аналізу, та акцентує увагу на дохідності кредитних операцій і діловій репутації клієнта.

Поряд із рейтингуванням, використанням моделювання для оцінки кредитного ризику широко використовується коефіцієнтний аналіз, який передбачає формування оптимальних

для конкретних позичальників коефіцієнтів та їхніх нормативних значень й аналізі їх у динаміці й порівнянні із середніми значеннями за всією галуззю або зі значенням по аналогічних підприємствах [6, с. 291]. Зокрема, банківськими установами Японії, які встановлюють допустимі межі щодо співвідношень фінансових показників позичальників. Банківський сектор США характеризується високим рівнем залучення інформаційних технологій у своїй діяльності, а їхні скорингові системи є одними з найкращих у світі [7].

Кожен із перелічених методів має свої слабкі і сильні сторони. Усі вони по-різному підходять до аналізу якості кредитного портфеля за допомогою властивих для них інструментів. Проте не всі з них можна використовувати для створення інтегрального показника, завданням якого є об'єктивне визначення якості кредитного портфеля на базі врахування різнобічних факторів з урахуванням їхньої значимості. У цьому контексті саме коефіцієнтний аналіз є найбільш перспективним для побудови інтегрального показника якості кредитного портфеля.

На коефіцієнтному методі базується використання Національним банком України обов'язкових економічних нормативів для оцінки кредитного ризику банків, які є дієвим інструментом підтримки стабільності банківської системи. Їхньою метою є зниження ризиків кожного банку в розрізі визначеного кола параметрів. Дотримання допустимих значень нормативів кредитного ризику також можна розглядати як індикатор якості кредитного портфеля. Такими нормативами є норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше ніж 25 % — Н7), норматив великих кредитних ризиків (не більше ніж 8-кратний розмір регулятивного капіталу — Н8), норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше ніж 25 % — Н9). Дотримання обов'язкових економічних нормативів є обов'язковим для банків. Зауважимо, що станом на 01.10.2018 у цілому в банківській системі нормативи кредитного ризику дотримуються на допустимому рівні (Н7 = 20,06 %; Н8 = 172,28; Н9 = 12,04 %). Водночас нормативу Н7 в Україні не дотримуються 15 банків, нормативу Н8 — три банки і нормативу Н9 — 16 банків, що свідчить про високі кредитні ризики в діяльності цих банків і недостатність регулятивного капіталу на їх покриття (табл. 2).

Дотримання обов'язкових економічних нормативів кредитного ризику в банківській системі України

Норматив		станом на			
		01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.10.2018
H2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше ніж 10 %)	12,31	12,69	16,10	15,73
H7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше ніж 25 %)	22,78	21,48	20,29	20,06
H8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше ніж 8-кратний розмір регулятивного капіталу)	364,14	308,27	208,31	172,28
H9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше ніж 25 %)	31,19	36,72	17,89	12,04

Примітка. Розроблено за даними [8].

Основною метою ефективного управління кредитним портфелем банку є забезпечення максимальної доходності кредитного портфеля за допустимого кредитного ризику [5, с. 111]. Дохідність окремих позик і кредитного портфеля в цілому зазвичай повинна виконувати дві основні функції — покривати собівартість виданих кредитів і забезпечувати визначений банком рівень доходності. Основна увага під час контролю доходності кредитного портфеля приділяється визначенню оптимального рівня процентних ставок за всіма видами кредитних послуг, які надаються банком, і своєчасної сплати процентів та погашення основної заборгованості за кредитом.

Банківські установи ЄС і США забезпечують належний рівень доходності кредитних операцій і гармонійно поєднують інтереси банківської системи та економіки держави [9, с. 41]. Перевага зарубіжних банків над вітчизняними полягає в тому, що вони спромоглися зробити кредитування малого бізнесу і населення одним із важелів розвитку держави. Такі результати є наслідком створення в цих країнах оптимальних ринкових умов, які забезпечені якісним законодавчим підґрунтям і широкими повноваженнями виконавчих органів влади. При цьому боротьба з економічними негараздами в розвинутих країнах ведеться через збільшення доступності кредитних послуг і зниження ставок рефінансування, забезпечуючи фінансування реального сектору економіки. На протигагу успіхам зарубіжних банків, доходність кредитних портфелів банківського сектору України

залишається низькою через високі кредитні ризики і необхідність формування значних обсягів резервів на їх покриття. Ситуація ускладнюється високою часткою державних банків, які мають неякісні кредитні портфелі. Втрата значної частини доходів вітчизняними банками відбувається і через неефективність роботи з проблемними кредитами.

Зауважимо, що оцінюючи ефективність управління кредитним портфелем з позиції «ризик — доходність», зокрема як співвідношення різниці доходності кредитного портфеля і безризикової ставки до параметра ризику, дає можливість банкам оптимально формувати портфель із заздалегідь визначеною на майбутнє цільовою якістю. Попри теоретичну простоту, труднощі виникають саме на етапах визначення адекватної безризикової ставки і точної оцінки ризику портфеля. Зазвичай, така ставка дорівнює базовій ставці, що діє на даному кредитному ринку (LIBOR, prime-rate, ставка рефінансування, ставка за цінними паперами уряду тощо) [5, с. 132].

Утім, комплексна оцінка якості кредитного портфеля має здійснюватися не тільки в контексті «ризик — доходність», але з урахуванням його ліквідності, тобто за трьома критеріями: «дохідність — кредитний ризик — ліквідність». Забезпечення потрібного рівня ліквідності кредитного портфеля є одним з основних пріоритетів банків для підтримки його якості [2; 10, с. 30]. Для банку ліквідність є необхідним елементом ефективного функціонування та інструментом забезпечення своєчасного виконання

своїх зобов'язань перед клієнтами і партнерами. З одного боку, високий рівень кредитного ризику і наявність високої частки проблемних кредитів у багатьох банках негативно впливають на їхній рівень ліквідності та банківської системи і на можливості кредитування економіки. З другого боку, в банках України до цього часу зберігається висока частка саме короткострокових зобов'язань за депозитами, що погіршує їхні можливості кредитування довгострокових проєктів, створює напруженість у банківській сфері. Утім, запровадження Національним банком із 1 грудня 2018 року обов'язкового нормативу ліквідності — коефіцієнта покриття ліквідності

(LCR) — сприятиме підвищенню рівня ліквідності банків та їхньої стабільності, зробить їх стійкішими до короткострокових шоків ліквідності, характерних для кризових періодів, коли відбувається значний відплив коштів клієнтів.

У рамках концепції оцінки якості кредитного портфеля банку «дохідність — кредитний ризик — ліквідність» особливу увагу слід приділити виявленню, оцінці та моніторингу і контролю проблемної кредитної заборгованості / непрацюючих кредитів (NPL).

На сьогодні банківський сектор України демонструє занадто високий рівень непрацюючих кредитів [8] (рис. 2).

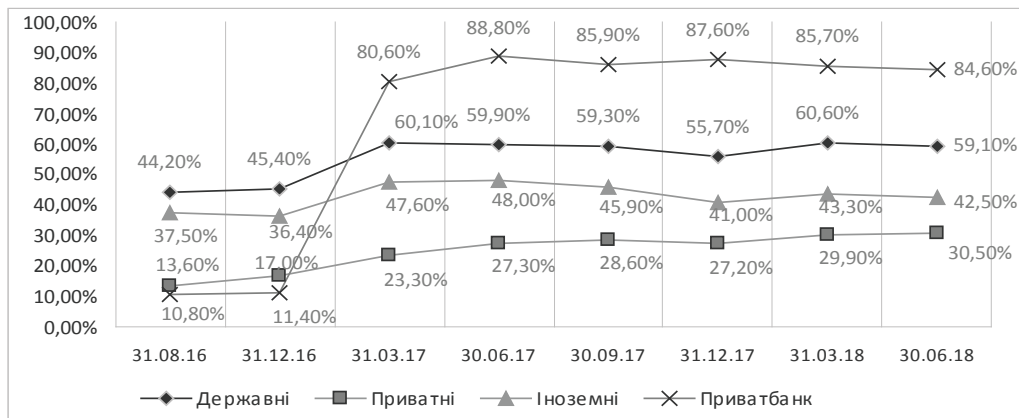

Рис. 2. Частка непрацюючих кредитів в банківській системі України за 2016—2018 рр.

Примітка. Розроблено за даними [8].

Зауважимо, що частка непрацюючих кредитів за період із серпня 2016 року до червня 2018-го зросла за групами банків: з державною часткою — із 44,2 до 59,1 %, зокрема у ПриватБанку — з 10,8 до 84,6 %; з приватним капіталом — з 13,6 до 30,5 %; іноземних банківських груп — із 37,5 до 42,5 %. Висока частка проблемних кредитів у структурі кредитних портфелів знижує якість функціонування установ, негативно впливає на

нормальний цикл вхідних і вихідних грошових потоків, створює загрозу втрати доходів і підвищує вірогідність банкрутства банків. Проблема якості кредитних портфелів банків є актуальною як для України, так і окремих європейських країн, зокрема Греції, Республіки Кіпр, Італії. Однак, за даними численних аналітичних джерел, саме банківська система України — на першому місці в Європі за рівнем проблемної заборгованості (рис. 3).

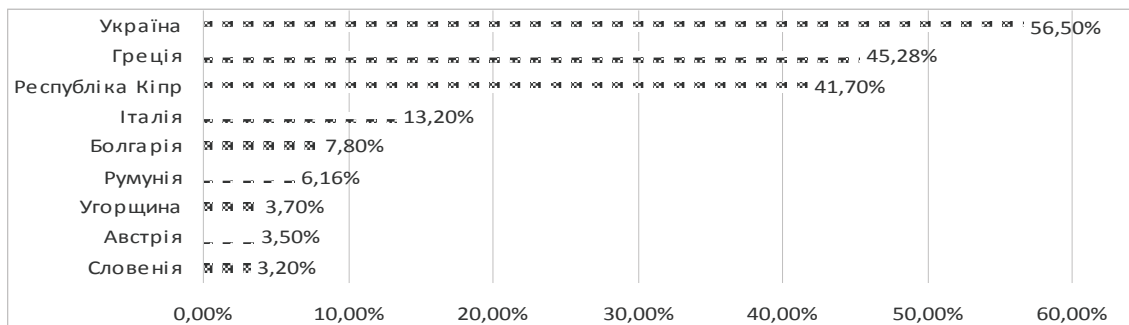

Рис. 3. Рівень проблемної заборгованості в Україні та Європі, станом на 31.03.2018

Примітка. Розроблено за даними [11; 12].

Для оцінки якості кредитного портфеля банківських установ зручно використовувати коефіцієнтний метод, перевагами якого є простота і наглядність. Проведена оцінка якості кредит-

ного портфеля банківської системи України за критеріями «ризик — дохідність» показала нестабільний фінансовий стан банківської системи (табл. 3).

Таблиця 3

Показники якості кредитного портфеля банківської системи України, у %

Показники	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.10.2018
<i>Оцінка кредитного ризику</i>				
Показник покриття кредитного портфеля регулятивним капіталом	12,86	10,90	11,17	10,68
Показник покриття резервами кредитного портфеля	31,82	48,15	49,29	52,21
Частка непрацюючих (проблемних) кредитів	22,1	53,99	54,54	54,31
Показник достатності резервів на покриття кредитного ризику, %	143,98	108,93	85,89	90,37
<i>Оцінка дохідності кредитного портфеля</i>				
	2015	2016	2017	9 міс. 2018
Дохідність кредитного портфеля	13,41	13,47	12,15	12,36
Частка процентних доходів у загальній сумі доходів банківської системи	67,8	71,2	69,6	70,2
Показник співвідношення процентних доходів і процентних витрат	1,41	1,48	1,75	2,00
Чиста процентна маржа	3,20	3,50	3,87	5,27

Примітка. Розроблено за даними [8].

Результати аналізу засвідчили про високий кредитний ризик (непрацюючі кредити в банківській системі України на 01.10.2018 становили більш як половину кредитного портфеля — 54,34 %) і зниження захищеності кредитного портфеля банківської системи за останні три роки з 12,86 до 10,68 %. Зростання резерву для покриття можливих втрат від кредитних операцій у вітчизняних банках протягом останніх трьох років також говорить про зростання кредитного ризику і погіршення якості кредитного портфеля. Водночас на сьогодні величина сформованих резервів на покриття кредитного ризику не повністю перекриває наявний кредитний ризик.

Щодо дохідності кредитів, наданих клієнтам, то в умовах низької якості кредитного портфеля закономірним є зниження показників його дохідності. Утім, чиста процентна маржа за останні роки мала тенденцію до зростання і станом на 01.10.2018 досягнула високого рівня — 5,27 %. Про поліпшення ситуації з дохідністю банків України свідчить і зростання показника співвідношення процентних доходів і процентних витрат з 1,41 на 01.01.2016 до 2,0 на 01.10.2018.

Таким чином, на сьогодні залишається складною ситуація щодо якості кредитних портфелів банків України. Попри високі кредитні ризики

і низку наявних у країні проблем, банки знаходять можливості отримувати доходи, зокрема за рахунок вкладення в операції з державними цінними паперами, і поліпшувати результативні показники діяльності.

Висновки. З метою забезпечення ефективного управління кредитним портфелем банку і раннього попередження щодо недопущення зростання кредитного ризику та погіршення показників дохідності запропоновано здійснювати постійний моніторинг якості кредитного портфеля банків, базуючись на трьох критеріях «дохідність — ризик — ліквідність» і використанні системи методів для оцінки його якості з урахуванням прогресивного зарубіжного і вітчизняного досвіду.

Систематизація наявних методів оцінки якості кредитного портфеля дозволила обґрунтувати доцільність комплексного їх використання з урахуванням впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Проведена оцінка якості кредитного портфеля банків України за критеріями «дохідність — ризику» засвідчила про високий кредитний ризик у банківській системі України і потребу зміни підходів до управління кредитним ризиком у банках, упровадження сучасних критеріїв оцінки якості кредитних портфелів банків.

Список використаних джерел

1. Бугель Ю. Поняття кредитного портфеля комерційного банку та необхідність ефективного управління ним / Ю. Бугель // Світ фінансів. — 2011. — № 2. — С. 98—107.
2. Колодізев О. М. Оптимізація кредитного портфеля банку за критеріями прибутковості, ризику та ліквідності / О. М. Колодізев, В. С. Буряк // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2015. — Вип. 1. — С. 19—27.
3. Карчева Г. Т. Нові підходи до регулювання кредитного ризику банків / Г. Т. Карчева, І. Я. Карчева // Регулювання діяльності банків в умовах глобальних викликів : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. О. Примостки. — Київ : КНЕУ, 2012. — С. 239—265.
4. Лисенок О. В. Управління кредитним ризиком банку в умовах нестабільності вітчизняної економіки / О. В. Лисенок, О. С. Бадзим, А. Р. Древуш // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. — 2016. — № 5. — С. 171—177.
5. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку : підручник / Л. О. Примостка. — 3-тє вид., доповн. і перероб. — Київ : КНЕУ, 2012. — 338 с.
6. Джеджула В. В. Сучасні методичні підходи до оцінювання кредитоспроможності підприємства / В. В. Джеджула, О. Г. Цвик // Економіка та управління підприємствами. — 2016. — № 7. — С. 290—294.
7. Карпчук Л. Оцінка механізму управління кредитним портфелем комерційних банків України в сучасних умовах / Л. Карпчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». — 2016. — Вип. 3 (31). — С. 21—26.
8. Показники банківської системи [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. — Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua>.
9. Карагодова О. Проблеми оптимізації структури кредитного портфеля комерційного банку / О. Карагодова, Л. Распутна // Банківська справа. — 2012. — № 2. — С.40—42.
10. Грушко В. Оптимізація структури кредитного портфеля комерційного банку / В. Грушко, Т. Іваненко // Вісник Національного банку України. — 2014. — № 2. — С. 28—32.
11. Non performing loans ratio [Electronic resource] // Global economic data, indicators, charts & forecasts. — Available at : <https://www.ceicdata.com/en/indicator/non-performing-loans-ratio>.
12. NPL ratio in Europe [Electronic resource] // Debt collection agency. — Available at : <https://theagency.bg/en/the-countries-with-the-most-problematic-loans-in-europe/npl-europe-q1-en-2>.

JEL Classification E20, E40, E58, G21, G32

CRITERIA FOR ASSESSING THE QUALITY OF THE BANK'S LOAN PORTFOLIO

ZATVORNYTSKYI Konstantin

postgraduate
of SHEI «Banking University»

Annotation. *Were reviewed theoretical and practical aspects of loan activities of Ukrainian banks considering influence of external and internal factors. Were investigated existing approaches and criteria of estimating quality of loan portfolios by banking institutions of Ukraine and Europe. Was conducted quality analysis of the loan portfolio of the banking system of Ukraine by the criteria «profitability — risk» with the help of coefficient analysis and was proved the benefit of using the integrated coefficient for estimating quality of banks' loan portfolios.*

Keywords: *profitability, liquidity, risk, loan portfolio, economic standards, credit services, efficiency.*

The article deals with theoretical and practical aspects of lending activity in Ukrainian banks taking into account the influence of external and internal factors. The current unstable state of Ukrainian banking system is the consequence of loan portfolio inefficient quality management.

The methods and criteria for assessing the quality of loan portfolios used by banking managers and supervisors in Ukraine in practice have low effectiveness and not always allow to assess objectively and predict the potential threats to financial stability of banks. In view of the above, it is important to analyze and compare the criteria for assessing the quality of loan portfolios used in Ukraine and abroad. It will allow banks to ensure effective quality management of credit portfolios and to take timely measures to prevent the growth of credit risks in bank activities.

The comprehensive analysis of loan portfolio quality in Ukrainian banking system based on the criteria of «yield — risk» is performed with the

help of coefficient analysis. The expediency of using the integrated indicator for assessing the quality of banks loan portfolios is substantiated.

In order to ensure the effective management of banks loan portfolio and early warning about preventing the growth of credit risk and deterioration of yield indicators, it is proposed to monitor continuously the quality of banks loan portfolio by three criteria "return-to-risk-liquidity" and the use of methods system for assessing quality taking into account progressive foreign and domestic experience.

The analysis of practical aspects of Ukrainian banks' performance showed that their effective functioning is only possible under the condition of gradual indicators' modernization used for risk estimation and quality analysis of loan portfolios. Adoption of world experience of bank performance regulation and transition of Ukraine to international standards of banking management will allow partially decrease the impact of negative factors on the banking system.

References

1. Buhel, Yu. (2011). Poniattia kredytnoho portfelia komertsiiinoho banku ta neobkhdnist efektyvnoho upravlinnia nym [The concept of a commercial bank loan portfolio and the need for effective management of it]. *Svit finansiv — The world of finance*, 2, 98—107 [in Ukrainian].
2. Kolodiziev, O. M., & Buriak, V. S. (2015). Optyimizatsiia kredytnoho portfelia banku za kryteriiamy prybutkovosti, ryzyku ta likvidnosti [Optimization of the bank's loan portfolio by criteria of profitability, risk and liquidity]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky — Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 1, 19—27 [in Ukrainian].
3. Karcheva, H. T., Karcheva, I. Ya., & Primostki, L. O. (2012). Novi pidkhodi do rehulyuvanya kredytnoho ryzyky bankiv [New approaches to credit risk management of banks]. *Rehulyuvannya diyalnosti*

- bankiv v uslovyakh hlobalnykh vyklykiv — Regulation of banks activity in the context of global challenges*, (pp. 239—265). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Lysenok, O. V., Badzym, O. S., & Drevush, A. R. (2016). Upravlinnia kredytnym ryzykom banku v umovakh nestabilnosti vitchyznianoï ekonomiky [Management of bank credit risk in conditions of instability of the domestic economy]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova — Bulletin of the ONU named after I. I. Mechnikov*, 5, 171—177 [in Ukrainian].
 5. Prymostka, L. O. (2012). *Finansovyy menedzhment banku [Financial management of the bank]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
 6. Dzhedzhula, V. V., & Tsvyk, O. H. (2016). Suchasni metodychni pidkhodi do otsinyuvannya kreditospromozhnosti pidpryyemstva [Modern methodological approaches to assessing the creditworthiness of an enterprise]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy — Economics and enterprise management*, 7, 290—294 [in Ukrainian].
 7. Karpchuk, L. (2016). Otsinka mekhanizmu upravlinnia kredytnym portfelem komertsiiynykh bankiv Ukrainy v suchasnykh umovakh [Evaluation of the mechanism of management of the credit portfolio of commercial banks of Ukraine in modern conditions]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» — Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»*, 3 (31), 21—26 [in Ukrainian].
 8. Pokaznyky bankivskoyi systemy [Indicators of the banking system]. *www.bank.gov.ua*. Retrieved from <https://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
 9. Karahodova, O. O., & Rasputna, L. (2012). Problemy optymizatsii struktury kredytnoho portfelia komertsiiinoho banku [Problems of Optimizing the Structure of a Commercial Bank Credit Portfolio]. *Bankivska sprava — Banking*, 2, 40—42 [in Ukrainian].
 10. Hrushko, V., & Ivanenko, T. (2014). Optymizatsiia struktury kredytnoho portfelia komertsiiinoho banku [Optimization of the structure of the loan portfolio of the commercial bank]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 2, 28—32 [in Ukrainian].
 11. Non performing loans ratio. *Global economic data, indicators, charts & forecasts*. Retrieved from <https://www.ceicdata.com/en/indicator/non-performing-loans-ratio>.
 12. NPL ratio in Europe. *Debt collection agency*. Retrieved from <https://theagency.bg/en/the-countries-with-the-most-problematic-loans-in-europe/npl-europe-q1-en-2>.

УДК 338.48.001.76

ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА В СИСТЕМІ КООРДИНАТ ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ

ГУМЕНЮК Володимир Володимирович

доктор економічних наук,
професор кафедри туризму
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
e-mail: grc@ukr.net

КІСЬ Святослав Ярославович

доктор економічних наук, професор кафедри теорії економіки та управління,
директор Інституту післядипломної освіти
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
e-mail: svjatkis@gmail.com

ГРЕЧАНИК Богдан Васильович

кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
e-mail: bvgrechanyk@gmail.com

Анотація. Розглядаються загальнотеоретичні, методологічні й практичні аспекти ціннісно-орієнтованого управління в готельно-ресторанній сфері.

Проведено компаративний аналіз ціннісно-орієнтованого управління в готельно-ресторанному бізнесі з позицій розкриття його сутності, економічної природи, форм, структури, змісту, прикладного застосування.

Проаналізовано особливості формування доданої вартості за витратами виробництва у готельно-ресторанній сфері.

Матеріали проведеного дослідження можуть бути використані для розвитку методологічної бази ціннісно-орієнтованого фінансового менеджменту підприємств готельно-ресторанної сфери.

Ключові слова: цінність, ціннісно-орієнтоване управління, готельно-ресторанна справа, підприємство, фінансовий менеджмент.

Постановка проблеми. Готельно-ресторанна справа репрезентує сферу послуг національної економіки з позиції внутрішнього споживання, а також розкриває потенціал гостинності нашої держави на європейському і світовому рівнях. Її ефективність вважають індикатором пози-

Аннотация. Рассматриваются общетеоретические, методологические и практические аспекты ценностно-ориентированного управления в гостинично-ресторанной отрасли. Проведен компаративный анализ ценностно-ориентированного управления в гостинично-ресторанном бизнесе с позиций раскрытия его сущности, экономической природы, форм, структуры, содержания, практического применения. Проанализированы особенности формирования добавленной стоимости по затратам производства в гостинично-ресторанной отрасли. Материалы проведенного исследования могут быть использованы для развития методологической базы ценностно-ориентированного финансового менеджмента на предприятиях гостинично-ресторанной отрасли.

Ключевые слова: ценность, ценностно-ориентированное управление, гостинично-ресторанное дело, предпринимательство, финансовый менеджмент.

тивних змін у національній економіці. Важливим напрямом розвитку готельно-ресторанної справи є доведення якості послуг гостинності до міжнародних стандартів, удосконалення технологій, упровадження нових видів і форм обслуговування, розвиток конкуренції, гарантування

соціальної безпеки в контексті формування цінності для споживача готельно-ресторанних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження з актуальних проблем менеджменту дають змогу з'ясувати чимало ключових аспектів з проблем підвищення ефективності готельно-ресторанної справи.

Теоретичне підґрунтя дослідження системи цінностей та її еволюції в умовах становлення ринку становлять наукові розвідки Р. Вудраффа і С. Гардіала [1], В. Петренка [2], Й. Ясінської [3], а також учених, що представляють відмінні від економіки напрями наукового пізнання, однак є близькими чи спорідненими.

Водночас лише традиційні підходи до розгляду теорії і практики ціннісно-орієнтованого управління підприємств без урахування галузевої специфіки їхньої діяльності не дозволяють розв'язати спеціальні проблеми. Тому розроблення методичного інструментарію ціннісно-орієнтованого управління має враховувати специфіку конкретної сфери економічної діяльності, зокрема, туризму, курортної справи, готельно-ресторанного бізнесу, інакше втрачатиме своє практичне спрямування.

З огляду на важливість проблеми ціннісно-орієнтованого управління в цілому актуалізується проблематика формування економічної та соціальної ефективності готельно-ресторанного бізнесу, удосконалення інформаційного забезпечення підприємств готельно-ресторанної сфери для планування, контролю, ухвалення і реалізації управлінських рішень. У плані розвитку методології ціннісно-орієнтованого управління в туризмі важливе місце займають розробки С. Мельниченко [4], М. Бойко [5].

Аналізуючи наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних учених з проблем ціннісно-орієнтованого управління, варто зазначити, що чимало концептуальних положень взаємодії суб'єктів ринку готельно-ресторанних послуг (споживачів, виробників, постачальників, посередників, регуляторів) на ціннісно-орієнтованих засадах залишаються практично не розкритими й потребують спеціального дослідження.

З огляду на актуальність проблеми та її недостатнє наукове розкриття **метою** нашого дослідження є розроблення теоретичних положень і формулювання практичних рекомендацій, спрямованих на розвиток ціннісно-орієнтованого управління в готельно-ресторанному бізнесі.

Виклад основного матеріалу. Готельно-ресторанна справа є полісемічним поняттям, яке виражає різне змістове навантаження залежно від сфери призначення, що зумовили його застосування: економічна діяльність (за принципами підприємництва чи некомерційної діяльності); один із сучасних напрямів підготовки студентів; предмет наукових досліджень; складова послуг туризму тощо. У контексті нашого дослідження готельно-ресторанна справа трактується як професійна діяльність у сфері послуг, що надаються кінцевим споживачам (туристам, приїжджим, місцевому населенню) на комерційних засадах, тобто підприємництво, бізнес.

У наукових розвідках економістів майже до ХХ століття дослідження поняття цінності глибоко не проводились, оскільки значна увага приділялась аналізу економічної категорії вартості, «яка виражає уречевлену в товарах і послугах суспільно необхідну працю й економічні відносини між суб'єктами господарської діяльності...», що мала більш прикладний характер, пов'язувалась із процесами виробництва й обміну, ціноутворення, оцінювання ринкових параметрів внутрішньої торгівлі, міжнародних операцій, виконання комерційних угод тощо [6, с. 898].

Відомий учений у царині психології менеджменту А. Маслоу вважає, що поняття «цінність» означає не що інше, як задоволення потреб людини відповідно до їхньої усталеної ієрархічної структури [7, с. 80], однак уже в іншій своїй праці зіштовхується з проблемою семантичної плутанини й термінологічної невизначеності цієї багатозначної дефініції, яка означає різне для різних людей, а також привертає увагу до розуміння значення цінності в контексті досяжності кінцевих цілей (стану, коли поліпшення не можливе, що відповідає грецькому терміну «telos» — остаточність, завершеність, цілісність) [8, с. 123, 144].

У більшості європейських мов поняття цінності і вартості втілюються в одній понятійно-термінологічній конструкції «вартість» (*value* — в англійській; *wert* — у німецькій, *valor* — в іспанській, французькій), що набуває різних значень залежно від сфери застосування. В українській економічній літературі проблем диференціації понятійно-термінологічних конструкцій у зазначеному контексті взагалі не повинно виникати.

При розкритті категорії вартості сформува-лось розуміння її економічної природи через

особливості прояву в таких усталених формах вираження, як витрати, собівартість, мінова і споживча вартість, ціни і тарифи, вартісний ланцюг тощо.

У конструюванні загальнонаукової і спеціальної термінології слово «цінність» застосовується досить широко.

Наведемо приклади, що мають місце в готельно-ресторанній справі:

1) харчова цінність — характеризує корисні властивості для забезпечення фізіологічних потреб людини (визначається за хімічним складом харчового продукту);

2) енергетична цінність (частка енергії, яка може вивільнитися з харчових продуктів у процесі біологічного окиснення і використовуватися для забезпечення фізіологічних функцій організму).

Натомість існує потреба поглибленого дослідження еволюції концептуальних положень системи цінностей споживача з огляду на тенденції розвитку сфери послуг, нові виклики, які стоять перед суспільством у плані відтворення людського капіталу, підвищення якості життя.

З огляду на зростаючу потребу у відтворенні людського капіталу акцентується увага на необхідності ціннісної ідентифікації готельно-ресторанних послуг, що мають бути доступними для кожної людини, яка їх потребує, незалежно від географічних, економічних, соціальних, культурних чи етнічних особливостей. Водночас для належного відтворення людського капіталу має забезпечуватись і якість послуг, що охоплює адекватність, безпеку, результативність, ефективність, дієвість, своєчасність, задоволення очікувань і потреб, стабільність процесу і результату, постійне вдосконалення і поліпшення [9, с. 39].

Відносно цінності, яку здобула людина в результаті споживання запропонованих їй послуг, Р. Вудрафф і С. Гардіал пропонують визначати і рівень задоволення потреб споживача. Формування позитивного чи негативного відчуття споживача залежить від ситуації, що характеризується специфічними умовами, в яких створюються послуги. Відчуття може бути виражене у формі прямої реакції на окреслену пропозицію послуг, а також через повний резонанс у відповідь на серію подібних емпіричних ситуацій [1, с. 95—96].

У багатьох випадках якість готельно-ресторанних послуг є близькою до розуміння їхньої цінності для споживача. Однак у пошуках пер-

соніфікованої цінності споживач зіштовхується з потребою вибору компромісного набору послуг із певними якісно-ціновими характеристиками.

М. Туган-Барановський писав: «Ми цінуємо те, що нам корисне...», у тому числі й ті речі, які з боку споживача не піддаються вартісній оцінці, однак є для нього «не тільки корисні, а навіть необхідні для життя». З урахуванням того, що «наше цінування керується корисністю», у міру задоволення потреби людини змінюватиметься корисність певних економічних благ аж до цілковитої втрати цінності для споживача. Таким чином, цінність якщо і піддається виміру, то її потрібно оцінювати не за найбільшою корисністю, а за найменшою, з урахуванням того, що надмірність виявляється некорисною для споживача чи покупця [10, с. 104—105].

Споживчу цінність визначають необхідні умови і потреби людини, у зв'язку з цим готельно-ресторанні послуги виконують роль трансмітера в життєдіяльності людини, сприяють підвищенню якості життя і людському розвитку.

У готельно-ресторанній сфері можуть використовуватись такі основні підходи до розкриття економічної природи цінності:

1) стосовно споживачів готельно-ресторанних послуг (теорії рідкості);

2) щодо виробників продукції ресторанного господарства і послуг готельно-ресторанного сервісу (теорія витрат на виробництво);

3) щодо співвідношення вигоди і витрат, корисності і ціни (теорія відносної корисності);

4) стосовно максимізації ринкової вартості капіталу власників бізнесу (концепція ціннісно-орієнтованого менеджменту, «value based management»);

5) готельно-ресторанна справа забезпечує вигоди всім зацікавленим суб'єктам (stakeholders theory): споживачам, працівникам, менеджерам, постачальникам, інвесторам, підприємцям, державним службовцям, територіальній громаді тощо.

Ціннісно-орієнтоване управління в готельно-ресторанному бізнесі визначається:

1) інституціональними параметрами, до яких слід віднести філософію, етику, культуру, технологію організації й ведення готельно-ресторанної справи;

2) концепцією вартості капіталу в часовому просторі;

3) системою фінансового менеджменту і механізмом реалізації фінансових інтересів власників

капіталу, орієнтованих на максимізацію ринкової вартості бізнесу. Оцінка сучасного стану і тенденцій еволюції сфери послуг гостинності в контексті реалізації цінностей різних суб'єктів ринкової

взаємодії спричиняє необхідність сформулювати концепцію ціннісно-орієнтованого управління як систему координат, у яких розвиватиметься готельно-ресторанна справа (рис.).

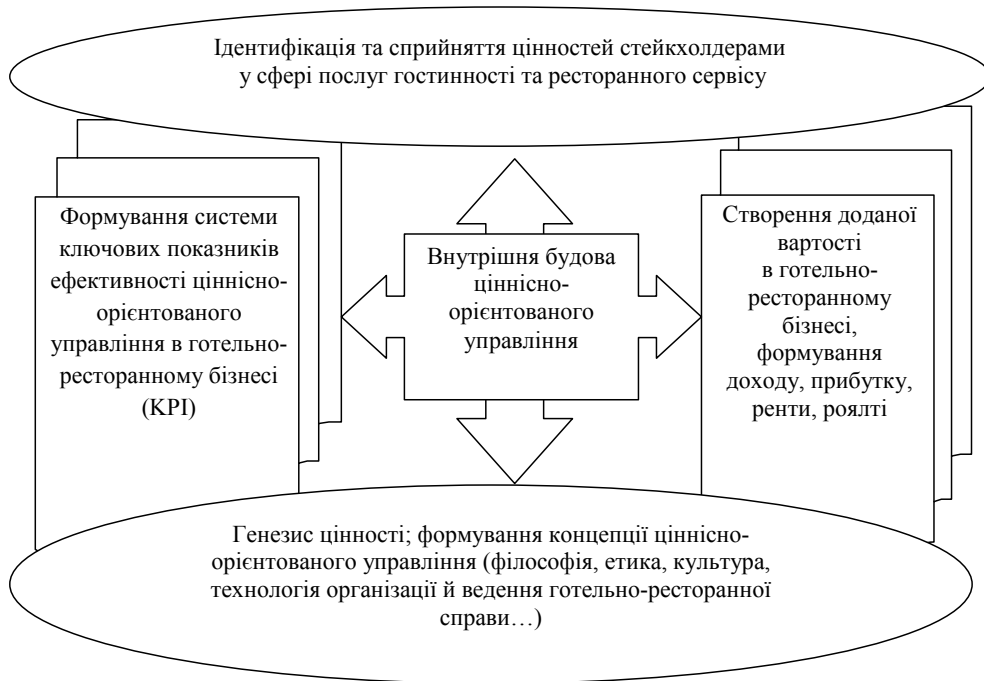

Рис. Готельно-ресторанна справа в системі координат ціннісно-орієнтованого управління

Важливим атрибутом ринкового обміну, основою визначення прибутку виробників (продавців) готельно-ресторанних послуг, витрат споживачів (покупців), формою вираження ринкової взаємодії між ними є ціна. З урахуванням нематеріального характеру виробництва готельно-ресторанних послуг ціна виступає носієм додаткової вартості, засобом реалізації бізнес-інтересів підприємців на ринку.

Ефективність функціонування підприємств готельно-ресторанної сфери може бути досліджена з використанням методичних підходів до оцінювання доданої вартості.

У табл. 1 наведено показники формування доданої вартості за витратами виробництва в готельно-ресторанному бізнесі в розрізі юридичних і фізичних осіб — підприємців.

Таблиця 1

Формування доданої вартості у готельно-ресторанному бізнесі у 2013—2017 рр.*

Види економічної діяльності	Роки	Додана вартість за витратами виробництва суб'єктів господарювання						
		Усього млн грн	юридичних осіб		фізичних осіб			
			млн грн	частка, %	темп, %	млн грн	частка, %	темп, %
Тимчасове розміщування	2013	3 184	2 820	89	X	364	11	X
	2014	1 967	1 739	88	-38	228	12	-37
	2015	2 042	1 749	86	-11	294	14	29
	2016	4 814	4 334	90	148	480	10	64
	2017	6 828	6 063	89	40	765	11	59

Закінчення табл. 1

Види економічної діяльності	Роки	Додана вартість за витратами виробництва суб'єктів господарювання						
		Усього млн грн	юридичних осіб		фізичних осіб			
			млн грн	частка, %	темп, %	млн грн	частка, %	темп, %
Забезпечення стравами і напоями	2013	3 808	802	21	X	3 006	79	X
	2014	3 657	2 159	59	169	1 498	41	-50
	2015	4 385	2 802	64	-23	1 583	36	6
	2016	5 913	3 446	58	23	2 467	42	56
	2017	8 374	4 517	54	31	3 857	46	56

* Без урахування фінансових результатів діяльності підприємств готельно-ресторанної сфери з АР Крим, м. Севастополя і частини зони проведення організації об'єднаних сил.

Примітка. Розраховано за даними Державної служби статистики України.

На основі даних табл. 1 встановлено, що в готельно-ресторанній сфері підприємства (юридичні особи) формують основну частину доданої вартості за витратами виробництва (близько 90 % у готельному бізнесі та понад 50 %, починаючи з 2016 року за видом економічної діяльності «Забезпечення стравами і напоями»).

Сучасні вимоги, які ставляться до управління готельно-ресторанним бізнесом, орієнтовані на досягнення стратегічних і тактичних цілей, визначених власниками капіталу та інвесторами, спричиняють потребу дослідження фінансової

природи цінності, яка пов'язана з проблемами формування фінансових ресурсів, створенням доданої вартості, генерування прибутку, розподілу підприємницької ренти.

Власне підприємницький сектор готельно-ресторанної справи є базовим для задоволення потреб населення в послугах розміщування і харчування.

У табл. 2 наведено показники, що характеризують динаміку фінансових результатів діяльності підприємств готельно-ресторанної справи.

Таблиця 2

Прибутки та збитки підприємств готельно-ресторанної сфери України в 2013—2017 рр.*

Види економічної діяльності	Роки	Збиток (-); Прибуток до оподаткування (+) млн грн	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
			частка, %	млн грн	частка, %	млн грн
Тимчасове розміщування	2013	-857,9	53,5	367,5	46,5	1 225,4
	2014	-5 339,7	51,0	227,4	49,0	5 567,1
	2015	-5 357,4	59,6	389,2	40,4	5 746,6
	2016	-2 153,8	62,2	890,5	37,8	3 044,3
	2017	+1 316,8	62,4	3 061,1	37,6	1 744,3
Забезпечення стравами і напоями	2013	-412,6	61,5	420,8	38,5	833,4
	2014	-1 239,3	62,1	142,8	37,9	1 382,1
	2015	-1 737,0	75,6	382,2	24,4	2 119,2
	2016	+206,2	74,8	787,5	25,2	581,3
	2017	+660,0	71,8	1 239,3	28,2	579,3

* Без урахування фінансових результатів діяльності підприємств готельно-ресторанної сфери з АР Крим, м. Севастополя і частини зони проведення організації об'єднаних сил.

Примітка. Розраховано за даними Державної служби статистики України.

У ретроспективному ракурсі підприємства готельно-ресторанної сфери в Україні переважно функціонували збитково, існували високі ризики втрати капіталу на тлі низького рівня економічної безпеки підприємництва.

Позитивним моментом є те, що вже 2017 року в секторі «Тимчасове розміщення» сформувалось «позитивне сальдо» — перевищення прибутку до оподаткування над збитками.

У 2013—2016 рр. суми прибутку були незначними для фінансового розподілу й офіційної капіталізації готельно-ресторанного бізнесу. Починаючи з 2016 року скорочується частка збиткових готельних підприємств, водночас зростає питома вага закладів ресторанного господарства, які одержали збиток.

Прибутковість підприємств готельно-ресторанної сфери значною мірою залежить від групи факторів зовнішнього впливу (геополітичних ризиків, купівельної спроможності, зайнятості населення, туристичної активності тощо) і цілого комплексу внутрішніх управлінських чинників, що детермінують ефективність готельно-ресторанного бізнесу, зокрема, маркетингу, реклами, менеджменту та ціннісно-орієнтованого

управління, що має забезпечувати розроблення і реалізацію заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності готельно-ресторанних послуг.

Висновки. Ціннісно-орієнтоване управління в готельно-ресторанному бізнесі розглядається як універсальна концепція, що регламентує необхідність максимізації цінності для всіх суб'єктів ринку готельно-ресторанних послуг.

Організація готельно-ресторанного бізнесу, що базується на концепції ціннісно-орієнтованого управління, хоча й потребує більших зусиль і витрат інтелектуальних ресурсів, однак розкриває перспективи отримання конкурентних переваг на ринку внаслідок побудови системи моніторингу ціннісних орієнтирів споживачів, розроблення механізму фінансового менеджменту, що забезпечуватиме гарантовану ринкову капіталізацію готельно-ресторанного бізнесу і задоволення фінансових інтересів власників. Розроблення концептуальних положень і практичних рекомендацій із проблем ціннісно-орієнтованого державного регулювання ринку готельно-ресторанних послуг є перспективним напрямом для подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Woodruff R. Know Your Customer: New Approaches to Understanding Customer Value and Satisfaction / R. Woodruff, S. Gardial. — Cambridge Massachusetts : Backwell Publishers Inc., 1996. — 360 p.
2. Петренко В. П. Інтелектокористування як функція життєвої активності соціуму [Електронний ресурс] / В. П. Петренко // International Journal of Innovative Technologies in Economy. — 2018. — № 1. — Р. 104—112. — Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/327704230_intelektokoristuvannya-yak-funktsiya-zhittevoyi-aktivnosti-sotsiumu.
3. Jasińska J. Naukowe i praktyczne podejście do potrzeb oceny, realizacji i przewidywania skutków zmian na podstawie intelektualizacji : monografia / J. Jasińska. — Katowice : Wydawnictwo Naukowe Sophia, 2018. 154 s.
4. Melnychenko S. V. Health resort enterprises: between stagnation and modernization / S. V. Melnychenko // Herald of KNUTE. — 2013. — № 2. — Р. 57—67.
5. Бойко М. Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі : монографія / М. Г. Бойко. — Київ : Київ. нац. торг.-екон.ун-т, 2010. — 524 с.
6. Економічна енциклопедія : у трьох томах / за ред. С. В. Мочерного. — Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. — Т. 3. — 952 с.
7. Маслоу А. Мотивация и личность : пер. с англ. 3-е изд., испр. / А. Маслоу. — Санкт-Петербург : Питер, 2008. — 352 с.
8. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу : пер. с англ. — 2-е изд., испр. — Москва : Смысл: Альпина нон-фикшн, 2011. — 496 с.
9. Гуменюк В. В. Державне регулювання курортно-рекреаційної сфери : монографія / В. В. Гуменюк. — Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. — 372 с.
10. Туган-Барановський М. І. Політична економія. Курс популярний : наукове видання / М. І. Туган-Барановський. — Київ : Наукова думка, 1994. — 264 с.

JEL Classification B49, D12, L83, M29, O15

HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS IN THE COORDINATE SYSTEM OF THE VALUE BASED MANAGEMENT

HUMENIUK Volodymyr

*Doctor of Science in Economics,
Professor of Department of Tourism
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
e-mail: grc@ukr.net*

KIS Sviatoslav

*Doctor of Science in Economics,
Professor of Department of Economics and Management Theory,
Director of the Institute of Postgraduate Education
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
e-mail: svjatkis@gmail.com*

HRECHANYK Bohdan

*Ph. D. in Economics,
Associate Professor of Department of Public Management and Administration
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
e-mail: bvgrechanyk@gmail.com*

Annotation. *The article considers the general theoretical, the methodological and practical aspects of the value based management in the sphere of hotel and restaurant business. It shows the main stages of the management formation, determines the place and the role, the main methods and technologies of its realization. There has been performed the comparative analysis of the value based management in hotel and restaurant business from the viewpoint of revealing of its gist, economic nature, forms, structure, content, applied usage.*

Keywords: *value, value based management, hotel and restaurant business, entrepreneurship, financial management.*

The article considers the general theoretical, the methodological and practical aspects of the value based management in the sphere of hotel and restaurant business. It shows the main stages of the management formation, determines the place and the role, the main methods and technologies of its realization. The value based management in hotel and restaurant business is considered as a universal conception, what determines the necessity of maximization of the value for all subjects of hotel and restaurant services market. There has been performed the comparative analysis of the value based management in hotel and restaurant business from the viewpoint of revealing of its gist, economic nature, forms, structure, content, applied usage.

The subject sphere and conceptual apparatus of the value based management in hotel and restaurant

business in the part of identification of the value system of subjects of market interaction have been specified. The effectiveness of functioning of enterprises of the hotel and restaurant sphere can be studied with the usage of methodical approaches to evaluation of added value. There have been analyzed the asymmetric manifestations during the formation of the added value by the costs of production in the hotel and restaurant sphere by types of economic activity, and organizational and legal forms of entrepreneurship.

The results of the research prove the formulated hypothesis that profitability of enterprises of the hotel and restaurant sphere mostly depends on a group of factors of external influence (geopolitical risks, purchasing ability, population employment, tourist activity etc.) and the whole complex

of internal administrative factors, which determine the effectiveness of hotel and restaurant business, specifically marketing, advertising, management and value based management, what has to ensure the development and realization of measures oriented to increasing of competitiveness of hotel and restaurant services.

The developed theoretical and practical concepts can be used to plan and organize hotel and restaurant business, for the gradual inculcation of the value based management technology into business processes, and also for the development of the methodological basis of financial management of enterprises of the hotel and restaurant sphere.

References

1. Woodruff, R., & Gardial, S. (1996). *Know Your Customer: New Approaches to Understanding Customer Value and Satisfaction*. Cambridge Massachusetts: Backwell Publishers Inc.
2. Petrenko, V. P. (2018). Intelektokorystuvannia yak funktsiia zhyttievoi aktyvnosti sotsiumu [Intellect usage as a function of vital activity of the society]. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, 1, 104—112. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/327704230_intelektokorystuvannya-yak-funktsiya-zhittievoi-aktivnosti-sotsiumu [in Ukrainian].
3. Jasińska, J. (2018). *Naukowe i praktyczne podejście do potrzeb oceny, realizacji i przewidywania skutków zmian na podstawie intelektualizacji*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Sophia.
4. Melnychenko, S. V. (2013). Health resort enterprises: between stagnation and modernization. *Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 2, 57—67.
5. Boiko, M. H. (2010). *Tsinnisno oriientovane upravlinnia v turyzmi [Value based management of tourism]*. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics [in Ukrainian].
6. Mochernyy S. V. (Ed.). (2002). *Economic Encyclopedia [Economic Encyclopedia]*. (Vols. 3). Kyiv: Akademiya [in Ukrainian].
7. Maslou, A. (2008). *Motivatsiya i lichnost [Motivation and personality]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
8. Maslou, A. (2011). *Novye rubezhy chelovecheskoi pryrody [New frontiers of human nature]*. Moscow: Smysl: Alpyna non-fykshn [in Russian].
9. Humeniuk, V. V. (2016). *Derzhavne rehuliuвання kurortno-rekreatsiinoi sfery [State regulation of resort and recreation sphere]*. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics [in Ukrainian].
10. Tuhan-Baranovskyi, M. I. (1994). *Politychna ekonomiiia [Political Economy]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

УДК 658.153.012.7

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

КАСИЧ Алла Олександрівна

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Київського національного університету технологій та дизайну
e-mail: kasich.alla@gmail.com

ПОЛОСІНА Альона Миколаївна

магістрант кафедри обліку і фінансів
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
e-mail: polo2323@gmail.com

ПОПОВА Яна Анатоліївна

магістрант кафедри обліку і фінансів
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
e-mail: yana.porova@gmail.com

ШАХМАЄВА Анна Олександрівна

магістрант кафедри обліку і фінансів
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
e-mail: anna.shach@gmail.com

Анотація. Присвячено дослідженню структурних особливостей оборотних активів підприємства. Акцентовано увагу на необхідності поглиблення аналізу запасів і виробничих запасів, що дасть можливість сформувати більш якісну інформаційну базу для управлінських рішень щодо оборотних активів.

Для підвищення якості дослідження запасів запропоновано використовувати структурний аналіз, який дає можливість визначити роль (частку) оборотних активів, запасів і виробничих запасів у активах підприємства, дослідити структуру запасів і тенденції структурних зрушень, які визначають потребу підприємства в матеріальних ресурсах, а отже, в обігових коштах.

Аннотация. Посвящено исследованию структурных особенностей оборотных активов предприятия. Акцентировано внимание на необходимости углубления анализа запасов и производственных запасов, что по-

наголошено на важливості врахування зарубіжного досвіду для розроблення політики управління щодо оборотних активів, оскільки підприємства — галузеві лідери мають децю інші структурні характеристики активів та оборотних активів. Опрацьовано ключові індикатори структури майна на прикладі зарубіжних підприємств, які є конкурентами і галузевими лідерами. Установлено суттєві невідповідності у структурних характеристиках як активів, так і запасів, а це означає нові цільові орієнтири для політики управління оборотними активами на перспективу.

Ключові слова: оборотні активи, запаси, виробничі запаси, структурний аналіз, машинобудівні підприємства.

зволит сформировать более качественную информационную базу для управленческих решений по оборотным активам. Для повышения качества исследования запасов предложено использовать структурный анализ, который

позволяє визначити роль (долю) оборотних активів, запасів і виробничих запасів в активах підприємства, дослідити структуру запасів і тенденції структурних зсувів, які визначають потребу підприємства в матеріальних ресурсах, а особливо в оборотних засобах.

Підкреслено важливість урахування зарубіжного досвіду для розробки політики управління оборотними активами, оскільки підприємства — галузеві лідери мають декілька інших структурних характеристик активів

Постановка проблеми. Оборотні активи і безпосередньо запаси підприємства потребують системного управління в контексті забезпечення припливу обороту, удосконалення структурних характеристик і поліпшення на цій основі фінансового стану. Оборотність оборотних активів визначає потребу підприємства у вільних коштах для підтримки динаміки виробництва, а отже, визначає ефективність функціонування. Розміщення сформованого капіталу підприємства повинне мати обґрунтовану основу, відображати галузеві особливості та сприяти розвитку виробничого потенціалу, саме тому, на нашу думку, слід використати структурний аналіз. Співвідношення між оборотними і необоротними активами, структурні характеристики власне запасів вимагають різного рівня ліквідності, а тому потребують комплексного дослідження.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин у процесі аналізу запасів відбувається зміщення акцентів із зовнішніх аспектів на внутрішні, оскільки для промислових підприємств не є актуальним знайти постачальника матеріально-сировинних ресурсів, більш актуальним є забезпечення ефективності їх використання, хоча для машинобудівних підприємств окремі постачальники, забезпечуючи основні агрегати і комплектуючі, можуть бути стратегічно значимими та сприяти або обмежувати розвиток виробників кінцевої продукції.

Саме тому питання аналітичного забезпечення управління запасами залишаються важливими і потребують вивчення, у тому числі із застосуванням різних методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліково-аналітичного забезпечення управління виробничими запасами досить детально представлені в науковій літературі: обґрунтовано методичні підходи, розроблено

і оборотних активів. Оброблено ключові індикатори структури імушества на прикладі зарубіжних підприємств, які є конкурентами і галузевими лідерами. Встановлено суттєві невідповідності в структурних характеристиках як активів, так і запасів, а це означає нові цільові орієнтири для політики управління оборотними активами на перспективу.

Ключові слова: оборотні активи, запаси, виробничі запаси, структурний аналіз, машинобудівні підприємства.

основні етапи аналізу, систематизовано основні показники. Так, ключовими є праці, зокрема, Л. Бандоріна [1], І. Бондарева [2], А. Бубели [3], К. Іванової і К. Банка [4], В. Конашук і О. Дусенко [5], А. Касич і О. Чубки [5], А. Конашука [6], А. Кравцової і О. Сисюк [7], Л. С. Стефанишина [8], В. Хаврука [9]. У зазначених працях основна увага приділена вченими вивченню традиційних методичних підходів до аналізу використання матеріальних ресурсів. Однак той факт, що проблеми забезпечення ефективності використання оборотних активів на українських підприємствах залишаються, доцільно, на нашу думку, дослідити досвід зарубіжних підприємств і розширити спектр застосовуваних аналітичних інструментів.

Метою статті є дослідження практичних аспектів використання запасів на машинобудівних підприємствах задля визначення структурних характеристик у контексті підвищення інформаційного забезпечення управлінських рішень за цим питанням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробничі запаси є не лише складовою оборотних активів підприємства, а й важливою умовою та індикатором масштабів його діяльності. Кількісно-якісні характеристики матеріально-технічних ресурсів, здатність підприємства сформувати їхній обсяг відповідно до потреб виробництва забезпечують безперебійне функціонування та розвиток. Однак процес формування виробничих запасів має певні галузеві особливості, які потрібно враховувати у процесі управління.

Також слід зважати на етап життєвого циклу підприємства, оскільки, наприклад, під час спаду підприємство неспроможне належним чином профінансувати оборотні активи і сформувати потрібний для підтримки динаміки виробництва обсяг матеріальних ресурсів.

Згідно з П(с)БО 9, запаси — активи, які: утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, а також управління підприємством/установою.

Саме таке визначення характеризує природу досліджуваних процесів і є основою для організації обліку запасів й виробничих запасів.

Основні етапи аналізу використання виробничих запасів передбачають: дослідження частки виробничих запасів у складі активів та оборотних активів, вивчення складу виробничих запасів і рівня забезпеченості підприємства ними, моніторинг виконання договорів із постачальниками, аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів.

Але в сучасних умовах більш важливо розглядати виробничі запаси у взаємозв'язку з іншими показниками, зокрема, незавершеним виробництвом, готовою продукцією, дебіторською заборгованістю, іншими.

Також аналіз доцільно розширити шляхом використання додаткового набору методів. Важливим методом дослідження запасів є структурний, оскільки саме структурні характеристики

дозволяють сформулювати розуміння значимості цього виду активів для відповідної групи підприємств.

З урахуванням вищевикладеного практично питання аналізу використання оборотних активів доцільно доповнити такими основними етапами, як: дослідження частки оборотних активів, запасів (виробничих запасів) у складі активів, дослідження динаміки співвідношення запасів і дебіторської заборгованості, визначення особливостей структури запасів тощо.

Структура майна в частині співвідношення оборотних і необоротних активів відображає їхню роль у діяльності підприємства і характеризує потребу в оборотних засобах. Що більшою є частка виробничих запасів, то більший обсяг коштів підприємство використовує для їх формування, а це означає залежність від інфляції та нестійка величина вартості акцій на ринку і вартості підприємства в цілому. І навпаки, порівняно висока частка необоротних активів відображає фондоозброєність підприємства у відповідній галузі та частку імібілізованих коштів.

Для того, щоб довести важливість проводити аналіз і контроль за забезпеченістю підприємства виробничими запасами, варто розглянути і проаналізувати питому вагу кожного виду запасів у загальному обсязі запасів та у складі оборотних активів (табл.).

Таблиця

Аналіз частки виробничих запасів у складі запасів та оборотних активів
ПрАТ «АвтоКрАЗ» і ПрАТ «Кредмаш» за 2015—2017 р.

Показники	Значення, тис. грн			Відхилення			
	2015 рік	2016 рік	2017 рік	абсол., +/-		відносне, +/-	
ПрАТ «АвтоКрАЗ»							
Баланс	613 6111	6 284 348	6 923 496	148 237	639 148	102,4	110,2
Оборотні активи	4 643 696	3 698 153	6 328 562	-945 543	2 630 409	79,6	171,1
частка в балансі, %	75,68	58,85	91,41	-16,8	32,6	77,7	155,3
Запаси:	375 698	455 183	518 959	79 485	63 776	121,2	114,0
частка в оборотних активах, %	8,09	12,31	8,20	4,22	-4,11	152,2	66,6
частка в балансі, %	6,12	7,24	7,50	1,12	0,26	118,3	103,6
- виробничі запаси	166 186	164 985	228 766	-1 201	63 781	99,3	138,7
частка у запасах, %	44,23	36,25	44,08	-7,98	7,83	81,9	121,6
- незавершене виробництво	19 270	65 389	96 307	46 119	30 918	339,3	147,3
частка в запасах, %	5,13	14,37	18,56	9,24	4,19	280,1	129,2
- готова продукція	188 430	223 456	192 644	35 026	-30 812	118,6	86,2
частка в запасах, %	50,15	49,09	37,12	-1,06	-11,97	97,9	75,6
- товари	1812	1353	1242	-459	-111	74,7	91,8
частка в запасах, %	0,48	0,30	0,24	-0,18	-0,06	62,5	80,0
Операційні витрати	1 768 907	1 411 419	1 164 467				

Показники	Значення, тис. грн			Відхилення			
	2015 рік	2016 рік	2017 рік	абсол., +/-		відносно, +/-	
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	416 985	588 385	931 408	171 400,0	343 023	141,1	158,3
частка в оборотних активах, %	9,0	15,9	14,7	6,9	-1,2	176,7	92,5
Матеріальні затрати	1 350 783	817 371	793 808	-533 412	-23 563	60,5	97,1
Частка матеріальних витрат в операційних витрат, %	76,36	57,91	68,17	-18,5	10,3	75,8	117,7
ПрАТ «Кредмаш»							
Баланс	313 963	422 835	621 394	108 872,0	198 559	134,7	147,0
Оборотні активи	228 216	342 706	532 287	114 490,0	189 581	150,2	155,3
частка в балансі, %	72,69	81,05	85,66	8,4	4,6	111,5	105,7
Запаси:	101 047	152 704	308 756	51 657,0	156 052	151,1	202,2
частка в оборотних активах, %	44,28	44,56	58,01	0,3	13,5	100,6	130,2
частка в балансі, %	32,18	36,11	49,69	3,9	13,6	112,2	137,6
- виробничі запаси	65 694	95 913	166 644	30 219,0	70 731	146,0	173,7
частка в запасах, %	65,01	62,81	53,97	-2,2	-8,8	96,6	85,9
- незавершене виробництво	24 304	48 743	133 462	24 439,0	84 719	200,6	273,8
частка в запасах, %	24,05	31,92	43,23	7,9	11,3	132,7	135,4
- готова продукція	10 591	7 908	8 219	-2 683,0	311,0	74,7	103,9
частка в запасах, %	10,48	5,18	2,66	-5,3	-2,5	49,4	51,4
- товари	458	140	431	-318,0	291,0	30,6	307,9
частка в запасах, %	0,45	0,09	0,14	-0,4	0,1	20,0	155,6
Операційні витрати	436 355	508 102	908 178	71 747,0	400 076	116,4	178,7
Матеріальні затрати	243 638	306 828	592 481	63 190,0	285 653	125,9	193,1
Частка матеріальних витрат в операційних витрат, %	55,83	60,39	65,24	4,6	4,8	108,2	108,0

Примітка. Складено за даними [12].

Представлені дані дозволяють провести аналіз:

по-перше, значимості запасів (виробничих запасів) у розвитку підприємства на сучасному етапі, про що свідчать такі показники, зокрема, як частка оборотних запасів і запасів у величині активів балансу;

по-друге, динамічних характеристик оборотних активів, запасів і виробничих запасів, що дозволяє встановити вплив процесів інфляції;

по-третє, структури запасів та їхніх структурних зрушень, що є основою для управління запасами і відображає особливості досліджуваних підприємств у частині вивчення структури активів у цілому.

Наведені в табл. дані свідчать про поступове збільшення величини оборотних активів, запасів, виробничих запасів і збереження основних структурних пропорцій. Як результат, частка оборотних активів у загальній їхній величині в середньому перевищує 80 %. Це означає, що

частка необоротних активів становить усього 20 % і не відповідає галузевим тенденціям.

Додаткова проблема — це роль інших видів оборотних активів, зокрема, відбувається зростання дебіторської заборгованості за роботи, товари послуги, яка перевищує 15 %; високою є частка грошей — 20 % тощо. Таким чином, ресурси підприємств, розміщені переважно в оборотних активах, зростання величини запасів і виробничих запасів на фоні падіння обсягів виробництва свідчать про вплив інфляційних процесів і поступове зростання цін на матеріали, сировину, комплектуючі. Такі зміни негативно впливають на вартісні характеристики продукції та фінансові результати діяльності. Ще одна негативна характеристика у структурі запасів — це збільшення величини і частки дебіторської заборгованості за продукцію, роботи, послуги. Низький рівень розрахунків за відвантаженою продукцією, яке викликано погіршенням платоспроможності споживачів, призводить до

іmobilізації фінансових ресурсів навіть у формі порівняно ліквідного активу, яким є дебіторська заборгованість.

Той факт, що більшу частку майна, тобто використаних ресурсів, підприємства тримають у формі оборотних активів, не є в умовах машинобудування позитивним явищем.

Частка запасів у величині валюти балансу 2017 року становила 7,5 і 8,2 % — у величині оборотних активів. Низька частка величини запасів і, відповідно, виробничих запасів у балансі зумовлена суттєвим падінням обсягів виробництва і скороченням масштабів діяльності досліджуваного підприємства.

Ланцюжок причинно-наслідкових проблем буде таким: зниження попиту на продукцію підприємства зумовлює скорочення обсягів реалізації, а отже, величину грошових коштів підприємства, що спрямовуються на формування виробничих запасів, а це, у свою чергу, призводить до суттєвих перекосів структури активів, коли частка запасів і виробничих запасів суттєво зменшується, що є свідченням зменшення масштабів діяльності підприємства.

Для розуміння відповідності чи невідповідності ситуації на українських підприємствах доцільно вивчити ключові індикатори структури майна на прикладі зарубіжних підприємств. Індикаторами можна використати показники підприємств-конкурентів і підприємств — галузевих лідерів.

Так, ВАТ «КамАЗ», конкурент українського автомобільного підприємства, має такі показники: частка оборотних активів — 65 %, частка виробничих запасів — 20 %, частка дебіторської заборгованості — 17 %, а частка основних засобів — приблизно 22 %. Представлені показники

свідчать про те, що структурні характеристики майна українських і російських підприємств мають схожі характеристики.

Для компанії Дженерал Моторз: частка оборотних активів — 47,1 %, у тому числі частка запасів — 7,7 %, частка необоротних активів — 53 %. Для компанії Тойота показники відповідно становлять 37,9; 4,8 і 62,1 %. Це свідчить про те, що співвідношення між оборотними та необоротними активами в зарубіжних підприємств однозначно на користь необоротних. Логічним поясненням такого стану речей є той факт, що машинобудівне виробництво є дуже фондомістким і наукомістким, а отже, потребує вартісного сучасного обладнання та певного обсягу нематеріальних активів. Відповідно роль оборотних активів є значно більшою порівняно з необоротними. Частка безпосередньо запасів становить 5—8 %. Висока оборотність дозволяє зменшити величину ресурсів, які потрібно підприємству утримувати у формі оборотних активів та запасів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Оборотні активи, запаси (виробничі запаси) є важливим видом активів, висока оборотність яких дозволяє розміщувати ресурси підприємства в інші види майна, тобто в необоротні активи, які є більш важливими для розвитку виробничого потенціалу машинобудівного підприємства.

Проведене аналітичне дослідження інформаційної бази реальних підприємств підтверджує актуальність досліджуваної проблеми, оскільки мають місце певні перекоси, які стосуються: співвідношення оборотних і необоротних активів, структури запасів, ролі матеріальних витрат у загальній величині собівартості продукції підприємства.

Список використаних джерел

1. Бандоріна Л. М. Факторна адитивна модель аналізу використання матеріальних ресурсів підприємства / Л. М. Бандоріна, О. Б. Скороход, А. О. Яхтіна // Экономика и управление. — 2013. — № 1. — С. 49—54.
2. Бондарева І. А. Удосконалення управління матеріальними ресурсами як аспект підприємницької діяльності / І. А. Бондарева // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» [Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку]. — 2001. — № 417. — С. 20—23.
3. Бубела А. В. Дослідження систем управління матеріальними запасами / А. В. Бубела // Вісник Національного транспортного університету. — 2013. — № 26. — Ч. 2. — С. 68—72.
4. Іванова К. В. Побудова комплексу методик оптимізації витрат матеріальних ресурсів підприємства [Електронний ресурс] / К. В. Іванова, К. С. Банк // I Международная научно-практическая Интернет-конференция «Актуальные вопросы повышения конкурентоспособности

- государства, бизнеса и образования в современных экономических условиях» (Полтава, 14—15 февраля 2013 г.). — Режим доступа : http://www.confcontact.com/20130214_econ/3_ivanova.htm.
5. Касич А. О. Шляхи зменшення матеріаломісткості та рентабельності продукції вагонобудівних підприємств / А. О. Касич, О. Ю. Чубка // Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. — 2015. — Вип. 10. — С. 99—103.
 6. Касич А. О. Втілення концепції стратегічного управління в практику вітчизняних підприємств / А. О. Касич // Бізнес-Інформ. — 2014. — № 11. — С. 290—294.
 7. Конащук В. Л. Напрями та резерви раціонального використання ресурсів підприємства / В. Л. Конащук, О. О. Дусенко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2014. — № 6. — С. 97—104.
 8. Кравцова А. М. Системи та моделі управління запасами підприємства [Електронний ресурс] / А. М. Кравцова, О. А. Сисюк. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/10_NPE_2010/Economics/62512.doc.htm.
 9. Стефанишин Л. С. Еволюція моделей управління матеріальними потоками / Л. С. Стефанишин // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2010. — № 4. — Т. 1. — С. 55—60.
 10. Хаврук В. О. Аналіз систем управління запасами [Електронний ресурс] / В. О. Хаврук // Вісник Національного транспортного університету. — 2012. — № 26. — Ч. 2. — С. 313—324.
 11. П(с)БО 9 «Запаси» [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <https://zakon.help/law/246>.
 12. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <https://smida.gov.ua/about>.

JEL Classification D22, M5

STRUCTURAL ANALYSIS OF REVERSAL ASSETS MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

KASYCH Alla

*Professor, Doctor of Economics,
Head of Management Department
Kyiv National University of Technology and Design*

POLOSINA Alona

*Master of Accounting and Finance Department
Kremenchuk Mikhailo Ostrogradskyi National University*

POPOVA Yana

*Master of Accounting and Finance Department
Kremenchuk Mikhailo Ostrogradskyi National University*

SHAHMAYEVA Anna

*Master of Accounting and Finance Department
Kremenchuk Mikhailo Ostrogradskyi National University*

Abstract. *The article investigates structural features of the current assets of the enterprise. The emphasis is on the need to deepen the analysis of stocks and inventories, which will enable to form a more qualitative information base for management decisions on current assets. In order to improve the quality of inventory research, it is suggested to use a structural analysis that enables us to determine the role (proportion) of current assets, stocks and inventory in the assets of the enterprise, to investigate the structure of stocks and trends of structural changes that determine the need of the enterprise in material resources, and therefore in working capital. For analysis, Ukrainian machine-building enterprises were selected, which are characterized by high material-intensive production and require implementation of a more effective policy in this field. Synthesis of the main indicators of the studied enterprises allowed to determine the main trends in the formation of working assets and the use of inventories. Structural distortions concern: an overestimated share of current assets in the assets of the enterprise, indicating imbalances in assets; an increase in the size and proportion of receivables for sold products, which limits the company's ability to replenish working capital.*

It is emphasized the importance of taking into account foreign experience in developing a management policy for circulating assets, as enterprise-sector leaders have somewhat different structural characteristics of assets and current assets. The key indicators of property structure have been worked out on the example of foreign enterprises, which are competitors and industry leaders. There are significant discrepancies in the structural characteristics of both assets and stocks, which means new target benchmarks for the policy of managing current assets in the long run.

Keywords: *current assets, inventories, inventories, structural analysis, machine building enterprises.*

References

1. Bandorina, L. M., Skorokhod, O. B., & Yakhtina, A. O. (2013). Faktorna adytyvna model analizu vykorystannia materialnykh resursiv pidpriemstva [Factor analysis additive model the use of material resources of the enterprise]. *Ekonomika i upravleniye — Economics and Management*, 1, 49—54 [in Ukrainian].
2. Bondareva, I. A. (2001). Udoskonalennia upravlinnia materialnymy resursamy yak aspekt pidpriemnytskoi diialnosti [Improvement of material management as an aspect of entrepreneurship]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku — Bulletin of the National University «Lviv Polytech-*

- nic». *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*, 417, 20—23 [in Ukrainian].
3. Bubela, A. V. (2013). Doslidzhennia system upravlinnia materialnymi zapasamy [Investigation of material inventory management systems]. *Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu — Bulletin of the National Transport University*, 26 (2), 68—72 [in Ukrainian].
 4. Ivanova, K. V., & Bank, K. S. (2013). Pobudova kompleksu metodyk optymizatsii vytrat materialnykh resursiv pidpriemstva [Construction of a complex of methods for optimizing the expenses of material resources of the enterprise]. *I Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya Internet-konferentsiya «Aktual'nyye voprosy povysheniya konkurentosposobnosti gosudarstva, biznesa i obrazovaniya v sovremennykh ekonomicheskikh usloviyakh» — I International Scientific and Practical Internet Conference «Actual issues of improving the competitiveness of the state, business and education in modern economic conditions»*. Retrieved from http://www.confcontact.com/20130214_econ/3_ivanova.htm [in Ukrainian].
 5. Kasych, A. O., & Chubka, O. Iu. (2015). Shliakhy zmenshennia materialomistkosti ta rentabelnosti produktsii vahonobudivnykh pidpriemstv [Ways to reduce material consumption and product profitability wagons enterprises]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky — Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences* 10, 99—103 [in Ukrainian].
 6. Kasych, A. O. (2014). Vtilennia kontseptsii stratehichnoho upravlinnia v praktyku vitchyznianskykh pidpriemstv [Implementation of the concept of strategic management in the practice of domestic enterprises]. *Biznes-Inform — Business-Inform*, 11, 290—294 [in Ukrainian].
 7. Konashchuk, V. L., & Dusenko, O. O. (2014). Napriamy ta rezervy ratsionalnoho vykorystannia resursiv pidpriemstva [Directions and reserves of rational use of enterprise resources]. *Ekonomichni visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii — Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 6, 97—104 [in Ukrainian].
 8. Kravtsova, A. M., & Sysiuk, O. A. (2010). *Systemy ta modeli upravlinnia zapasamy pidpriemstva [Systems and models of enterprise inventory management]*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/10_NPE_2010/Economics/62512.doc.htm [in Ukrainian].
 9. Stefanyshyn, L. S. (2010). Evoliutsiia modelei upravlinnia materialnymi potokamy [Evolution of material flow management models]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky — Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, 4 (1), 55—60 [in Ukrainian].
 10. Khavruk, V. O. (2012). Analiz system upravlinnia zapasamy [Analysis of inventory management]. *Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu — Bulletin of the National Transport University*, 26 (2), 313—324 [in Ukrainian].
 11. P(s)BO 9 «Zapasy» [P(c)BO 9 «Stocks»]. *zakon.help*. Retrieved from <https://zakon.help/law/246> [in Ukrainian].
 12. Ahentstvo z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy [Agency for the development of the stock market infrastructure of Ukraine]. *smida.gov.ua*. Retrieved from <https://smida.gov.ua/about> [in Ukrainian].

УДК 004.738.5:316.454.56-049.5

КІБЕРБУЛІНГ ЯК ЗАГРОЗА ПСИХОЛОГІЧНІЙ І СОЦІАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА

ПАНТЕЛЄВА Наталія Миколаївна

доктор економічних наук,
доцент,
заступник директора
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: nnpanteleeva2017@gmail.com

КАБЕНГЕЛЕ Григорій Теофіло

здобувач вищої освіти
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: kabengeledilovij@gmail.com

Анотація. Досліджено проблему кібербулінгу як нової форми загрози психологічній і соціальній безпеці життєдіяльності особистості та трансформацію її соціалізації.

Сформульовано власне уточнення поняття «кібербулінг», визначено передумови його виникнення (психологічні та соціальні), систематизовано типології кібербулінгу як загрози психологічній і соціальній безпеці особистості.

Виявлено тенденції та інтернаціональний характер кібербулінгу.

Надано практичні рекомендації щодо його профілактики і протидії в системі психологічної та соціальної безпеки життєдіяльності особистості в інституційному, нормативно-правовому, соціально-ризикологічному, аксіологічному та організаційно-управлінському аспектах.

Ключові слова: булінг, кібербулінг, психологічна безпека, соціальна безпека, інформаційні технології.

Постановка проблеми. Інтернет у сьогоденні став невід'ємною частиною життя сучасної людини та її найближчого оточення, які швидко орієнтуються у віртуальному світі, розвивають нові потреби і відкривають власні способи використання новітніх можливостей цифрових технологій. Поряд із перевагами, які створюють глобальна інформатизація, розвиток і динамічне поширення цифрових технологій, варто кон-

Аннотация. Исследована проблема кибербуллинга как новой формы угрозы психологической и социальной безопасности жизнедеятельности личности и трансформацию ее социализации. Сформулировано собственное уточнения понятия «кибербуллинг», определены предпосылки его возникновения (психологические и социальные), систематизирована типология кибербуллинга как угрозы психологической и социальной безопасности личности. Выявлены тенденции и интернациональный характер кибербуллинга. Даны практические рекомендации по его профилактике и противодействию в системе психологической и социальной безопасности жизнедеятельности личности в институциональном, нормативно-правовом, социально-рискологическом, аксиологическом и организационно-управленческом аспектах.

Ключевые слова: буллинг, кибербуллинг, психологическая безопасность, социальная безопасность, информационные технологии.

статувати появу і поглиблення тенденції розширення ризиків і загроз впливу на психологічну і соціальну безпеку особисті з боку віртуального інформаційного простору, до яких передусім варто віднести кібербулінг. При цьому в зону ризику перш за все потрапляють учнівська і студентська молодь, адже вона не має сформованої психологічної стійкості та перебуває на початку власної соціалізації в суспільстві. Саме тому

поглиблення вивчення феномену «кібербулінг» і формування дієвого механізму профілактики та протидії його наслідкам є одним з актуальних питань сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемні питання виникнення нових ризиків насилля внаслідок впливу цифрових технологій, виявлення поведінкових реакцій, безпеки і захисту молодого покоління користувачів усе-світнього інформаційного простору висвітлюють у наукових працях представники зарубіжних і вітчизняних наукових шкіл психологічного і соціологічного захисту людини, а саме: П. Аф-таб, О. Бочавер, Б. Белсей, Г. Берсон, Н. Віллард, Н. Вітюк, В. Гой, П. Грандинберг, В. Гріг, О. Єфимов, Н. Когутяк, Р. Ковальські, С. Лімбер, А. Ленхарт, І. Лубенець, М. Мартин, С. Монкс, Л. Найдбонова, У. Парфентьев, М. Робін, П. Сміт, К. Хломов, Д. Шакірова та інші.

Проте, віддаючи належне напрацюванням дослідників, актуальними залишаються питання дослідження кібербулінгу як виду деструктивної взаємодії конфліктних відносин, концентрованому прояву трансформації свідомості, соціокультурних цінностей і життєвих пріоритетів, поведінки сучасної молоді у віртуальному середовищі.

Метою статті є узагальнення теоретико-методичних засад дослідження кібербулінгу, виявлення його характеристичних особливостей і форм прояву в умовах трансформації соціального простору під впливом сучасних цифрових технологій, а також розроблення пропозицій щодо забезпечення психологічної та соціальної безпеки учнівської і студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення розуміння сутності поняття «кібербулінг» показує єдність наукових позицій у тому, що це спрямовані дії проти особистості агресивно насильницького, принизливого характеру. Підкреслимо, що авторські тлумачення цього поняття обов'язково містять уточнення засобів його здійснення.

Натомість І. Лубенець вказує на руйнівну спрямованість кібербулінгу через загрози фізичному, психологічному здоров'ю і навіть життю [1, с. 178]; П. Сміт підкреслює ознаку систематичності протягом певного часу, можливість групової дії, а також неможливість самозахисту жертви [2, с. 376].

Аналізуючи сутність і множину проявів кібербулінгу, можна визначити такі його характерні особливості.

По-перше, з позиції поведінкової психології кібербулінг — це континуум різних форм поведінки, однозначним проявом яких є виникнення конфліктних відносин задля утримання будь-якої форми нерівності, соціальної ізоляції, відчуження, виключення з комунікації тощо. При цьому це багаторазово повторювана агресивна поведінка, що має довільний, а не випадковий характер, містить задум нашкодити людині та базується на дисбалансі влади (фізичної сили, соціального статусу в групі) [3]. Природу конфліктних відносин пояснює об'єкт — цінності, мотиви, установки, які викликають протистояння, а також предмет — відображає причину конфлікту, яка визначає зону розбіжності погляду або позицій його суб'єктів.

По-друге, за суб'єктивним підходом конфліктні відносини виникають між онлайн-агресором (кібербулером) або їхнього групою та онлайн-жертвою в інтернет-середовищі.

На думку О. С. Зинцової, поширення кібербулінгу стало можливим, у тому числі завдяки дистанційності прояву агресії. Адже коли онлайн-агресор не бачить реакції онлайн-жертви і наслідків власного поступку, у нього не виникає емоційного навантаження у формі співчуття і відчуття провини. Водночас можливість власної анонімності формує впевненість безкарності [4; 5].

По-третє, на нашу думку, засоби кібербулінгу можна ідентифікувати як інформаційну зброю за напрямом і ступенем інформаційного характеру психологічного тиску.

По-четверте, наслідки конфліктних відносин за кібербулінгу можуть бути різного ступеня руйнівного тиску, а саме від складних для ідентифікації жартів (несвідомий кібербулінг) до психологічного терору (свідомий кібербулінг), який призводить до суїцидів і смерті.

По-п'яте, наявність невизначеності, яка проявляється при кібербулінгу на рівні суб'єктивних відносин, а також на рівні широти охоплення потенційної аудиторії та різноманітності спостерігачів, які з певною часткою ймовірності можуть підтримати агресію або перетворитись на кібербуліра.

Систематизація наукових підходів до тлумачення поняття «кібербулінг» та аналіз його характерних особливостей дозволили надати авторське уточнення, яке, на відміну від наявних, спирається на причинно-наслідковий підхід, а саме: кібербулінг — це агресивні дії, що породжують конфліктну ситуацію у відносинах

суб'єктів у віртуальному середовищі, наслідками якої є порушення психологічної та соціальної безпеки особистості. Кібербулінг має власну

типологію, де класифікаційною ознакою є форма поведінки, відповідно до якої виокремлюють вісім типів кібербулінгу (табл. 1).

Таблиця 1

Загальна типологізація кібербулінгу як загрози психологічній та соціальній безпеці особистості

Тип кібербулінгу	Характеристичний опис	Загроза безпеки
Флеймінг (flaming)	обмін короткими гнівними та запальними репліками, використовуючи комунікаційні технології, яка може перетворитися в затяжну війну	нерівноправний психологічний терор, що призводить до сильних емоційних переживань
Харасмент або нападки, постійні виснажливі атаки (harassment)	повторення образливих повідомлень, із перевантаженням персональних каналів комунікації, тривалі й односторонні	характерно для онлайн-ігор, руйнація ігрового досвіду
Обмовлення, зведення наклепів (denigration)	розповсюдження принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій, тренування власної злоби, зливання роздратування, перенесення агресії тощо	психологічний терор, що призводить до сильних емоційних переживань, підвищує репутаційні ризики (руйнування іміджу і репутації)
Самозванство, втілення в певну особу (impersonation)	позиціонування онлайн-агресора як жертви, використовуючи її пароль доступу до її аккаунту в соціальних мережах, блогу, пошти, системи миттєвих повідомлень тощо, для подальшого здійснення негативної комунікації	імперсоналізації проти людей, включених до «списку груп ненависті», наражає на реальну небезпеку їхнє життя
Ошукування, видурювання конфіденційної інформації та її розповсюдження (outing&trickery)	отримання персональної інформації в міжособовій комунікації та оприлюднення її у віртуальному середовищі	підвищує репутаційні ризики (руйнування іміджу і репутації)
Відчуження (остракізм), ізоляція	виключення із соціуму, обмеження можливості власного позиціонування та взаємодії у групі	падіння самооцінки, серйозні емоційні негаразди, аж до повного емоційного руйнування, соціальна смерть
Кіберпереслідування	приховане, анонімне вистежування необережних користувачів через Інтернет для отримання інформації про час, місце і всі необхідні умови здійснення майбутнього нападу	злочинні дії, фізичне насильство, побиття
Хепіслеппінг або щасливе ляскання (happyslapping)	зняття відеороликів реальних нападів (хепіслеппінг), гвалтування чи його імітації (хоппінг) із подальшим розміщенням в Інтернеті без згоди жертви	може призвести до трагічних наслідків

Примітка. Сформовано на підставі опрацювання [6—9].

Для розуміння психологічних мотивів суб'єктних відносин важливо зазначити поведінкові стратегії ініціації та/або участі в кібербулінгу, зокрема:

1) стратегія реваншу — негативний досвід знущань у реальному житті спонукає до спроби стати онлайн-агресором (кібербулером) у віртуальному середовищі;

2) втеча від нудьги, розваги без усвідомлення можливих трагічних наслідків розвитку подій, спровокованих кібербулінгом;

3) посилення цифровими технологіями реального булінгу.

Характеристичні особливості кібербулінгу показують багатофакторну кореляцію, що, у свою чергу, вимагає проведення емпіричних

досліджень для виявлення тенденцій та оцінювання його впливу на психологічну і соціальну безпеку особистості та суспільства в цілому.

Розвиток цифрових технологій викликає неоднозначне ставлення, адже поряд із позитивними ефектами їх поширення привносить нові виклики і загрози для економічних суб'єктів, суспільства та кожної особистості. Серед них «безлике зло» Інтернету — це зростаюча загроза кібербулінгу, яскраві приклади якого маємо щоденно. Незважаючи на збільшення обізнаності населення, факти про кібернасилля і статистика показують, що проблема є складною і не зникне найближчим часом.

Дослідження міжнародних спеціалізованих агенцій і дослідницьких установ дозволяють виявити тенденції руйнівного поширення кібербулінгу. Зокрема, за рівнем визнання кібербулінгу в Топ-3 входять Індія, Бразилія, США. В Європі, США, країнах Африки й Азії також є тенденція підвищення обізнаності та стурбованості проблемою кібербулінгу, що є свідченням посилення

нападів кібербулінгу та усвідомлення його негативного впливу [10]. За даними моніторингу дослідницького центру Cyberbullying, протягом останніх років спостерігається тенденція його зростання. Зокрема, 2018 року на 18 % порівняно з 2007-м. Стійкими тенденціями є: 1) зростання уваги до теми залякування серед комп'ютерних розповсюджувачів; 2) стосовно гендерного аспекту онлайн-агресорів спостерігається тенденція більшої схильності дівчат до кібербулінгу, адже серед них був виявлений більш високий рівень явної агресії за всіма видами поведінки, тому їх можна ідентифікувати як активних комбінованих кібербулерів; 3) стосовно наслідків кібербулінгу — протягом 2008—2015 рр. удвічі зросла кількість спроб самогубства або думок про нього. Отже, аналіз тенденцій підтвердив інтернаціональний характер кібербулінгу.

Кібербулінг є загрозою для психологічної та соціальної безпеки учнівської і студентської молоді, яка найбільш вразлива до руйнівного його впливу (табл. 2).

Таблиця 2

Наслідки впливу кібербулінгу на учнівську і студентську молодь

Характер впливу	Поведінкові прояви і можливі наслідки
Соціальний	прихованість, не бажання йти на контакт із батьками та друзями; уникнення школи, освітнього закладу та інших товариств; втрата комунікативних навичок; дезадаптація; дезінтеграція; девіантна поведінка
Психологічний	зниження самооцінки; втрата впевненості в собі; порушення психічного розвитку; психічні розлади; психоемоційна нестабільність; постійне відчуття тривоги, страху, розвиток параної; думки про суїцид
Педагогічний	зниження успішності; небажання відвідувати освітній заклад; пропуски занять; нестабільні оцінки; низька освітня активність
Фізіологічний	депресії, стреси як наслідок зниження імунітету, часті скарги на головні болі, болі в ділянці серця і нудоту, швидка втомлюваність, поганий сон і безсоння, погіршення пам'яті та уваги, дефекти мови або нервові тики тощо. Поряд із цим можуть загострюватися або виникати серцеві чи інфекційні захворювання, виразка шлунка, невроз, астма, цукровий діабет

Примітка. Сформовано на підставі опрацювання [4; 5].

За даними МОН України, 2017 року внаслідок булінгу за психологічною допомогою звернулось 110 тисяч школярів. Загрозливість ситуації підтверджує звіт фонду ЮНІСЕФ «Щоденний урок: Зупинити насильство у школах», за даними якого 2017 року в Україні 24 % дітей стали жертвами цькування у школах [11]. Широкого резонансу в суспільстві набули випадки жорстокого побиття підлітків у Житомирській, Одеській і Черкаській областях, які супроводжувались зйомкою на відео з подальшим поширенням в Інтернеті, а тому це можна вважати кібербулінгом. Крім

того, спостерігаємо прояви кібербулінгу (обмін образливими повідомленнями) у батьківських групах Facebook.

Психологічну небезпеку з боку кібербулінгу потрібно розглядати на рівні особистості та системи відносин у суспільстві.

На психологічні функції суб'єктів кібербулінгу (онлайн-агресора і онлайн-жертви) значний вплив мають емоції. Зокрема, для онлайн-жертви кібербулінгу характерні такі функції емоцій: 1) посилюється пригніченість унаслідок втрати можливості протистояти психологічному

тиску; 2) втрачається здатність адекватного оцінювання внаслідок невизначеності та анонімності; 3) послаблюється компенсаційна функція, адже має місце неповнота інформації стосовно мотивів учасників. Отже, в онлайн-жертви превалюють негативні емоції, які викликають психологічне пригнічення життєдіяльності, неадекватні реакції, страх і різні розлади здоров'я.

Натомість для онлайн-агресора вони такі: 1) посилюється активуюча функція, адже формується стійкий зв'язок між мотивом, потребою і можливістю, задоволенням; 2) зниження здатності адекватного оцінювання, контролю і критичного аналізу можливих наслідків психологічного терору; 3) зростання егоїстичної реакції як властивості особистості та соціальних відносин. На рівні окремої соціальної групи психологічна безпека спрямовується на виявлення змін якості відносин, щоб у них не домінували цінності влади, приховане насильництво і приниження, натомість щоб вони будувались на цінності взаємної поваги і співробітництва.

Кібербулінг трансформує Інтернет як інститут соціалізації через порушення його рольової системи, норм і статусів, звичаїв і правил поведінки.

Проявами впливу кібербулінгу на соціалізацію особистості, на нашу думку, можна вважати: 1) руйнуючи зміст і параметри соціалізації у віртуальному середовищі, кібербулінг руйнує або послаблює реальні соціальні зв'язки; 2) використовуючи стихійний характер соціалізації у віртуальному середовищі, кібербулінг використовує його стихійний характер і неврегульованість відносин, тобто він поглиблює дефекти соціалізації; 3) кібербулінг обмежує можливість задовольнити потреби в соціальних відносинах (спілкуванні, визнанні, дружби тощо); 4) кібербулінг порушує норми, цілі, цінності, правила поведінки і мережевої культури, що породжує конфлікт соціальних відносин, який із часом набуває мережевого характеру.

Поширення кібербулінгу вимагає побудови ефективної системи профілактики і протидії, яка спирається на принципи соціальної безпеки особистості, саморегуляції, психологічного самозахисту і взаємодопомоги. Кібербулінг є проблемою, що потребує комплексного підходу і застосування всіх методик для профілактики і подолання проявів його впливу.

В інституційному аспекті необхідним є розвиток інституційної інфраструктури системи профілактики і протидії кібербулінгу, яка,

на нашу думку, повинна включати: 1) державні установи і відомства; 2) освітні заклади, наукові установи, психологічні та соціологічні центри й агенції; 3) провайдерів інформаційних і телекомунікаційних послуг, високотехнологічні компанії; 4) саморегулятивні установи та організації.

У *нормативно-правовому аспекті* для захищеності від кібербулінгу життєво важливих інтересів особистості треба розробити відповідну нормативно-правову базу. Забезпечити реалізацію положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» (набрання чинності 19.01.2019), у тому числі розроблення дієвих механізмів профілактики і протидії кібербулінгу на засадах державно-приватного партнерства, принципах саморегуляції та самозахисту.

У *соціально-ризикологічному аспекті* варто вжити заходів запобігання кібербулінгу, його проявам насильства і злочинів проти особистості, збереження ціннісних орієнтацій, мінімізації соціальних ризиків і загроз задля зміцнення психологічної та соціальної стійкості особистості. Зокрема, кібербулінг продукує комунікаційні ризики і загрози (ідеології насильства, психологічний терор, соціальна агресія).

В *аксіологічному аспекті* профілактика та протидія кібербулінгу важливі для підтримки культурної мети розвитку суспільства, формування стійких соціальних і ціннісних орієнтацій особистості, які утворюють змістовну основу її поведінкової мотивації та визначають якість життя. Зокрема, комформізм кібербулінгу породжує негативні наслідки — сутєвність, або страх бути витісненим із комунікативного простору, спонукають до деструктивних норм і правил поведінки.

В *організаційно-управлінському аспекті* потрібно побудувати систему соціальної безпеки, системоутворювальними основами якої повинні стати культура безпеки, політика профілактики і протидії кібербулінгу, їх персоніфіковані та групові програми і методи, дотримуючись принципів системності, комплексності, створення гуманістичних і демократичних відносин, адаптивності, гнучкості, безпечності та надійності.

Обов'язковим є розроблення політики освітнього закладу стосовно вжиття заходів профілактики і протидії кібербулінгу, що регламентує його повноваження, зобов'язання та відповідальність батьків і учнів. Це сприятиме мінімізації негативного впливу кібербулінгу на безпеку

і добробут учнів, персоналу та освітнього середовища в цілому. Але впровадженню такої політики повинен передувати аудит освітніх потреб у цифрових технологіях, правова експертиза, визначення механізму її реалізації на рівні рольової участі керівництва освітнього закладу, представників відділу інформаційних технологій, бібліотеки, психологічної та юридичної служби, представників учнівської та студентської молоді, батьків.

Вважаємо за доцільне в рамках політики проводити систему заходів за персоніфікованою моделлю на виконання інформаційної та профілактичної функції, функції врегулювання конфліктних ситуацій і психологічної адаптації та реабілітації.

Побудова соціальних профілів учасників освітнього простору з виявленням статусних, гендерних, вікових особливостей можливих агресорів дозволить визначити діагностичний інструментарій для виявлення ризиків і загроз, профілактики критичних ситуацій, агресивної поведінки та кібербулінгу.

Агресію дуже важко зупинити без фахівців-психологів і соціальних педагогів, без суспільного обговорення причин, окремих випадків, без загального осуду, без упровадження у свідомість молоді та дорослих неприпустимості виявлення приниження особистості, заподіяння фізичного і морального (душевного) болю людині [12].

Важливою при розв'язанні проблеми кібербулінгу є співпраця батьків, педагогів і психологів, яка буде найефективнішою, якщо зусилля зосередити на профілактиці.

Висновки і пропозиції. Кібербулінг став загрозою знищення і повної втрати особистістю можливостей побудови та розвитку соціальних відносин, порушення цілісності та стабільності суспільної системи. Для забезпечення психологічної та соціальної безпеки учнівської та студентської молоді, підвищення її психологічної стійкості та мінімізації негативних ефектів кібербулінгу, на нашу думку, доцільно передбачити:

- на рівні МОН України — реалізація положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» (набрання чинності 19.01.2019), у тому числі розроблення дієвих механізмів профілактики та протидії кібербулінгу і забезпечення рівня відповідальності на рівні закладів освіти та персональної відповідальності його учасників;

- на рівні закладів освіти — поряд із виконанням законодавчих норм передбачити поглиблення серед учнівської та студентської молоді просвітницької роботи, залучення до активного способу життя в сучасній реальності, проведення інтерактивних заходів, уникаючи формального підходу;

- на рівні сім'ї та особистості — для подолання негативних проявів самореалізації, рекреаційної та релаксаційної ролі віртуального простору підтримувати прагнення, формувати навички і позитивні життєві установки задля засвоєння молоддю соціальних ролей, зразків поведінки, культурних норм і цінностей через виховання, спорт, туризм, творчість, хобі, робототехніку тощо в реальному середовищі сучасного життя.

Список використаних джерел

1. Лубенець І. Кібернасилство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів / І. Лубенець // Національний юридичний журнал: теорія і практика. — 2016. — № 3. — С. 178—182.
2. Smith P. K. Cyberbullying in young people: an overview of its nature and impact [Electronic resource] / P. K. Smith. — Available at : <http://www.cyberbullying.web01-d.gr.cust.pin.se/wp-content/uploads/2016/04/peter-smith-1.pdf>.
3. Когутяк Н. Особливості самопрезентації підлітка в середовищі віртуального спілкування: причини кібербулінгу / Н. Когутяк // Філософія, соціологія, психологія. — 2014. — Вип. 19. — Ч. 1. — С. 55—63.
4. Зинцова А. С. Социальная профилактика кибербуллинга / А. С. Зинцова // Вестник Нижегородского университета имени Н. И. Лобачевского. Социальные науки. — 2014. — № 3 (35). — С. 122—128.
5. Зинцова А. С. Влияние кибербуллинга на личность подростка [Электронный ресурс] / А. С. Зинцова. — Режим доступа : <https://www.sworld.com.ua/konfer31/350.pdf>.
6. Бочнярц А. Кібермоббінг — виклик для сучасної освіти / А. Бочнярц, А. Грабовіч // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. — 2013. — № 13 (272). — Ч. 2. — С. 6—14.

7. Найдьонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник / Л. А. Найдьонова. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. — 244 с.
8. Гріга В. Метод виявлення та ідентифікації інформаційно-психологічного впливу / В. Гріга // ITSEC 2017 : матеріали VI Міжнародної науково-технічної конференції. — Київ, 2017. — С. 84.
9. Sutton B. Cyberbullying: An Interview with Parry Aftab [Electronic resource] / B. Sutton. — Available at : [https:// etcjournal.com/2011/02/17/7299/](https://etcjournal.com/2011/02/17/7299/).
10. Cook B. Cyberbullying facts and statistics for 2016—2018 [Electronic resource] / B. Cook. — Available at : <https://www.comparitech.com/internet-providers/cyberbullying-statistics/>.
11. Буллинг в украинских школах : в ЮНИСЕФ обнародовали шокирующую статистику [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://www.segodnya.ua/ukraine/bulling-v-ukrainskih-shkolah-v-yunisef-obnarodovali-shokiruyushchuyu-statistiku-1168495.html>.
12. Langan P. Bullying in Schools: What You Need to Know [Electronic resource] / P. Langan. — Available at : <http://kazkarka.com/books/posibnyk-pro-bulinh.htm>.

JEL Classification D74, K32, K42, L86, O30

CYBERBULLYING AS A THREAT TO THE PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL SECURITY OF THE INDIVIDUAL AND SOCIETY ACTIVITY

PANTIELIEIEVA Natalia

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Deputy Director
Cherkasy Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»*

KABENGELE Gregory

*student
Cherkasy Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»*

Abstract. *The article discusses the problem of cyberbullying as a new form of the threat to the psychological and social security of the individual and the transformation of its socialization. The own clarifying of the concept of “cyberbullying” and the preconditions for its occurrence (psychological and social) are given. The typology of cyberbullying as a threat to the psychological and social security of the individual is systematized. The trends and international character of cyberbullying are provided. The article presents the practical recommendations for its prevention and counteraction in the system of individual’s psychological and social security according to institutional, normative-legal, socio-risky, axiological and organizational and managerial aspects.*

Keywords: *bullying, cyberbullying, psychological security, social security, information technology.*

The psychological and social security of the individual is the value of life in a modern society as it promotes the creation of conditions, principles and guidelines for social behavior, as well as the formation of a stable and reliable security, social activity and responsibility and the ensuring the quality of life, rights and freedoms.

Along with the benefits that create the development and dynamic spread of digital technologies and global informatization it’s necessary to state the emergence and deepening of the tendency of increasing the risks and threats to the psychological and social security of the individual from the virtual information space such as cyberbullying. Herewith primarily pupils and students are in the risk zone as they don’t have formed psychological stability and are at the beginning of their own socialization in society.

The article deals with cyberbullying as a threat to the psychological and social security of the individual in terms of the expansion of the digital technologies and the formation of cyberspace. Also the causes of cyberbullying from the psychological approach are given. It’s proved that cyberbullying is

a multifaceted problem therefore it is important to determine the categorical peculiarities at the level of the scientific concept for its solution. Systematization of scientific approaches to the interpretation of the concept of “cyberbullying” allowed providing its author’s refinement, which, unlike existing ones, is based on a causal approach. The author proposes to determine cyberbullying as aggressive actions that generate the conflict situation in the relations of subjects in the virtual environment, the consequences of which are violations of individual’s psychological and social security.

According to the results of the research the characteristic features of cyberbullying are generalized, preconditions for its occurrence (psychological and social) are given, the typology of cyberbullying as a threat to the psychological and social security of the individual is systematized. To understand the psychological motives of subject relations, behavioral strategies for initiating and participating in cyberbullying are defined. The revealed trends and the assessments of the impact of cyberbullying on the psychological and social security of the individual and society confirmed the necessity of developing

practical recommendations for its prevention and counteraction. To solve this issue a comprehensive approach is proposed. This approach is based on the principles of social security of the individual, self-

regulation, psychological self-defense and mutual assistance in the institutional, normative-legal, socio-risky, axiological and organizational-managerial aspects.

References

1. Lubenets, I. (2016). Kibernasylstvo (kiberbulinh) sered uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Cyberviolence (cyberbullying) students of general education institutions]. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia i praktyka — National Law Magazine: Theory and Practice*, 3, 178—182 [in Ukrainian].
2. Smith, P. K. (2016). *Cyberbullying in young people: an overview of its nature and impact*. Retrieved from <http://www.cyberbullying.web01-d.gr.cust.pin.se/wp-content/uploads/2016/04/peter-smith-1.pdf>.
3. Kohutiak, N. (2014). Osoblyvosti samoprezentatsii pidlitka v seredovyshchi virtualnoho spilkuvannia: prychny kiberbulinhu [Features of self-presentation of a teenager in the environment of virtual communication: the causes of cyberbullying]. *Filosofia, sotsiologia, psykholohiia — Philosophy, Sociology, Psychology*, 19 (1), 55—63 [in Ukrainian].
4. Zyntsova, A. S. (2014). Sotsyalnaia profylaktyka kyberbulynha [Social prevention of cyberbullying]. *Vestnyk Nyzhehorodskoho unyversyteta ymeny N. Y. Lobachevskoho. Sotsyalnie nauky — Bulletin of the Nizhny Novgorod University named after N. I. Lobachevsky. Social Sciences*, 3 (35), 122—128 [in Russian].
5. Zyntsova, A. S. (2013). Vlyanye kyberbulynha na lychnost podrostanta [Influence of cyberbullying on teenager's personality]. *www.sworld.com.ua*. Retrieved from <https://www.sworld.com.ua/konfer31/350.pdf> [in Russian].
6. Bochniarts, A., & Hrabovich, A. (2013). Kibermobbinh — vyklyk dlia suchasnoi osvity [Cyberbullying as a challenge for modern education]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka — Herald of the Taras Shevchenko National University*, 13 (272), Vol. 2, 6—14 [in Ukrainian].
7. Naidonova, L. A. (2013). *Mediapsykholohiia: osnovy refleksyvnoho pidkhodu [Media Psychology: The Basis of Reflexive Approach]*. Kirovograd: Imeks-LTD [in Ukrainian].
8. Hriha, V. (2017). Metod vyivlennia ta identyfikatsii informatsiino-psykholohichnoho vplyvu [The method of identification and identification of information and psychological impact]. *ITSEC 2017: materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii — ITSEC 2017: Materials of the VI International Scientific and Technical Conference*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Sutton, B. (2011). Cyberbullying: An Interview with Parry Aftab. *etcjournal.com*. Retrieved from <https://etcjournal.com/2011/02/17/7299/>.
10. Cook, S. (2018). Cyberbullying facts and statistics for 2016—2018. *www.comparitech.com*. Retrieved from <https://www.comparitech.com/internet-providers/cyberbullying-statistics/>.
11. Bullynh v ukraïnskykh shkolakh: v YNYSEF obnarodovaly shokyruishchuiu statystyku [Bullying in Ukrainian schools: Shocking statistics were released by UNICEF]. *www.segodnya.ua*. Retrieved from <https://www.segodnya.ua/ukraine/bullying-v-ukraïnskih-shkolah-v-yunisef-obnarodovali-shokiruyushchuyu-statistiku-1168495.html> [in Ukrainian].
12. Langan, P. (2011). Bullying in Schools: What You Need to Know. *kazkarka.com*. Retrieved from <http://kazkarka.com/books/posibnyk-pro-bulinh.htm>.

УДК 336.77

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

ВАСИЛЬЄВА Наталія

здобувач освітнього ступеня «спеціаліст»

Інституту післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

e-mail: vasilieva.n.mail@gmail.com

Анотація. Досліджено інструментальну базу управління кредитним ризиком. Виділено концептуальний підхід до моделювання системи управління кредитним ризиком банку і на цій основі представлено структуру такої системи управління.

Доведено необхідність інтегрування системи управління кредитним ризиком банку у процес системи ризик-менеджменту для опрацювання значного масиву інформації, оптимізації роботи структурних підрозділів банку, збільшення трудового потенціалу та якості поінформованості.

Ключові слова: кредитний ризик, банківська установа, моделювання системи, управління кредитним ризиком, інформаційно-аналітична система моніторингу ризиків, системний підхід, ризик-менеджмент.

Постановка проблеми. Сучасна фінансова система характеризується складністю структури, зокрема це стосується банківської системи. Діяльність будь-якої банківської установи як окремої економічної системи тісно пов'язана і переплітається з поняттям ризиків, втрати від реалізації яких можуть призвести не лише до банкрутства окремого банку, а й до погіршення загальноекономічної ситуації у країні. Саме тому проблема формування ефективної системи ризик-менеджменту банківських установ за умов мінливого фінансово-економічного середовища спирається на теоретичне обґрунтування із застосуванням наукових підходів до правильного вибору інструментальної, модельної та процесної основ, є актуальною проблемою сьогодення.

Несистемний підхід до управління кредитним ризиком у банку і відсутність наукового підходу до усвідомлення сутності економічної категорії кредитного ризику не дозволяє банкам

Аннотация. Исследована инструментальная база управления кредитным риском. Выделен концептуальный подход к моделированию системы управления кредитным риском банка и на этой основе представлена структура такой системы управления. Доказана необходимость интегрирования системы управления кредитным риском банка в процесс системы риск-менеджмента с целью обработки большого массива информации, оптимизации работы структурных подразделений банка, увеличения кадрового потенциала и качества информированности.

Ключевые слова: кредитный риск, банковское учреждение, моделирование системы, управление кредитным риском, информационно-аналитическая система мониторинга рисков, системный подход, риск-менеджмент.

своєчасно спрогнозувати негативні результати кредитної діяльності, вплив на них негативних тенденцій в економіці, нормалізувати кредитний процес та усунути функціональні диспропорції. Цей аспект робить проблему управління кредитним ризиком особливо актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз процесів управління ризиками банків отримав достатньо ґрунтовне висвітлення в наукових працях учених-економістів. Окремі вчені, такі як В. В. Вітлінський, У. В. Владичин, В. В. Коваленко, О. В. Марковський, С. К. Реверчук та інші, сконцентрували свою увагу на дослідженні факторів, інструментів та основних підходів до побудови системи управління ризиками банківських установ. Разом з тим, на нашу думку, теоретичні й прикладні аспекти управління саме кредитним ризиком потребують постійної актуалізації та новітнього погляду на проблематику ідентифікування, кількісного виміру і нівелювання негативних результатів.

Метою статті є дослідження основних форм інструментальної бази та особливостей побудови ефективної системи управління кредитним ризиком банку з метою підвищення ефективності його функціонування в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найрозповсюдженим у науковій думці є тлумачення поняття «кредитний ризик» через імовірність невиконання позичальником, контрагентом або емітентом своїх зобов'язань щодо кредитора (банківської установи) у результаті дії внутрішніх і зовнішніх щодо банку факторів. Вважаємо, що кредитний ризик — це комплексне поняття, що включає:

1) невиконання, неповне або несвоєчасне виконання позичальником умов кредитної угоди через фінансові труднощі, свідому відмову, недоліки кредитного договору;

2) неспроможність виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком через втрату працездатності, роботи як джерела заробітку, обмеження або позбавлення волі;

3) неможливість забезпечити повернення кредиту через порушення зобов'язань страховиком, гарантом або поручителем, знецінення або втрати застави;

4) отримання фінансових втрат банку-кредитора через розбалансування грошових потоків, недоотримання доходів від кредитних операцій, списання безнадійної заборгованості за кредитами тощо.

При цьому варто акцентувати увагу на тому, що ефективна система управління кредитними ризиками має вирішувати такі основні завдання:

- визначати рейтинг позичальника і ймовірність банкрутства;
- обґрунтовувати ухвалення рішення про кредитування;
- підвищувати якість кредитного портфеля;
- створювати можливість постійного контролю стану кредитного портфеля;
- зменшувати частку проблемних кредитів;
- поліпшувати організацію роботи з видавання кредитів і скорочувати тимчасові витрати за рахунок стандартизації та автоматизації;
- створювати можливості для постійного моніторингу і своєчасної реакції на проблеми, що виникають у клієнта.

Стандартно управління кредитним ризиком банку складається з таких етапів.

1. Оцінка ризику кредитного портфеля банку. Так, спеціальними органами управління бан-

ку здійснюється оцінка кредитного портфеля на регулярній основі. Це свого роду є певним кроком щодо вдосконалення наявної системи управління ризиками відповідно до поточних масштабів діяльності та стратегічних планів банківської установи.

2. Прогнозування сукупного кредитного ризику банку. Дійсно, при провадженні кредитної діяльності банківські установи повинні не лише оцінювати рівень кредитного портфельного ризику, а й визначати його прогнозоване значення. Однак сьогодні нагальною проблемою є відсутність дієвих інструментів прогнозування рівнів ризику кредитного портфеля банку. Особливо гостро поставлено завдання у складних економічних умовах, коли аудит здійснюється за Міжнародними стандартами фінансової звітності і керівники ставлять завдання щодо зниження рівня сукупного кредитного ризику до середньосвітової величини.

3. Обґрунтування максимально прийняттого для банку рівня кредитного ризику. Такий прийнятний для банку рівень кредитного ризику має зазначатися в його кредитній політиці. Величина розглядуваного ризику залежить від стратегії банку у сфері ризик-менеджменту.

Цей показник може переглядатися залежно від поточного фінансового стану банку, економічної ситуації у країні, зовнішньоекономічної обстановки і позиції власників щодо ризику тощо.

4. Побудова оптимальної структури кредитного портфеля банку. Варто зазначити, що оптимальна структура кредитного портфеля банку залежить від величини максимально прийняттого для банку рівня кредитного ризику. І така структура повинна будуватися на основі моделі оптимізації кредитного ризику.

При цьому оптимальної структури кредитного портфеля банку можна досягти насамперед за допомогою глибокого аналізу можливості видачі кредиту.

5. Порівняння фактичної та оптимальної структури кредитного портфеля банку. Після побудови оптимальної структури кредитного портфеля банку вона порівнюється з фактичною.

Це дозволяє визначити основні недоліки у кредитному портфелі банку, а також розробити заходи, спрямовані на усунення цих недоліків.

6. Розроблення заходів для поліпшення якості кредитного портфеля, оптимізації його структури. На основі результатів оцінки та аналізу

кредитного портфеля в банківській установі може розроблятися нова кредитна політика або з урахуванням отриманих результатів (за потреби) — коригуватися вже чинна.

Важливу роль покликане відіграти вдосконалення методики аналізу кредитоспроможності клієнта на базі фінансових коефіцієнтів, грошового потоку та ділового ризику.

7. Оцінка кредитного ризику за конкретною позицією має проводитися на основі внутрішньої рейтингової моделі, яка коригується залежно від обраних банком заходів для поліпшення якості кредитного портфеля.

8. Вибір методів управління кредитним ризиком, який, зазвичай, обирається банком на основі алгоритму вибору методу управління. При цьому можна обрати один із таких методів управління кредитним ризиком:

- уникнення (відмова, скасування);
- утримання (поглинання, прийняття);
- передача (страхування);
- зниження (мінімізація, попередження

втрат).

Розгляд специфіки і функціональності системи управління кредитним ризиком варто розпочинати з дослідження ключових її принципів.

Так, за нашими міркуваннями, основними принципами, яким повинна відповідати система кредитного ризик-менеджменту в банку, є повнота врахування ризиків, відсутність суперечності, економічність, універсальність і гармонійність.

Стосовно вимоги повноти врахування факторів кредитного ризику, то вона виникає внаслідок високої складності та взаємопов'язаності процесів, що протікають у банках, які породжують як специфічні ризики, притаманні окремим видам кредитування (ризик споживчого кредитування та інші), так і загальні, на які наражається банківська установа в цілому, — ризик застави, платоспроможності, репутації тощо.

Неврахування будь-якого фактору ризику призведе до втрати ефективності всієї системи ризик-менеджменту.

Ідентифікуємо інструментальну базу управління кредитним ризиком задля розуміння можливостей вибору конкретного інструменту, розуміння його переваг і недоліків.

Так, варто підкреслити, що управління кредитним ризиком здійснюється за допомогою різноманітних інструментів, зокрема лімітуван-

ня, резервування, страхування, диверсифікації тощо. Використання окремих інструментів зменшення певного ризику може привести до появи або збільшення інших, тому значущості набуває потреба в уникненні конфлікту інтересів.

Система ризик-менеджменту в діяльності банківської установи має бути економічною, тобто витрати на її створення, упровадження і функціонування не повинні перевищувати втрат від настання ризикованих подій. Для забезпечення такої вимоги система ризик-менеджменту має створюватись з огляду на те, щоб органічно вписуватись в організаційну, фінансову та інші види діяльності банку, використовувати те інформаційне і програмне забезпечення, яке вже працює в банку, додаючи до нього окремі аналітичні модулі.

Не можна заперечувати той факт, що банківська установа функціонує у складному динамічному середовищі. Така ситуація вимагає постійних змін у діяльності, упровадження нових продуктів/послуг і сучасних технологій, тому реалізована система ризик-менеджменту має бути, перш за все, універсальною, тобто ефективно функціонуючою за різноманітних умов, з обов'язковим урахуванням постійно виникаючих додаткових ризиків та інструментів управління ними.

Постійне збалансування структури економічних систем забезпечує їхню ефективність і життєздатність, тому при побудові структурних моделей використовується принцип «золотого перетину».

Дослідивши низку робіт у цій сфері, варто зазначити, що цікавим є пропонування використання моделі, що наведена на *рис. 1*.

Такий системний підхід до моделювання процесів у складних економічних системах, заснований на поєднанні кібернетичного і синергетичного аспектів управління, на нашу думку, найбільш правильно дозволяє моделювати структуру, яка має забезпечувати життєздатність системи, а саме надійність і стійкість до впливів зовнішнього середовища.

Оскільки в банківській установі саме система ризик-менеджменту забезпечує надійність і стійкість її функціонування, то ключовим завданням моделювання є обґрунтування побудови такої структури управління ризиками, яка була б найбільш ефективною в умовах його діяльності.

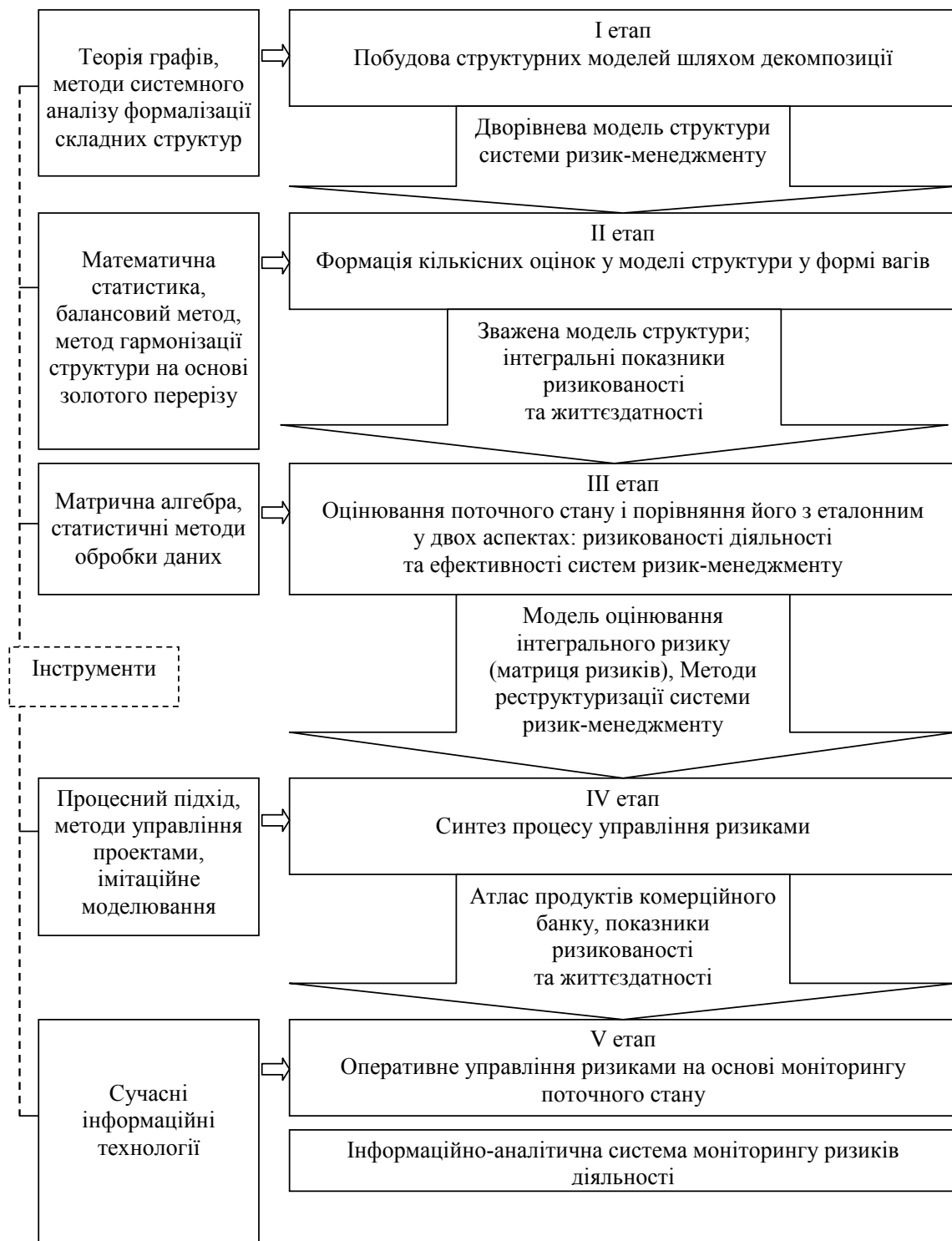

Рис. 1. Концепція моделювання системи управління кредитним ризиком банку

Джерела: [1–3].

Більш детально акцентуємо увагу на змісті та особливостях виконання етапів моделювання структури системи ризик-менеджменту кредитування в банку. Оскільки такі ризики є, насамперед, результатом ухвалення рішень щодо економічної діяльності в умовах невизначеності, то на першому етапі потрібно сформулювати модель

структури діяльності та модель структури ризиків, пов'язаних із зазначеними видами діяльності.

За переконанням українських дослідників, процес моделювання структури життєздатної системи складається з п'яти основних етапів (рис. 2).

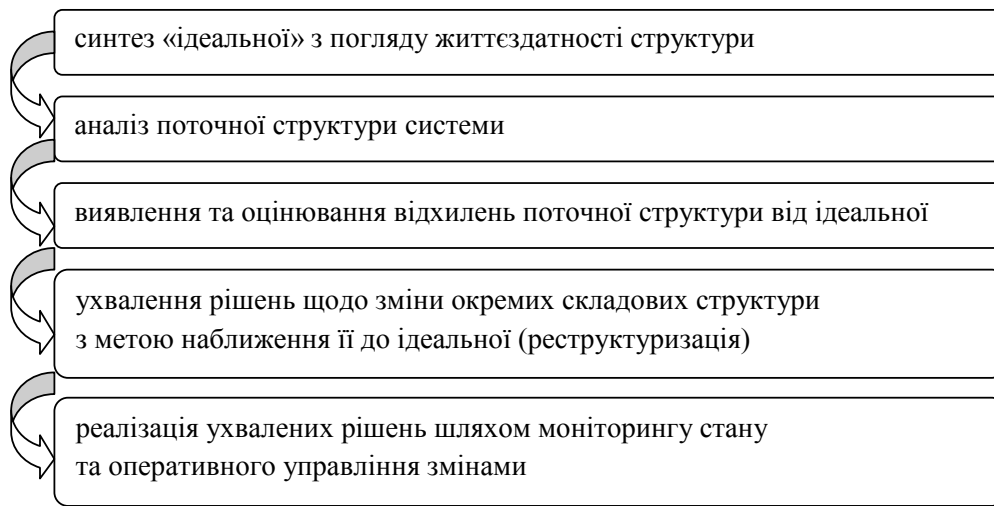

Рис. 2. Основні етапи процесу моделювання життєздатної системи

Управління діяльністю будь-якої складної економічної системи потребує виокремлення окремої підсистеми управління, яка формалізується у формі моделі організаційної струк-

тури. Таким чином, результатом виконання першого етапу є дворівнева стратифікована модель структури, що складається з трьох страт (рис. 3).

Рис. 3. Стратифікована модель структури систем ризик-менеджменту

Говорячи про розглядуваний підхід, варто зазначити, що моделі структури діяльності та структури ризиків формуються у формі спеціального виду графів — дерев, при цьому модель організаційної структури залишається базою. У подальшому здійснюється зважування побудованих структурних моделей з урахуванням ознаки універсальності, тобто за допомогою використання пропорційності золотого перерізу. Побудовані таким чином моделі, на нашу думку, сприяють розрахунку інтегральних показників, що характеризують діяльність банку, зокрема в частині ризикованості та життєздатності.

Наступний етап забезпечує синтезування процесу управління ризиками через побудову спеціальних інформаційно-організаційних моделей — карток продукту, що відповідають вимогам теорії управління проектами і процесному підходу до управління в життєспроможних економічних системах. Сукупність таких моделей, які охоплюють як усю гаму бізнесової діяльності, так і продуктового розмаїття банківської установи, становить атлас продуктів банку. Застосування карток продуктів дає змогу розраховувати показники ризикованості та життєздатності для окремих продуктів і видів діяльності

банку, що надає додаткову інформацію для ухвалення рішень щодо управління ризиками.

Насамкінець, досліджуючи систему управління ризиками, потрібно обґрунтувати та об'єднати всю сукупність розроблених моделей і методів у єдину інформаційно-аналітичну систему моніторингу ризиків діяльності банківсь-

кої установи. Зрозуміло, що це відбувається з обов'язковим урахуванням принципів побудови сучасних інформаційних технологій.

Загальний вигляд системи ризик-менеджменту кредитування при його моделюванні за вищенаведеними принципами відображено на рис. 4.

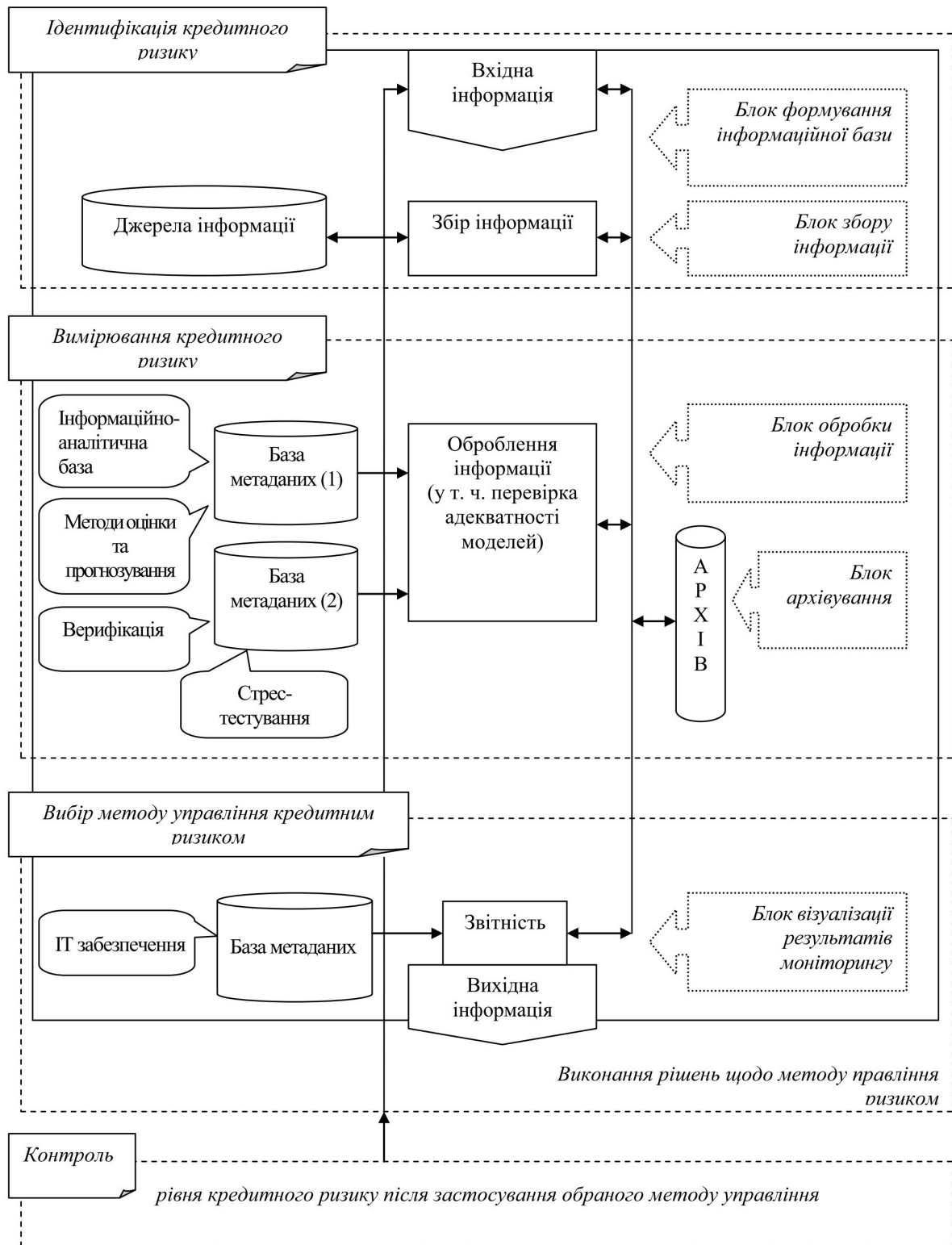

Рис. 4. Змодельована структура системи управління кредитним ризиком у банківській установі

Слід зазначити, що інтеграція системи управління кредитним ризиком банку у процес системи ризик-менеджменту дає змогу вирішити цілу низку завдань:

- оброблення значного масиву інформації, що стосується процесу формування кредитної позиції (аналіз процесів, що впливають на кредитну позицію банку, ідентифікація джерел потрібних даних, визначення нових потоків інформації тощо);

- налагодження та оптимізація роботи структурних підрозділів банку, задіяних у процесі ризик-менеджменту, з огляду на внесення змін і доповнень у методологічне забезпечення;

- збільшення чисельності фахівців у сфері управління кредитними ризиками реалізації інвестиційних проєктів;

- забезпечення належного рівня поінформованості топ-менеджменту і фахівців структурних підрозділів установи.

Висновки. Зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що управління кре-

дитним ризиком здійснюється шляхом ухвалення управлінських рішень, спрямованих на досягнення максимально можливих доходів за мінімальної збитковості на основі проведення кількісного та якісного аналізу кредитного портфеля.

При цьому основними складовими управління кредитним ризиком є: розроблення оптимальних процесів ухвалення рішень про проведення активної операції, забезпечення зобов'язань, резервування коштів на покриття можливих збитків, лімітування, страхування, формування ефективної цінової політики, диверсифікація кредитного портфеля, передача ризику і сек'юритизація боргових зобов'язань.

Управління кредитним ризиком здійснюється на підставі регулярного аналізу спроможності позичальників і потенційних позичальників виконувати свої зобов'язання з погашення кредитів і сплати процентів, а також, за потреби, шляхом зміни лімітів кредитування.

Список використаних джерел

1. Вітлінський В. В. Кредитний ризик комерційного банку / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівська. — Київ : ТОВ «Знання» КОО, 2008. — 66 с.
2. Владичин У. В. Банківське кредитування : навч. посіб. / У. В. Владичин, С. К. Реверчук. — Київ : Атака, 2018. — 648 с.
3. Коваленко В. В. Розвиток науково-методичних підходів до оцінювання проблемних кредитів банку як складові управління ними / В. В. Коваленко, Т. М. Болгар // Актуальні проблеми економіки. — 2017. — № 10. — С. 185—195.
4. Марковський О. В. Застосування принципу «золотого перерізу» у побудові моделі життєздатних економічних систем / О. В. Марковський // Економіка: проблеми теорії і практики. — 2015. — № 254. — Т. 2. — С. 419—426.
5. Марковський О. В. Картка ризику продукту як механізм реалізації взаємозв'язку в моделях ризик-менеджменту / О. В. Марковський // Держава та регіони. Економіка та підприємництво. — 2018. — № 5. — С. 100—105.
6. Модели управления проектами в нестабильной экономической среде : монография / [С. И. Левицкий, Ю. Г. Лысенко, А. В. Филиппов и др. ; под ред. чл.-кора НАН Украины, д-ра экон. наук, проф. Ю. Г. Лысенко]. — Донецк : Юго-Восток, 2009. — 354 с.

JEL Classification G14, G30, G393

SCIENTIFIC AND PRACTICAL APPROACHES TO BUILDING BANK CREDIT RISK MANAGEMENT SYSTEM

VASYLIEVA Natalia

*Student seeking of educational level' specialist'
of Institute of Continuing Education
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
e-mail: vasilieva.n.mail@gmail.com*

Annotation. *Article explored instrumental basis of credit risk management. Conceptual approach to modeling of bank credit risk management system was identified. A structure of such management system is presented which is based on such [approach]. A requirement to integrate bank credit risk management system into process of risk management to process large volumes of information, optimization of bank departments' work, increase of work potential and quality of information dissemination.*

Keywords: *credit risk, banking institution, system modeling, management of credit risk, information and analytical system of risk monitoring, systemic approach, risk-management.*

Modern financial system is characterized by complexity of structure. This is applicable to the banking system as well. Function of any banking institution as separate economical system is closely related and intertwined with notion of risk, losses stemming of realization of which may bankrupt not only separate bank, but also to deteriorate overall economic situation in the country. For this problem of creating of effective risk management system of banking institution in changing financial and economic environment is based on theoretical foundation using scientific methods to correctly choose instrumental, modeling and processing basis is an actual problem of today.

Goal of this article is research of main forms of instrumental basis and architectural particularities of effective bank risk management system aiming to increase effectiveness of its function as a whole.

Main principles, which bank credit risk management system should meet have been determined.

They include: completeness of risk accountability, consistency, economical soundness, universality and harmoniousness. Instrumental basis for management of credit risk to understand range of possibilities have been identified with goal to highlight their positive and negative qualities. It was emphasized that systemic approach to process modeling in complex economic systems, based on combined cybernetic and synergetic management aspects allows for the most accurate modeling of the structure, which have to ensure reliability and stability against environmental influences.

It has been proven that management of credit risk is made by making managerial decisions aimed to reach maximal possible profits with minimal losses based on quantitative and qualitative analysis of credit portfolio. Management of credit risk is made by regular analysis of borrowers' and potential borrowers' ability to carry out their responsibilities regarding credit body and interest payments and also, if needed, by changing credit limits.

References

1. Vitlinskyi, V. V., & Pernarivska, O. V. (2008). *Kredytnyi ryzyk komertsiihoho banku [Credit risk of a commercial bank]*. Kyiv: TOV «Znannia» [in Ukrainian].
2. Vladychn, U. V., & Reverchuk, S. K. (2018). *Bankivske kredytuvannia [Bank lending]*. Kyiv: Ataka [in Ukrainian].
3. Kovalenko, V. V., Bolhar, T. M. (2017). Rozvytok naukovo-metodychnykh pidkhodiv do otsiniuvannia problemnykh kredytiv banku yak skladovi upravlinnia nymy [Development of scientific and methodological approaches to the assessment of bank loan problems as part of their management]. *Aktualni problemy ekonomiky — Current problems of the economy*, 10, 185—195 [in Ukrainian].

4. Markovskiy, O. V. (2015). Zastosuvannya pryntsypu «zolotoho pererizu» u pobudovi modeli zhyttiezdatsnykh ekonomichnykh system [Application of the golden section principle in building a viable economic system model]. *Ekonomika: problemy teorii i praktyky — Economics: problems of theory and practice*, 254 (2), 419—426 [in Ukrainian].
5. Markovskiy, O. V. (2018). Kartka ryzyku produktu yak mekhanizm realizatsii vzaiemozviazku v modeliakh ryzyk-menedzhmentu [Product risk map as a mechanism for implementing interconnection in risk management models]. *Derzhava ta rehiony. Ekonomika ta pidpriemnytstvo — State and regions. Economy and entrepreneurship*, 5, 100—105 [in Ukrainian].
6. Levytskyi, S. Y., Lusenko, Yu. H., Fylyppov, A. V. (Ed.). (2009). *Modely upravleniya proektamy v nestabilnoi ekonomicheskoi srede [Models of project management in an unstable economic environment]*. Donetsk: Yugo-Vostok [in Russian].

УДК 336.748

THE INFLUENCE OF INFLATION ON THE VITAL ACTIVITY OF A SOCIETY IN THE CONDITIONS OF A DYNAMICALLY DEVELOPING ECONOMY

ZAYNALOV Dj.

*Doctor of Economics,
Professor of Samarkand Institute of
Economics and Service
e-mail: dz50@mail.ru*

ALIYEVA S.

*Ph. D., Senior teacher of Samarkand Institute of Economics and Service
e-mail: susanna2003@rambler.ru*

Аннотация. Основным индикатором инфляционных процессов в потребительском секторе страны показывается индекс потребительских цен (ИПЦ). Отмечается, что в динамично развивающихся условиях инфляция наиболее наглядно выражается и определяется ростом цен. Показывается и обосновывается схема расчета показателя индекса потребительских цен и индекса инфляции через зависимость между ними.

Ключевые слова: инфляция, индекс потребительских цен, жизнедеятельность населения, факторы инфляции.

Statement of the problem. The impact of inflation on the life of society in a modern dynamic economy does not need any special evidence or confirmations. Inflation, according to the figurative expression of most economists, is an «incompatible deficit» which is understandable as debt, illiquidity, arrears, penalties, non-payments, etc. They are economic categories and components of finance that link the national economy with larger value chains (providing raw materials, financial payments, financial services, component segments of financial relations). They can be found in the course of management, mitigate, regulate, and weaken their influence on the processes of economic activity. Financial institutions with their own funds can also participate in their prevention. In addition, these segments full-time economy compared with inflation, they are characterized by relatively high maneuverability and efficiency in making management decisions. Being receptive to innovative financial and credit services, they can more quickly adapt to changes in

Abstract. In this article, the authors show the consumer price index (CPI) as the main indicator of inflation in the consumer sector of the country.

It is noted that in dynamically developing conditions, inflation is most clearly expressed and determined by the increase in prices.

The scheme for calculating the consumer price index and inflation index through the relationship between them is shown and justified.

Keywords: inflation, consumer price index, livelihoods of the population, factors of inflation.

demand, both on credit and in foreign markets, and in a timely manner accept and respond to any negative market segments.

Therefore, inflation in relation to the above-mentioned market economy segments and occurring in the course of cash flow to business entities is, under current conditions, neither a production nor economic “fashion”, but rather an objective necessity, a law; accounting, regulation of inflation is an important task of the state. And, most importantly, the current inflationary phenomena in most countries with transitional economies can cause a crisis, reduce the level of relations between the subjects, develop the economy, create new jobs, promote employment and incomes, although in subsequent stages the employment and welfare of the population will «boomerang» in turn, it can adversely affect the development of the life activity of society as a whole and, in particular, of economic entities and those engaged in useful work by the worker, no less, if not more. The fact is that any segment of a market

economy, including the smallest in size, is created as if by people and in their interests, but the process of economic activity turns into a negative consequence, which can lead to inflationary phenomena with a subsequent impact on society's livelihoods.

Analysis of recent research and publications.

In Uzbekistan, inflation and inflationary processes various aspects are investigated to varying degrees by N. Jumaev [1], A. Nabihodzhaev [2], S. Chepel [2], E. Khojaniyazov [3], Kh. Khuzhakulov [2] and others. However, the problem of inflation in Uzbekistan remains relevant, requiring further research and ways to find solutions.

Justification of the obtained scientific results.

In dynamically developing economic conditions, the very existence of inflation as a non-constant economic value, which will be influenced by many factors, makes us wonder where such a phenomenon arises, what factors contributed to the emergence of this phenomenon, when all risks are insured, all conditions are created to support the life of society as a whole, and, in particular, economic entities. Why in the rapidly developing conditions of prices are not able to suppress inflation, there is an increase in the price of goods (products, services).

It should be noted that the main indicator of inflation in the consumer sector of the country is the consumer price index (CPI). The CPI calculation system has been implemented since January 1994

with technical assistance from the International Monetary Fund. The CPI was formed at the initial stage in accordance with the Methodological Guidelines on the Organization of Consumer Price Observation (Tariffs) for Goods and Services, developed on the basis of the «Consumer Price Index Manual: Theory and Practice» (IMF, OECD, Eurostat, UN-ECE, World Bank and ILO).

Currently, to calculate the CPI in the Republic of Uzbekistan, a consumer set of goods and services from 350 items are used, divided into three major groups: food products (96 items), non-food items (188 items) and services (66 items). Thus, the consumer mix, on the basis of which the CPI is calculated, is a single sample for all regions of the country of the groups of goods and services most frequently consumed by the country's population [5].

When calculating the CPI, in addition to the price factor, the specific weight of specific goods and services also influences. Thus, in the consumer price index, price movements are aggregated (averaged) throughout the territory of the republic.

The study of price changes in the context of enlarged groups showed that prices for services and non-food products rose in price for 9 months of 2018 more significantly than for food products. Thus, food products for this period became more expensive by 6.0%, non-food products — by 9,1 %, services — by 10,1 % (Fig. 1).

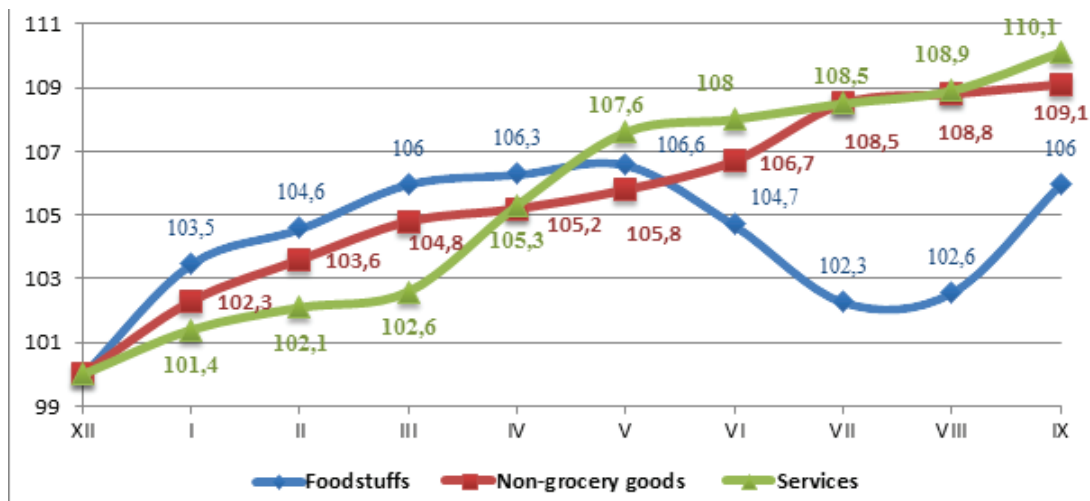

Fig. 1. Consumer price indices for 9 months of 2018 (% by December 2017) [8]

As follows from fig. 2, the change in the consumer price index relative to December 2017 for non-food products and paid services is character-

ized by a steady upward trend, while food products were characterized by a decrease in prices in June and July, which is illustrated by the diagram (Fig. 2).

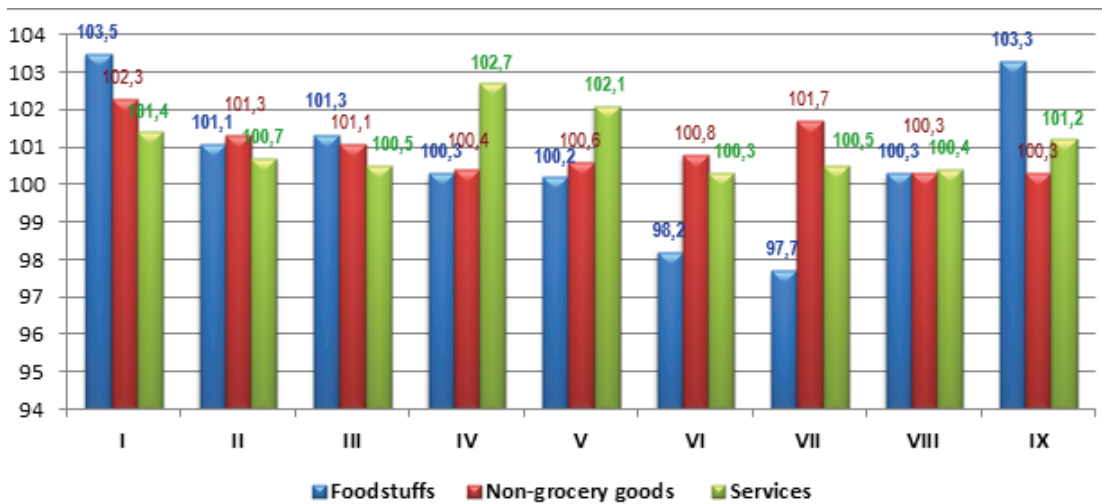

Fig. 2. Consumer price index for goods and services for 9 months of 2018 (in% to the previous month) [8]

In fact, inflation and the fight against it is an interesting concept and in many respects is useful. However, first, domestic adherents (supporters) of inflation, for some reason, reduce it to the harmfulness of «living beyond their means» or using a printing press to cover the budget deficit. Firstly, in Uzbekistan since 2005, the budget has been surplus (Fig. 3), the monetary system is still de facto regulated quite differently than in developed market countries (i.e., the United States, the United Kingdom or Germany).

It should be noted that financial institutions can use open market operations not to regulate the

money supply, but for disguised lending to the budget of all levels. Setting a refinancing rate of 14 % at an inflation rate of 14,4 %, it deprives credit resources of even solvent borrowers; the insolvent is doomed to ruin. Finally, the required reserve ratios change frequently and in different directions, which lead to a decrease in banks' liquidity. All this differs from the transparent monetary policy of developed countries, where refinancing rates are a few percent, statutory reserve requirements are low and stable, government bonds have a long maturity (and, of course, their repayment in any budget year does not lead to bankruptcy).

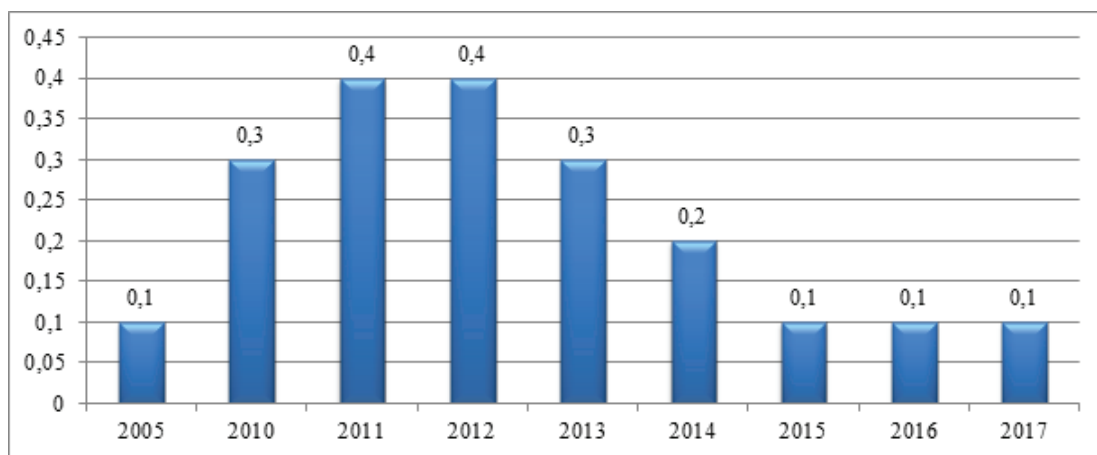

Fig. 3. The dynamics of the state budget surplus for 2005—2017, % [6]

Taking into account this, Western experts have introduced the term «suppressed inflation» for countries with similar pricing systems, indicating that inflation always exists, but it takes on different, non-price forms: permanent excess of household

income over expenditure, significant unsatisfied effective demand, budget deficit, queues for luxury goods or cars, finally, the «black» market with its prices. In countries with transitional economies it is impossible to deny these facts, since even the

experts themselves acknowledged the existence of a discrepancy between monetary and material flows, a violation of the unity of financial and material proportions, etc [4].

These non-transparent formulations, in essence, conceal the recognition of excess monetary incomes both among the population and enterprises, the

depreciation of the national currency, the lack of financial equilibrium in the economy, i.e. the very repressed inflation that is officially recognized.

In dynamic conditions, inflation is most clearly expressed and determined by rising prices. The price index (global or by type of price) is the most accurate of the possible indicators of inflation.

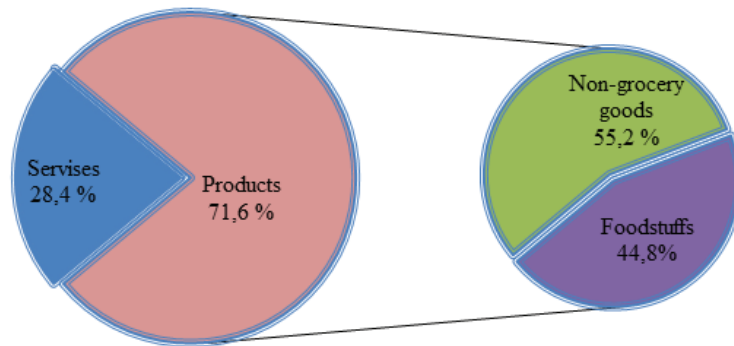

Fig. 4. The share of the impact of higher prices of goods and services on the growth of the consolidated CPI for 9 months of 2018 [8]

As follows from fig. 4 the ratio of the impact of price changes in the context of enlarged groups is characterized by more significant inflationary pressure from the side of goods (71,6 %) compared with the growth of tariffs for services (28,4 %).

During the third quarter of 2018, of the main groups of food products, the strongest rise in prices for the month was noted for bread products (in September by 10,9 %), the most significant decrease was recorded for fruits and vegetables (in July by 15,2 %) (Fig. 5).

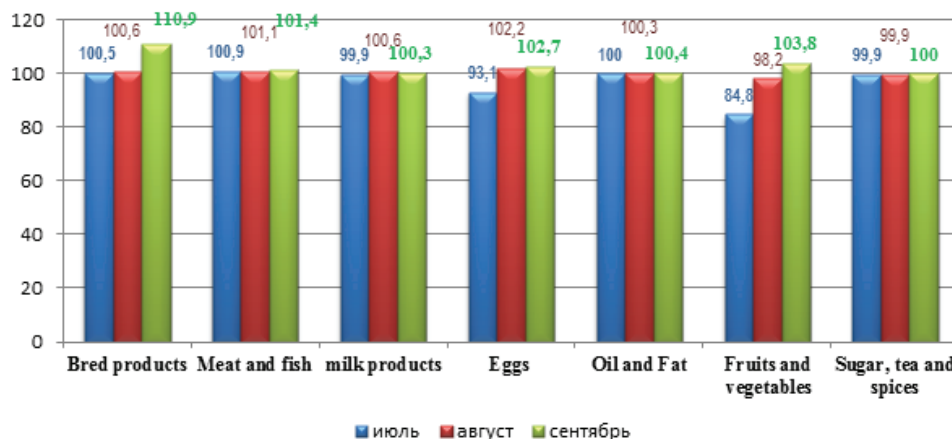

Fig. 5. Changes in prices for the main groups of food products during the III quarter of 2018 [7]

In accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated September 13, 2018 № 731 «On measures to reliably provide the population and sectors of the economy with grain, flour and bread based on competition and the introduction of market mechanisms», the wholesale selling price for Class I flour was in-

creased in addition, free prices for bakery products sold to the public were introduced.

In the absence of a normal market with centralized regulation of the predominant part of prices, the price index cannot be considered as the only indicator of inflation dynamics. The functional mutual relationship between the movement of income and

the movement of prices in many countries in transition is broken: prices do not balance supply and demand, production is not elastic at prices, i.e. the volume of production does not respond to the price level, and prices are not elastic in terms of income, i.e. do not reflect the volume and structure of demand. To characterize inflation in a dynamically developing economy, only a price index is not enough; it must be supplemented with an index of the ratio of expenditures and incomes in the economy. It becomes obvious that part of the income intended for the acquisition of wealth by their owners cannot be realized, and therefore also depreciates.

According to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev «On the Strategy of Action for the Further Development of the Republic of Uzbekistan» (2017), the financial situation began to soften, and the inflation rate was reduced to a minimum. An attempt was made to determine the rate of inflation. Nowadays, it has become generally accepted to divide inflation in the conditions of a planned economy and in the period of its transition to the market into two components: hidden inflation and price inflation. Various approaches to their definition, including quite rigorous, based on the achievements of the economy, have been developed.

If there are restrictions on the use of cash income, we can talk about the different degree of depreciation of money in relation to the needs of the population, the current turnover of enterprises. But since there are no absolute bans in the transfer of money from one sphere to another, and there is no tendency for economic development to eliminate all partitions in the movement of funds, it is advisable to try, taking into account the available information, to determine the measure of the total depreciation of money due to their excess output besides changing prices. In the most general form, this depreciation of money can be determined by comparing the dynamics of revenues from the production of goods and services, including revenues from the budget, with the dynamics of cash expenditures, including funds generated due to budget deficit and credit growth. Since this may be a specific problem of the depreciation of money, in order to observe the methodological unity, a comparison must be made within the framework of the now-forgotten consolidated financial balance. The revenue part of this balance must be cleared from double counting and from all incomes of a credit nature, accompanied by the amount of income actually received from production. This will be the primary income.

It should be noted that the expenditure, including the use of the budget deficit, the increase in credit resources, including emissions, can be considered as the total mass of monetary expenditures in the country's farms. And here it is not the set of incomes and expenses that is important in itself, but the unity of the methodology throughout the entire period of its preparation. This depends on which real indicator (aggregate) of products will correspond to the given balance: gross social product, gross national product, etc., as well as incomes and expenses of which subjects of reproduction will be reflected in it (state, population, etc.).

Hence, the excess of the growth rate of expenditures over the growth of income will show the depreciation of money due to their excess output.

Combining two indicators (indices) of inflation (prices and excess incomes) into one can be done as follows: if prices did not change at all, then inflation would be reduced to the depreciation of money due to the excess of expenditure over income. But since prices change both officially and hidden, the price index must be taken into account as a factor in the growth of income. Since the economic meaning of the inflation index consists in determining the measure of depreciation of money due to the action of all factors, the dynamics of income derived from production (the revenue part of the consolidated financial balance sheet) needs to be adjusted by the price index. This will be consistent with objective processes, as rising prices in and of themselves are a factor in increasing revenues.

Introduce the notation:

IC — price index; I_{inf} — inflation index (depreciation of money); II_{cfb} — income index, for example, according to the consolidated financial balance of the country; IE_{cfb} — an index of expenses in the same balance (*formula 1*). The relationship between them looks like this:

$$IC = IE_{cfb} \div (II_{cfb} \div I_{inf}) \quad (1)$$

or in another form (*formula 2*):

$$IC = \frac{IE_{cfb}}{II_{cfb} : I_{inf}} \quad (2)$$

The second expression is preferable: it gives a clear economic interpretation of the processes in question. If $IE_{cfb} = II_{cfb}$, then $I_{inf} = IC$. In other words, if expenses grow only in proportion to revenues, then inflation is entirely determined by the dynamics of prices. If $IE_{cfb} > II_{cfb}$, then, in addition to the price of inflation, the formation of excess (not realizable) incomes also influences. This situation is currently in our economy. If $IE_{cfb} > II_{cfb}$, then infla-

tion will be less than price increases. This is unlikely. Regarding this, it can be noted that in general for the first 9 months of 2018, the consumer price index for services was influenced by the following main factors: an increase in regulated tariffs in the utility sector by an average of 13,8 %, an increase in the fare in passenger transport — by 9,1 %, for recreation services — by 18,2 %, educational services, including tuition for language courses and driving courses — by 15,7 % and personal services — by 8,1 % [8].

Tariffs for housing and utilities services rose most significantly in April and May 2018. In general, for 9 months, the contributions of members of partnerships in the PTSHZH increased by 26,7 %, payment for cold water supply and sewerage — by 24,3 %, heating — by 13,9 %, hot water supply — by 12,6 %, electricity — by 11,9 %, export of household waste — by 10,6 %, network gas — by 10,0 %, liquefied gas — by 63,7 % [8].

It should be noted that, other things being equal, the rise in prices contributes to the convergence of the dynamics of income and expenditure, i.e. an increase in prices can reduce IE_{cfb} , II_{cfb} .

Here it is necessary to consider the following: the terms «income» and «expense» are used from the point of view of the public sector, for it, in particular, incomes of the population are expenses. The proposed method of counting inflation reflects, in essence, the domination of monopoly economy.

Conclusions. Calculations of the inflation rate under the proposed scheme are primarily related to the determination of the price index. From here, the official State Committee of Statistics index, reflecting price changes, gives a very limited idea of price dynamics. Therefore, the approach of expert adjustment of the official price index was adopted. Taking into account the opinion of experts who published their calculations, the average price increase index was also adopted for goods.

Consequently, the change in the price index can be applied to the gross national product (GNP), which can be simply represented as the sum of goods turnover, paid services and investments. Discrepancies between inflation and price indices should be

understood as a measure of the necessary price increases to achieve a balance. But this is not an indicator of additional price increases in the event of a transition to a floating price change. In this case, prices will rise more and they will be affected not only by demand, but also by production and sales. The inflation index will rise sharply and there is already strong evidence for this. Starting from 2018, the price component apparently dominates in the general inflation index, but hidden inflation will continue to achieve a stable equilibrium of supply and demand.

In our opinion, this method should be assessed as approximate, its main advantage — compliance with the information that is usually «at hand» in the central economic departments. The data of the state budget and the balance of monetary incomes and expenditures of the population can be used. But the financial balance is larger in volume than the state budget and the sum of incomes of the population and therefore more representative, although money flows remain outside it. Ideally, it would be necessary to find the ratio of income and expenses throughout the national economy, which includes the income of the population and all other economic entities. This requires additional development, which would allow to establish a measure of depreciation of money for each of the participants in the reproduction process.

The severe dependence on the price index makes the final results obtained according to the described scheme largely unstable, since the official data on the indices include elements of subjectivism. Therefore, the main importance of the results obtained is rather in characterizing the dynamics of the inflation process, in determining the direction of development, and not in specific quantitative data on the inflation measure, which, of course, would be more important.

The value of the method in a normal market and with a reliable scheme of collecting and processing information about inflation will be exhaustively represented by price indices, supplemented, if necessary, taking into account the income and expenses of all economic entities of the country.

References

1. Jumayev N. X. O'zbekistonda valyuta munosabatlarni tartibga solish metodologiyasini takomillashtirish : monografiya / N. X. Jumayev. — Toshkent : Fan va texnologiya, 2007. — P. 28—38; 87—96.
2. Nabixodjayev A. Sistema pokazateley i indeksov sen. Uchebnoye posobiye / A. Nabixodjayev, S. Chelpe, Kh. Khuzhakulov MV i SSO RUz. — Toshkent : «Iqtisod-Moliya», 2011. — 112 p.

3. Khojaniyazov E. S. Sushnost' i puti snijeniya inflyatsii v O'zbekistane [Electronic resource] / E. S. Khojaniyazov // Molodoy ucheniy. — 2016. — № 12. — P. 1515—1517. — Available at : <https://moluch.ru/archive/116/31924>.
4. Zaynalov Dj. R. Strategiya borbi s inflyaciei / Dj. R. Zaynalov, S. S. Alieva // Materiali professor-sko-prepodavatelskoi nauchno-prakticheskoy konferencii «Hizmat kursatish sohasining rivojlanish muammolari» (April 25—30, 2013). — Samargand : SamIES, 2013. — P. 21—25.
5. Inflation in Uzbekistan 2017: Analysis of the Consumer Price Index [Electronic resource]. — Available at : <https://finansist.uz/inflation-cpi-uzbekistan-2017-2018>.
6. Data of the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan [Electronic resource]. — Available at : <https://www.mf.uz> (The date of the appeal is 25/11/2018).
7. Data of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan [Electronic resource]. — Available at : <https://www.stat.uz> (The date of the appeal is 11/09/2018).
8. Data of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan for the first 9 months of 2018 [Electronic resource]. — Available at : <https://www.stat.uz> (The date of the appeal is 02/12/2018).

DIRECTIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRARIAN INDUSTRY COMPLEX

**ABDIBEKOV S.
KALMANOVA N.**

The Republic of Kazakhstan, Almaty

Аннотация. Устойчивое развитие АПК рассматривается как основа развития национальной экономики, поэтому АПК является одним из приоритетных секторов экономики. Для определения устойчивого развития цифровой политики сельского хозяйства были проанализированы следующие показатели: выпуск сельскохозяйственной продукции и их структура, производительность в сельском хозяйстве. Выявлено рост объема сельскохозяйственной продукции, производительности труда. На основе анализа основных показателей и теоретических исследований были определены основные направления устойчивого развития АПК.

Ключевые слова: устойчивое развитие, продовольственная безопасность, валовый продукт.

Problem statement. From the economic and philosophical point of view to the notion of «sustainable development» many definitions are given by domestic and foreign scientists.

Sustainable development (sustainable development in English) is the process of economic and social change that is at the stage of natural resources utilization, investments and trends in science and technology development, individual development and coordination with institutional changes, and strengthening the future with the present stage [1].

Sustainable development in the geographical dictionary means that the needs of today's people are satisfied and the development of the environment and society in which this situation is maintained for future generations. In addition, in 1987 the International Commission for the Protection and Development of Nature was commissioned and described as follows: «Sustainable development is not a threat to the today's needs and the ability of future generations to meet their own needs».

The main meaning of these definitions is to meet the needs of the current population and to ensure that the future generations are satisfied.

One of the main directions of sustainable development of the country's economy, first of all, de-

Abstract. Sustainable development of agriculture is considered as a foundation for the development of the national economy, so AIC is one of the priority sectors of the economy.

For the determination of the present state of agriculture have been analyzed following indicators: agricultural output and its structure, agricultural productivity.

The result of analysis identified the growth of volume of agricultural production, productivity.

Based on the analysis of the main indicators and theoretical research we identified the main direction of sustainable development of agribusiness.

Keyword: sustainable development, food security, gross product.

pends on food security, job security, rural development.

As the provision of food is directly related to agro-industrial complex, agro-industrial complex of the country is one of the sectors of the economy.

Therefore, ensuring sustainable development of the agro-industrial complex is a serious problem. For this purpose, a number of programs were adopted in the Republic of Kazakhstan and its regions, one of which was the State Program «Agribusiness 2020», adopted in 2013.

These developed and implemented programs are the state regulation of the agro-industrial complex, as well as the documents ensuring the sustainable development of the agro-industrial complex.

The natural climatic conditions of Kazakhstan make it possible to organize different agrarian production.

The goal. Analyzing its key performance indicators, defining the concept of sustainable development and considering ways to sustain its sustainability.

Justification of obtained results. Kazakhstan is an agrarian country and, depending on the peculiarities of the weather, agricultural products are

produced in the regions, and the share of the rural population currently makes up 43 %. The development of agriculture is dependent not only on the people living there, but on all the related industries.

Therefore, it is important to analyze the indicators of sustainable development of agriculture and identify the appropriate directions.

The agricultural output, which is shown in *Table 1*, shows that the volume of agricultural production in the Republic of Kazakhstan has been steadily growing over the past three years (*Table 1*).

Structure of production by regions shows that agricultural production is high in Almaty, South Kazakhstan, North Kazakhstan and East Kazakhstan regions.

Table 1
General Production and Structure of Agricultural Products (Services)
actual prices, mln. tenge

	2015	2016	2017	2015 share %	2016 share %	2017 share %
Republic of Kazakhstan	3 321 718.5	3 701 415.4	4 092 333.0	100	100	100
Akmola	292 130.6	349 984.2	381 490.4	8,8	9.4	9.3
Aktobe	165 747.8	184 436.9	201 352.1	4,9	5.0	4.9
Almaty	552 769.5	599 408.1	633 385.7	16.6	16.2	15.5
Atyrau	60 236.8	62 986.3	62 601.2	1.8	1.7	1.52
West Kazakhstan	106 612.2	131 190.3	140 137.6	3.2	3.5	3.4
Zhambyl	219 323.6	237 820.3	252 607.2	6.6	6.4	6.2
Karaganda	197 673.9	229 748.3	251 599.7	5.9	6.2	6.1
Kostanai	295 059.2	319 490.8	368 664.5	8.9	8,6	9.0
Kyzylorda	79 892.0	81 581.2	89 759.5	2.4	2.2	2.2
Mangistau	12 286.6	13 042.9	14 429.8	0.37	0.35	0.35
South Kazakhstan	428 322.9	481 965.2	506 900.2	12.9	13.0	12.4
Pavlodar	152 719.1	172 047.5	205 063.3	4.6	4.6	5.0
North Kazakhstan	382 772.9	413 164.7	500 218.0	11.5	11.16	12.2
East Kazakhstan	368 396.5	417 104.4	474 422.3	11,0	11.3	11.5
Astana city	4 103.6	3 005.2	3 381.3	0,12	0.8	0.7
Almaty city	3 671.3	4 439.0	6 320.0	0.1	0.11	0.15

Agriculture, forestry and fishery in the Republic of Kazakhstan, Astana 2018.

Depending on the structure of production, regions can be divided into the following groups:

- 1 group — share of agricultural production in the range of 10—17 % (Almaty, South Kazakhstan, North Kazakhstan, East Kazakhstan);
- 2 units — share of agricultural production in the range of 5—10 % (Karaganda, Kostanay, Akmola, Zhambyl);
- 3 groups — the share of agricultural production is less than 5 % (Aktobe Atyrau, West Ka-

zakhstan, Kyzylorda, Mangistau, Pavlodar, Astana, city of Almaty).

The share of production in the calculated product has been stabilizing over the last three years in each region.

That is, the groups have a stable potential for their agricultural production.

Labor productivity is one of the key indicators of agribusiness sustainable development (*Table 2*).

Table 2
Labor Productivity of Agriculture in the Republic of Kazakhstan, mln.KZT / person

Indicators	2015	2016	2017	2017 to 2015, %	2017 to 2016, %
Republic of Kazakhstan, million tenge	3 321 718.5	3 701 415.4	4 092 333.0	111,4	110.5
Number of workers in agriculture, thousand people	1362.9	1385,5	1319.0	101.6	95.2
Laborproductivity, thousandtenge	2437.24	2671.5	3102.6	109.6	116.13

The task of the Head of State is to increase labor productivity in agriculture, to ensure the population with quality and domestic food, and to realize export potential.

Labor productivity has increased over the past three years in Kazakhstan, which is the result of the increasing in production and the reduction of the number of workers. The volume of production in 2017 increased by 10 % in comparison with 2015, the number of employees in this period decreased by 4,8 %. This is due to the increased productivity of some types of agricultural products.

All this reflects the level of development and the current level of development for sustainable development of South-Kazakhstan agro-industrial complex.

Increase 1.5 times the volume of physical production of agricultural products through implementation of the State program Agribusiness 2020; Increase 3 times the labor productivity of the person working in agriculture; Increase of export income from sale of products of the agro-industrial complex by 20 %; provision of food security on basic food-stuffs at the level of 80 % of the domestic market;

10 trillion. It is expected to receive macroeconomic results, such as the attraction of own funds to the economy of the Republic of Kazakhstan [3].

Conclusion. Therefore, for sustainable development of the agrarian sector of the region it is possible to offer a number of directions:

- employment of rural population for further development and promotion of entrepreneurship (successful implementation of regional program for small and medium business development);
- the use of potential private farms (taking measures to increase the production of agribusiness products using private farms);
- ensuring timely and effective utilization of budgetary funds;
- improving the productivity and quality of livestock products through the development of breeding livestock;
- optimal use of agricultural lands and increase of responsibility of its users and incentives for rational use of land resources, ie maintenance of transitional crop in accordance with the approved plan of sown on the basis of the decision of scientific organizations in the cultivation of agricultural crops.

Список використаної літератури

1. Бобылев С. Н. Экономика устойчивого развития / С. Н. Бобылев, Э. В. Гирусов, Р. А. Перелет, Н. С. Крецу. — Москва : Ступени, 2004. — 303 с.
2. Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan. — Astana, 2018.
3. Agrobusiness — 2020.

JEL Classification M14

THEORETICAL PRINCIPLES OF FORMING BUSINESS SOCIAL RESPONSIBILITY

TKACHENKO Nataliia

Doctor of Economic, Professor

Institute of Continuing Education Taras Shevchenko national university of Kyiv

e-mail: tkachenko_nt@ukr.net

LOSOVSKA Nina

Aspirant

Chernihiv National Technological University

e-mail: drls25@ukr.net

Annotation. *The current stage of economic development is characterized by the development of business social responsibility as one of the integral components of successful functioning of business structures, which interconnects the activities of enterprises with the society and is one of the most important factors on the path to economic development of both individual enterprises and the domestic economy as a whole.*

The article investigates the approaches to corporate social responsibility.

The approaches of well-known European organizations and the founders of the discussion about the social responsibility of business are analyzed.

The question of the concept formation of social responsibility is considered; its components and approaches to ensuring its effectiveness are considered.

Keywords: *business social responsibility, corporate social responsibility, development, enterprise, society, concept.*

Formulation of the problem. Modern society is developing facing acute social and economic problems. As business as a part of society has a significant influence on its development, the business social responsibility development is becoming extremely important.

The value of the business social responsibility development is to minimize the negative consequences of their production activities in companies, to solve the problems of global and local development, to form an atmosphere of predictability, trust and common values in society. Thanks to social responsibility, business becomes more stable in the

Аннотация. *Современному этапу развития экономики характерно наличие социальной ответственности бизнеса как одной из необходимой составляющей успешного функционирования субъектов хозяйствования, которая связывает деятельность предприятия с обществом и выступает важным фактором в процессе экономического развития как отдельного предприятия, так и отечественной экономики в целом. Исследованы подходы к содержательному наполнению социальной ответственности бизнеса, а также постулаты известных европейских организаций и основателей дискуссии в вопросах социальной ответственности бизнеса. Рассмотрены проблемы формирования концепции социальной ответственности, определены составляющие и подходы к обеспечению ее эффективности.*

Ключевые слова: *социальная ответственность бизнеса, корпоративная социальная ответственность, развитие, субъект хозяйствования, общество, концепция.*

economic and social plane, gets the opportunity to increase its intangible assets.

Analysis of research and publications. The theoretical questions of the business social responsibility, its economic, institutional and legal aspects are considered in the works of such foreign and domestic scientists as M. Albert, H. Bowen, A. Williams, V. Vorobey, F. Kotler, M. Mescon, T. Savaeva, N. Shynkaruk, N. Shiroy, F. Hedouri, R. Freeman and others.

The earlier non-solved parts of the general problem. Taking into account the study of economists, a thorough analysis of existing approaches and anal-

ysis of best practices in the business social responsibility development remains crucial. The urgency of the business social responsibility development is determined by a number of economic problems and an increase in the level of competition between enterprises, as well as an increase in the role of consumers.

The purpose of the research. The purpose of the study is to analyze the approaches to defining the business social responsibility and the implementation of its concept.

Main results of the research. The business social responsibility in the context of the development of society was discussed a long time ago. Well-known American sociologist D. Bell notes that «the representation of the corporation only as an economic tool means a complete misunderstanding of the importance of social change over the past half century» [1].

The modern understanding of the business social responsibility in front of society, of course, goes beyond the scope of satisfaction of the interests of shareholders and investors. Today, both the general public and the scientific community recognize that business as an integral part of society can not act in isolation from it and therefore should take into account the interests of broader groups of the population [2].

The business social responsibility is a multidimensional phenomenon, and various terms are used to analyze it, however, the most widely used concept is «corporate social responsibility» (CSR). However, there are difficulties with the very idea of CSR — there is no generally accepted definition, and there is no agreement on what exactly such a definition should include. There is only a general understanding that CSR is more than just charity or strict adherence to relevant legislation.

The social responsibility of a business is understood to be the behavior that ensures the achievement of a balance of interests of all parties involved in social and economic relations, taking into account both social and economic efficiency and the principles of social justice [3].

Among the definitions of CSR promoted by the business itself, the most popular is the one, given by the World Business Council for Sustainable Development (WBCSD): «CSR is a constant commitment of business to ethical behavior and contributing to economic development, at the same time improving the quality of life of workers and their families, and also the local community and society as a whole». Another business organization, Business for Social

Responsibility (BSR), defines CSR as «business activity in a manner that meets or exceeds the ethical, legal, commercial and public expectations that society has in relation to business». In this definition, it is emphasized that CSR is not just separate measures, but a whole range of measures integrated into the work of the company and supported by the management.

The International Chamber of Commerce (ICC) focuses on the voluntary nature of CSR, regarding it as a voluntary business commitment to doing business in a responsible way [4].

The World Bank considers CSR as «a commitment to business to contribute to sustainable development, working with employees, their families, local communities and society as a whole in order to improve their quality of life in ways that are good for both business and development».

According to the National Policy Association, corporate social responsibility is not just ethical behavior and related accounting practices, it is related to how the company acts in relation to both its shareholders and stakeholders.

Taskforce on the Churches and Corporate Responsibility (TCCR) notes that socially responsible corporations are interested in being treated appropriately so that they receive fair wages and work in safe conditions.

Therefore, companies should take their responsibility seriously and participate in the development, implementation and monitoring of socially responsible activities.

The Boston College Center for Corporate Citizenship (Center for Corporate Citizenship) promotes the idea of corporate citizenship, which implies the integration of basic social values into its daily policies and activities, based on the understanding that its own success is linked to social health and well-being. Therefore, the company takes into account its impact on all stakeholders, including employees, customers, local communities, suppliers and the environment.

In his monograph «The Social Responsibility of a Businessman» (1953), G. Bowen states that the business social responsibility is to implement that policy, make such decisions or conduct such a line of behavior that would be desirable from the standpoint of the goals and values of society [5].

F. Kotler defines corporate social responsibility as a business commitment to promote economic development by working with hired workers, their families, the local community and society in general in order to improve the quality of life [6].

M. Meskon, M. Albert, F. Hedouri believe that social responsibility implies a certain level of voluntary response to social problems on the part of the organization. The organization should direct part of its resources and efforts in favor of local communities in which the company and its units, society as a whole operate [7].

O. Y. Berezina provides the following definition: social responsibility is a socioeconomic institution that functions as an open system, in which the process of interaction between the corporation and its stakeholders is being developed, which helps reduce transaction costs, resolve conflicts of interest, and acquire sustainable competitive advantage through the use of social investment, social partnership, social reporting, dividend policy and corporate communications [8].

I. V. Zhigley believes that social responsibility is an independent, initiative, systematic, at its own risk, economic activity, carried out in order to meet the interests of all groups of interested persons on mutually beneficial conditions in order to achieve economic and social results [9].

Proceeding from all of the foregoing, the business social responsibility is the responsibility of business entities for observing norms and rules that are implicitly defined or uncertain by law, affecting the quality of life of individual social groups and society as a whole. The behavior that ensures the achievement of a balance of interests of all parties in the sphere of socio-economic relations, taking into account both social and economic efficiency, and principles of social justice is understood under the business social responsibility.

The concept of social responsibility is not only a declarative desire or a commitment to help the society, the development and implementation of rationally sound activities, is a social policy implementation system, goal setting, indicators, accounting and monitoring system, audit, adjustment and improvement [10].

Implementation of the concept of business social responsibility involves not only the development of a specific social strategy, but also the establishment of a control system, feedback, and infrastructure.

The effectiveness of the concept of business social responsibility depends on creating incentives for the state to promote profitable cooperation in the areas of improving the company's image, sustainability, etc.

The CSR concept includes two main components: minimizing business risks and transforming problem areas in nature and society into perspective

business opportunities. The first means the elimination of possible gaps in the relationship with society and the social identification of the company. An example of the latter may be the creation of new products and the filling of those segments of the market, the output of which could bring an objective benefit to the whole society. This will not only create a certain image for the company, providing the consumer with the necessary benefits, but will also bring significant economic gains as demand for this product will definitely be. It also significantly reduces the risks of creating a new product and expansion into new markets.

In today's realities of social and economic research, considerable attention is paid to the problem of updating the ethics of responsibility of subjects for the results of their activities. It should be noted that in general the set of responsibility issues has a philosophical, legal or moral aspect, but rarely does it relate to economic existence. At the same time, the strengthening of the significance of economic development institutional factors, in particular formal and informal norms, promotes a close connection and interdependence of economic and social issues in order to form a complete and multidimensional representation of the business entity economic behavior.

In the process of social production development there is a constant complication of the system of appropriate links between economic actors, which, in turn, leads to the emergence of a complex of diverse relations of dependence between them. This is realized in the institutional system, in which the rules for the formation and implementation of socio-economic interaction of individuals have already been formed.

We can not overlook the fact that the problem of social responsibility acquires updated features and properties in the globalization environment, as well as in the process of internationalization of economic activity. As for the latter, it is worthwhile to stop and eliminate the boundaries of national states, increase the degree of freedom of economic activity of powerful monopolistic structures, increase social tension in society, etc. As a result, there is an increase in the risk and uncertainty level that primarily affects the economic activity of business entities, as well as the well-being of both individuals and the state as a whole.

Scientific discourse on the interpretation and content load of the category of social responsibility, testifies to the gradual emergence of scientific interest in such a problem.

Critical analysis of scientific papers shows that the business social responsibility is often viewed as a combination of relations of interconnected dependence between the main macroeconomic actors, aimed at the formation of socially significant values and obligations, as well as the effective realization

of such values in the development of individual business entities of any activity sphere. What about the directions of realization of social responsibility of business, we can not diminish their significance in view of a number of components presented in (Fig).

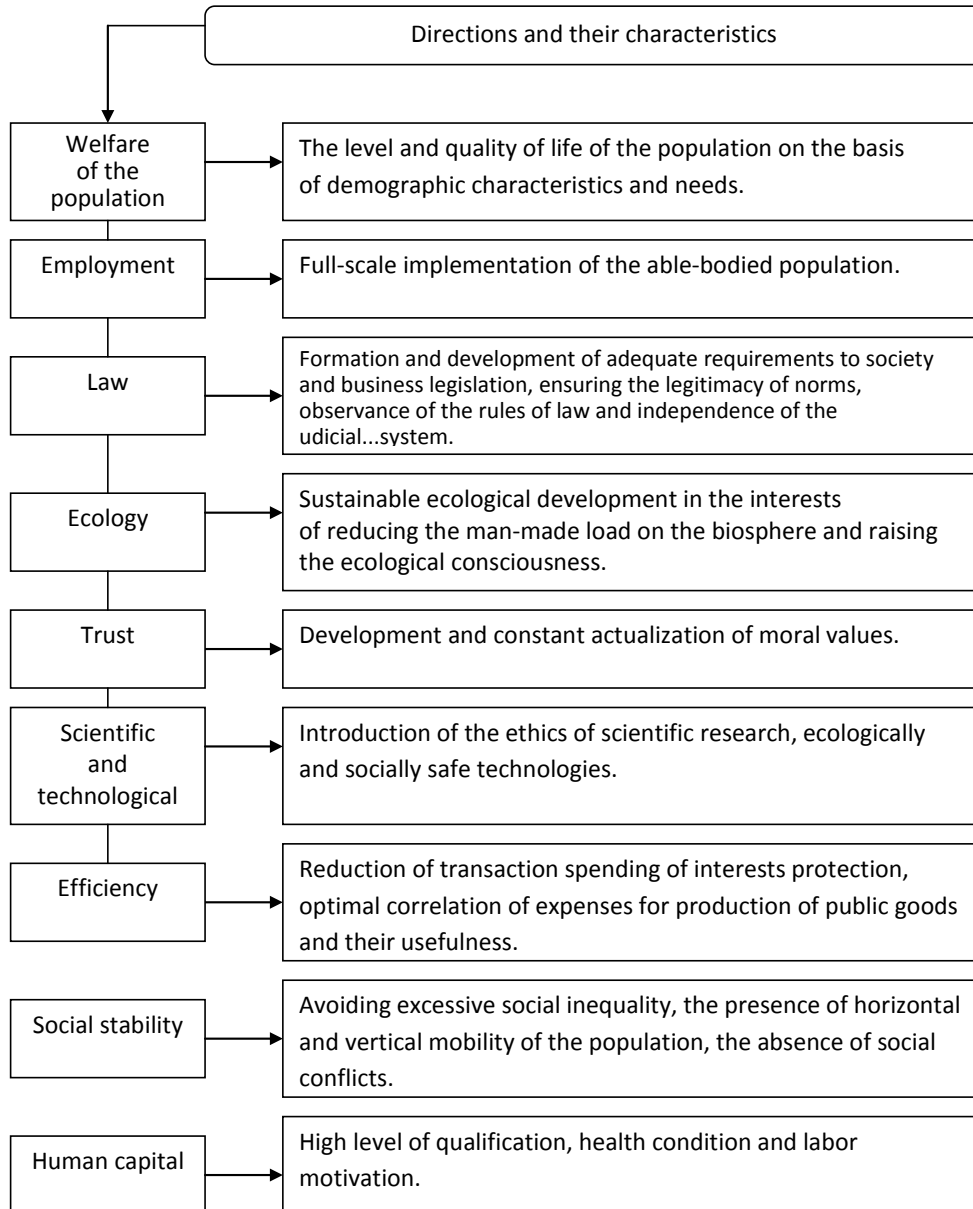

Fig. The main directions of realization of the business social responsibility

Taking into account the specifics of the signs and spheres of implementation, one can assume that the business social responsibility is one of the main components of the institutional system of the modern socially oriented economy, along with institutions such as property, credit and market.

In our opinion, attention should be paid to the discussion of the advantages and disadvantages of

institutional mechanisms of formal and informal norms and, basing on it, the selection of the most effective tools for the implementation of certain rules. So, the logical question arises: is the informal rule of social responsibility to be transformed into a formal institution?

We believe that such an initiative is inappropriate, because, given the presence of a significant proportion

of the moral component, social responsibility practically does not belong to formalization. Indeed, it is not possible to clearly state all the conditions and factors that will contribute to assessing the behavior of the subject as socially responsible or socially irresponsible. In addition, the complex task is to prove social irresponsibility and the application of certain sanctions, depending on the degree of its manifestation.

Functional content of social responsibility is realized in unique conditions, which are determined by the individualized process of interaction of subjects in certain or other specific circumstances. Therefore, we make a conclusion that the public good has a different interpretation depending on the current circumstances, and accordingly, is unevenly reflected in the Institute of Social Responsibility.

The social order of countries with a developed socially oriented market economy is impossible without an effective mechanism of interaction of entrepreneurship as the dominant entity with legislative and executive authorities at the micro-, meso- and macrolevels.

In modern conditions, ensuring the effective functioning of economic entities is largely due to the emergence and development of corporations, which act as a key element of the national system of entrepreneurship in all industrialized countries.

A common feature of economic relations is that each of their participants wants to maximize their welfare by any means, with the least spending to themselves, regardless of the spending of other participants in economic relations. At the same time, the interference of the legislative and judicial authorities is aimed at achieving justice and legitimacy in order to achieve efficiency for both participants and society as a whole. But we can not diminish and reject the fact that efficiency and ethics are conflicting concepts to some extent, since in some cases, economic participants can be considered as effective unethical things, but being taken together, economic efficiency and social responsibility form the basis for sustainable economic development.

Conclusions. The development of social responsibility plays an important role in the management of companies, but in domestic practice it is not sufficiently applied. Although the CSR is a private initiative, it receives significant development through incentives from civil society and government.

An assessment of the role of CSR in the development of society provides a systematic approach to it, including micro-level (the practice of companies having universal grounds), and a macro-level (CSR as an institution with a number of functions and requirements). Institutional development of CSR allows us to talk about its systemic character.

Reference

1. Bell, D. (2004). *Grjadushhee postindustrial'noe obshchestvo [The coming post-industrial society]*. Moscow: Academia [in Russian].
2. Harjuchi, S. N. (2008). O neobkhodimosti zakonodatel'nogo stimulirovaniya sotsial'noy otvetstvennosti biznesa [On the need for legislative incentives for corporate social responsibility]. *Yuridicheskiy mir — Legal world*, 11, 61—64 [in Russian].
3. Shinkarenko, O. N. (2013). Korporativnaya sotsial'naya otvetstvennost' i sotsial'naya (nefinansovaya) otvetstvennost' [Corporate social responsibility and social (non-financial) responsibility]. *Kadry predpriyatija — Personnel of the enterprise*, 7, 43—56 [in Russian].
4. Businessin Society. Making a positive and responsible contribution (2002). *A voluntary comitiveness by the business to manage its activitie sresponsibly*, 37—42. Paris: ICC.
5. Bowen, H. R. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*. New York: Harper & Row.
6. Kotler, F., & Lee, N. (2005). *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist. Yak zrobyty yakomoha bilshe dobra dlia vashoi kompanii ta suspilstva [Corporate Social Responsibility. How to do as much good as possible for your company and society]*. (S. Yarunuch, Trans). Kyiv: Standard [in Ukrainian].
7. Meskon, M., Albert, M., & Hedoury, F. (1997). *Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of Management]*. Moscow: Delo [in Russian].
8. Berezina, O. Yu. (2011). Sotsialna vidpovidalnist korporatsii v systemi sotsialno-trudovykh vidnosyn [Social responsibility of corporations in the system of social and labor relations]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
9. Zhyhlei, I. V. (2011). Bukhholderskyi oblik sotsialno vidpovidalnoi diialnosti: teoriia, metodolohiia, praktyka [Accounting of socially responsible activity: theory, methodology, practice]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Zhytomyr [in Ukrainian].
10. Seliverstova, L. S. (2015). Formuvannia stratehii korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [Formation of the strategy of corporate social responsibility]. *Aktualni problemy ekonomiky — Current problems of the economy*, 7, 309—314 [in Ukrainian].

УДК 005.35

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

ТКАЧЕНКО Наталія Володимирівна

д.е.н., професор

Інститут післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

e-mail: tkachenko_nt@ukr.net

ЛОСОВСЬКА Ніна Володимирівна

здобувач,

Чернігівський національний технологічний університет

e-mail: drls25@ukr.net

Анотація. *Сучасному етапу розвитку економіки притаманна наявність соціальної відповідальності бізнесу як однієї з невід'ємних складових успішного функціонування суб'єктів господарювання, яка пов'язує діяльність підприємств із суспільством і є одним із найбільш важливих чинників у процесі економічного розвитку як окремих підприємств, так і вітчизняної економіки в цілому. Досліджено підходи до змістовного наповнення соціальної відповідальності бізнесу. Досліджено постулати відомих європейських організацій та основоположників дискусії щодо соціальної відповідальності бізнесу. Розглянуто питання формування концепції соціальної відповідальності, визначено складові та підходи до забезпечення її ефективності.*

Ключові слова: *соціальна відповідальність бізнесу, корпоративна соціальна відповідальність, розвиток, суб'єкт господарювання, суспільство, концепція.*

У сучасних реаліях здійснення соціально-економічних досліджень значна увага приділяється проблематиці актуалізації етики відповідальності суб'єктів за результати своєї діяльності. Бізнес як частина суспільства суттєво впливає на його розвиток, при цьому все більшій значущості набуває актуалізація соціальної відповідальності бізнесу.

Цінність розвитку соціальної відповідальності бізнесу полягає в мінімізації компаніями негативних наслідків своєї виробничо-господарської діяльності, розв'язанні проблем глобального і національного розвитку, формуванні атмосфери передбачуваності, довіри і загальних цінностей у суспільстві.

Метою дослідження є аналіз підходів до визначення соціальної відповідальності бізнесу та реалізації її концепції.

Доведено, що в цілому сукупність питань відповідальності має філософський, правовий або моральний аспекти і доволі рідко стосується економічного буття. Разом із тим посилення значущості інституціональних факторів еко-

номічного розвитку, зокрема формальних і неформальних норм, сприяє тісній прив'язці та взаємообумовленості економічної і соціальної проблематики з метою формування повного та багатомірного уявлення господарської поведінки суб'єкта господарювання.

На підставі критичного аналізу наукових підходів доведено, що соціальна відповідальність бізнесу являє собою багатоаспектний феномен і для його аналізу використовуються різні терміни, але найширшого застосування отримало поняття «корпоративна соціальна відповідальність».

Визначено напрями реалізації соціальної відповідальності бізнесу з огляду на низку компонентів, а саме: добробут населення; зайнятість; право; екологія; довіра; науково-технічний розвиток; ефективність; соціальна стабільність; людський капітал. З урахуванням специфіки ознак і сфер реалізації зроблено припущення, що соціальна відповідальність бізнесу є одним із головних компонентів інституціональної системи сучасної соціально-орієнтованої економі-

ки, поряд із такими інститутами, як власність, кредит і ринок.

Доведено, що розвиток соціальної відповідальності відіграє ключову роль в управлінні компаніями, але у вітчизняній практиці її застосування є недостатнім.

Попри те, що корпоративна соціальна відповідальність є приватною ініціативою, належно-го розвитку вона набуває через стимулювання з

боку представників громадянського суспільства та влади.

Обґрунтовано, що оцінку значимості корпоративної соціальної відповідальності надає системний підхід, який поєднує мікрорівень (індивідуальна практика окремих компаній) і макрорівень (корпоративна соціальна відповідальність як інститут, якому притаманні певні функції та зобов'язання).

Список використаної літератури

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество / Д. Белл. — Москва : Academia, 2004. — 378 с.
2. Харючи С. Н. О необходимости законодательного стимулирования социальной ответственности бизнеса / С. Н. Харючи // Юридический мир. — 2008. — № 11. — С. 61—64.
3. Шинкаренко О. Н. Корпоративная социальная ответственность и социальная (нефинансовая) ответственность / О. Н. Шинкаренко // Кадры предприятия. — 2013. — № 7. — С. 43—56.
4. Buisness in Society. Making a positive and responsible contribution // A voluntary commitment by business to manage its activities responsibly. — Paris : ICC, 2002. — P. 37—42.
5. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman / H. R. Bowen. — New York : Harper & Row, 1953. — 346 p.
6. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі ; пер. з англ. С. Яринич. — Київ : Стандарт, 2005. — 302 с.
7. Мескон М. Основы менеджмента : пер. с англ. / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. — Москва : Дело, 1997. — 493 с.
8. Березіна О. Ю. Соціальна відповідальність корпорацій в системі соціально-трудових відносин : автореф. дис. ... канд. екон. наук / О. Ю. Березіна. — Харків : Харківський нац. екон. ун-т, 2011. — 20 с.
9. Жиглей І. В. Бухгалтерський облік соціально відповідальної діяльності: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / І. В. Жиглей. — Житомир : ЖДТУ, 2011. — 37 с.
10. Селіверстова Л. С. Формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності / Л. С. Селіверстова // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 7. — С. 309—314.